

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

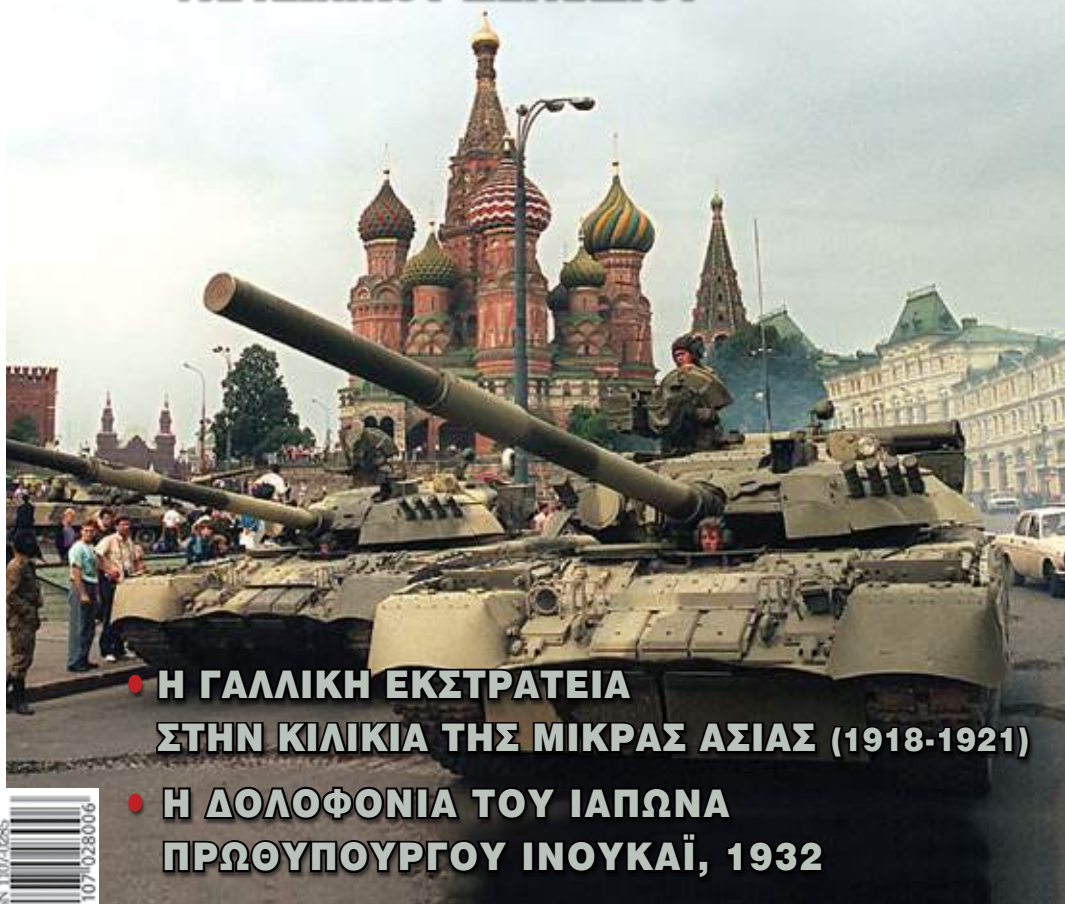
30 ΧΡΟΝΙΑ

ΑΠΟ ΤΗΝ

ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ ΤΗΣ

ΣΟΒΙΕΤΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

- 200 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ ΤΟΥ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΑ
- ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΦΑΡΑΩΝΙΚΟΥ ΜΕΓΑΛΕΙΟΥ

- Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΙΛΙΚΙΑ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ (1918-1921)
- Η ΔΟΛΟΦΟΝΙΑ ΤΟΥ ΙΑΠΩΝΑ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΥ ΙΝΟΥΚΑΪ, 1932

Κι εγώ στο Μοριά!

Εκεί που ξεκίνησαν όλα,
200 χρόνια πριν!

Η Ελλάδα τιμά την επέτειο των 200
ετών από την Έναρξη της Ελληνικής
Επανάστασης και ο Μοριάς
βρίσκεται στο επίκεντρο, όπως τότε.

Με 8 εμβληματικές πόλεις και
συνολικά 11 προορισμούς, 21 ειδικά
σχεδιασμένες θεματικές διαδρομές
σάς προσκαλούν να ανακαλύψετε
από κοντά την ιστορία και το ρόλο
της κάθε πόλης στον Αγώνα για την
Ανεξαρτησία. Και όχι μόνο...

Οι θεματικές διαδρομές
εμπλουτίζονται με βιωματικές
εμπειρίες από την Ιστορία, την
Τέχνη, τη Γαστρονομία και τη Φύση
του τόπου μας!

Σας περιμένουμε, λοιπόν, όλες και
όλους για ένα ταξίδι στο χρόνο και
στο σήμερα με οδηγό και σύμμαχο
όλες τις αισθήσεις, για να
αναφωνήσουμε μαζί:

"Φέτος ήμουν και εγώ στο Μοριά!
Εκεί που ξεκινούν όλα!"

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

ΦΕΤΟΣ συμπληρώνονται 30 χρόνια από τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης. Αυτό το κοσμοϊστορικής σημασίας γεγονός δεν ήταν απλά η διάλυση ενός κράτους, αλλά η αποκαθήλωση μίας ολόκληρης κοσμοθεωρίας που κάποτε είχε «συμπρωταγωνιστήσει» τον 20ό αιώνα. Η χρεοκοπία τού άλλοτε ακτινοβόλου κομμουνισμού άλλαξε την πορεία του πλανήτη, της οποίας τα αποτελέσματα εν μέρει έχουν αποτιμηθεί, ενώ κάποια άλλα εμμέσως βιώνονται ακόμη.

Η μία όψη της πραγματικότητας είναι ότι ο κομμουνισμός ή τα μετέπειτα καθεστώτα που αυτοχαρακτηρίστηκαν κομμουνιστικά ή σοσιαλιστικά κατάφεραν σχεδόν να εξαλείψουν τις κοινωνικές ανισότητες. Τούτο όμως επιτεύχθηκε με μία πρωτοφανή βιαιότητα. Μπορεί το χάσμα των κοινωνικών τάξεων να μειώθηκε, αλλά εξοντώθηκε μία άλλη «τάξη», αυτή των αντιφρονούντων.

Στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, η Σοβιετική Ένωση ήταν πρωτοπόρος στην τεχνολογία και την επιστήμη. Όμως η κατ' επιλογή απομόνωσή της σε εμπορικό, κοινωνικό, πολιτισμικό και τεχνολογικό επίπεδο επέφερε τη στασιμότητα. Αυτό επιτάχθηκε και εξαιτίας της ανασφάλειας του καθεστώτος, που εμπόδιζε ακόμη και τη διοχέτευση αυτών των τεχνολογικών «κατακτήσεων» προς την ίδια την κοινωνία. Όλα τούτα τελμάτωσαν το σοβιετικό κράτος και την κοινωνία του στο κοστοβόρο σε πρώτες ύλες και ανθρώπινες ζωές σύστημα της βαριάς βιομηχανίας. Αντιθέτως στην καπιταλιστική Δύση, όπου οι κοινωνικές ανισότητες ήταν μία «αναγκαioτητα» για την ανάπτυξη (βάσει της ρήσης: «ο εχθρός του καλού είναι το καλύτερο»), η οικονομία στηρίχθηκε και στη «βιομηχανία» του τομέα των υπηρεσιών, κάτι άγνωστο στις κομμουνιστικές κοινωνίες.

Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης δημιούργησε μία οικονομικά, πολιτικά και στρατιωτικά εξασθενημένη Ρωσία, η οποία απώλεσε την επιρροή της σε γεω-

γραφικές ζώνες και ζωές που έλεγχε για δεκαετίες. Η μετάβαση των πρώην σοσιαλιστικών δημοκρατιών στο μοντέλο της «δυτικότητας δημοκρατίας» δεν ήταν παντού η ίδια και ταυτόχρονη. Η ένωση της Ανατολικής και της Δυτικής Γερμανίας έγινε άμεσα και αναίμακτα. Σε άλλες περιπτώσεις σημειώθηκαν εξεγέρσεις και συγκρούσεις (βλέπε Ρουμανία). Υπήρξαν όμως και περιπτώσεις που η μετάβαση έγινε κατόπιν πολυαίμακτων εμφυλίων πολέμων (βλέπε Γιουγκοσλαβία). Δεν θα πρέπει να λησμονηθεί ότι στη δίνη των εμφυλίων συρράξεων περιέπεσαν σχεδόν όλες οι χώρες του Κινήματος των Αδελφωμάτων είτε αυτό συνέβη πολύ πριν είτε αρκετά μετά από τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης (βλέπε ο δικασμός της Κύπρου και η Αραβική Άνοιξη αντιστοίχως).

Στο αντίπαλο στρατόπεδο, οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν απλώσει τον στρατό τους σε όλες τις χώρες της Δύσης στο πλαίσιο της ΝΑΤΟϊκής συμμαχίας υπό την ενδεχόμενη σοβιετική εισβολή. Όμως τη δεκαετία του 1990 τέθηκε ζήτημα αυθυπαρξίας του ΝΑΤΟ, αφού «έμεινε χωρίς δουλειά». Τελικά αυτό βρήκε νέο «αντικείμενο απασχόλησης» με αφορμή το τρομοκρατικό κτύπημα της 11ης Σεπτεμβρίου 2011. Στον τομέα της οικονομίας, ο άκρατος νεοφιλελευθερισμός της δεκαετίας του 1980 υπέστη και αυτός την ήττα του με την παγκόσμια κρίση του 2008.

Η Σοβιετική Ένωση αποτελεί παρελθόν, όπως και οι περισσότερες από τις συνέπειες της διάλυσής της. Πλέον τα κράτη και οι κοινωνίες με «όχημα» τη παγκοσμιοποίηση οδεύουν προς μία άλλη πορεία, άγνωστη ακόμη ποια.

Διονύσιος Ν. Μουσμούτης
Εκδότης - Διευθυντής

ΤΕΥΧΟΣ # 638 / ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2021

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΕΞΟΦΥΛΛΟΥ

Τεθωρακισμένο στην Κόκκινη Πλατεία της Μόσχας κατά το πραξικόπημα της 19ης Αυγούστου 1991. (φωτό: Associated Press).

ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ:
Reuters Photo

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Διονύσης Ν. Μουσμουτής
ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ: Σπυρίδων Πλουμίδης
ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΣΥΝΤΑΞΗΣ: Λευτέρης Καντζίνος
ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ ΕΚΔΟΣΗΣ:

Νίκος Βατόπουλος, Βαγγέλης Κούμπουλης
ΝΟΜΙΚΗ ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ: Πιερρίνα Κοριατοπούλου

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

Γιώργος Βούλγαρης, Εισαγγελέας Εφετών, δ.ν.

Γιώργος Γεωργής, τ. πρέσβης, καθηγητής Νεότερης Ιστορίας,
Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου, Κύπρος

Στράτος Δορδανάς, Επίκουρος καθηγητής Σύγχρονης Ιστορίας,
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Νίκος Καραπιδάκης, καθηγητής Μεσαιωνικής Ιστορίας,
Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Μαριέττα Μινώτου, τ. διευθύντρια Γενικών Αρχείων του Κράτους
Κωνσταντίνα Μπότσιου, Αναπληρώτρια καθηγήτρια Σύγχρονης

Ιστορίας και Διεθνούς Πολιτικής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου·
Πέτρος Παπαπολυβίου, Αναπληρωτής καθηγητής Νεότερης

και Σύγχρονης Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Κύπρου·

Σπυρίδων Πλουμίδης, Αναπληρωτής καθηγητής Νεότερης
και Σύγχρονης Ελληνικής Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών·

Σωτήρης Ριζάς, διευθυντής ερευνών στο Κέντρο Έρευνας
Ιστορίας Νεότερου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών·

Ανδρέας Στεργίου, Αναπληρωτής καθηγητής Σύγχρονης
Ευρωπαϊκής Ιστορίας και Πολιτικής, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ - ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ:

Κωνσταντίνα Κάρδαρη | konkardari@typografio.gr

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΙΑΦΗΜΙΣΕΩΝ: Τατιάνα Μοσχοπούλου

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ: Χριστίνα Τουχαντζίδου

ΛΟΓΙΣΤΗΡΙΟ: Ευάγγελος Κωσταρέλης

ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: ΠΟΛΥΓΡΑΦΟΣ PRESS

ΔΙΑΝΟΜΗ: Άργος

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: Πανεπιστημίου 46, 106 78 Αθήνα
(+30) 210 36.11.880, 210 36.23.993

Το παρόν έργο προστατεύεται από τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και από τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή με φωτοτυπικές ή ηλεκτρονικές ή όποιες άλλες μεθόδους, η αναμετάδοση σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη. ΑΠΟΠΟΙΗΣΗ ΕΥΘΥΝΗΣ: Η *Ιστορία Εικονογραφημένη* καταβάλλει κάθε προσπάθεια ώστε να διασφαλίσει ότι τα άρθρα που δημοσιεύονται είναι ορθά και πλήρη. Όμως, δεν φέρει καμία ευθύνη για ενδεχόμενο λάθος ή παράλειψη πληροφοριών, σχετικά με την ακρίβεια και αξιοπιστία των παραπάνω άρθρων. Το περιεχόμενο και οι απόψεις των άρθρων εμπίπτουν στην αποκλειστική ευθύνη των συντακτών τους. ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ: Με τα αρχικά CC BY δηλώνεται ότι η φωτογραφία υπάρχει στην άδεια χρήσης Creative Commons, αντίγραφο της οποίας παρατίθεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.creativecommons.org/about/licenses/

- 6 Ο θεσμός των συσσιτίων στην
αρχαϊκή και κλασική Κρήτη
ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΧΑΛΑΣΤΡΑ

- 18 Το τέλος του φαραωνικού
μεγαλείου
ΤΟΥ ΛΕΥΤΕΡΗ ΚΑΝΤΖΙΝΟΥ

- 33 Η κατάρρευση της Σοβιετικής
Ένωσης: Μια αποτίμηση
ΤΟΥ ΑΝΔΡΕΑ ΣΤΕΡΓΙΟΥ

- 42 Οι συνέπειες του τέλους του
Ψυχρού Πολέμου
ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΗ Κ. ΦΟΥΣΚΑ

- 55 Η δολοφονία Ιάπωνα
πρωθυπουργού Ινουκάι
ΤΟΥ ΤΙΤΟΥ Ι. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ

- 68 1821-2021, Ναπολέων, 200
χρόνια από τον θάνατό του
στο νησί της Αγίας Ελένης
ΤΟΥ ΒΑΓΓΕΛΗ ΚΟΥΜΠΟΥΛΗ

- 80 Η Γαλλική εκστρατεία στην
Κιλικία της Μικράς Ασίας,
1918-1921
ΤΟΥ ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ Θ. ΧΑΛΑΤΣΗ

- 94 Η απίστευτη περίπτωση της
Βίλμας Ρούντολφ
ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ Γ. ΜΑΡΚΕΑ

- 108 Η πρώτη μάχη της Υπάτης το
1821
ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ι. ΚΟΤΣΙΛΗ

- 114 Φωτογράφοι της Σμύρνης και
της Αθήνας
ΤΟΥ ΑΛΕΞΗ ΖΗΡΑ

ΜΟΝΙΜΕΣ ΣΤΗΛΕΣ & ΙΣΤΟΡΙΑ

- 120 Το Χθες
ΑΠΟ ΤΟΝ ΝΙΚΟ ΝΙΚΟΛΟΥΔΗ

- 122 Επικαιρότητα
ΑΠΟ ΤΟΝ ΓΙΑΝΝΗ ΡΑΓΚΟ

- 124 Βιβλία
ΑΠΟ ΤΟΝ ΔΙΟΝΥΣΗ Ν. ΜΟΥΣΜΟΥΤΗ

- 128 Σταυρόλεξο
ΑΠΟ ΤΟΝ ΔΗΜΗΤΡΗ ΤΑΤΑΡΟΥΝΗ
-

637 / ΙΟΥΛΙΟΣ 2021

636 / ΙΟΥΝΙΟΣ 2021

635 / ΜΑΪΟΣ 2021

634 / ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2021

633 / ΜΑΡΤΙΟΣ 2021

632 / ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2021

**Ανακαλύψτε τη δύναμη
που κρύβει η γνώση
της Ιστορίας**

ΕΓΓΡΑΦΕΙΤΕ
ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΗΣ
ΚΑΙ ΕΠΩΦΕΛΗΘΕΙΤΕ

- ▮ **ΕΚΠΤΩΣΗ 25%** ΕΝΤΥΠΗ
41% ΨΗΦΙΑΚΗ
- ▮ **ΔΩΡΕΑΝ ΠΑΡΑΔΟΣΗ**
- ▮ **ΨΗΦΙΑΚΗ ΠΡΟΣΒΑΣΗ**

ΑΞΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ

ΕΝΤΥΠΗ & ΔΩΡΟ* ΨΗΦΙΑΚΗ

ΕΤΗΣΙΑ 6ΜΗΝΗ

ΕΛΛΑΔΑ	50 €	25
ΚΥΠΡΟΣ	100 €	50
ΕΥΡΩΠΗ	110 €	55
ΛΟΙΠΕΣ ΧΩΡΕΣ	120 €	60

ΨΗΦΙΑΚΗ ΕΤΗΣΙΑ 35€

Στην τιμή εφαρμόζεται η έκπτωση
και συμπεριλαμβάνονται ο ΦΠΑ
και τα ταχυδρομικά έξοδα

ΙΣΧΥΕΙ ΕΠΙΠΡΟΣΘΕΤΗ
ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΕΚΠΤΩΣΗ **10%**

* Δωρεάν ψηφιακή εγγραφή για
κάθε συνδρομή στην έντυπη έκδοση

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

www.istoria.gr

E-MAIL: info@istoria.gr

210 49.13.502, 210 36.23.993

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ

ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΝΕΑ ΑΝΑΝΕΩΣΗ
από το τεύχος του μηνός.....

ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΕΤΗΣΙΑ ΕΞΑΜΗΝΗ

ΕΝΤΥΠΗ ΕΝΤΥΠΗ & ΨΗΦΙΑΚΗ ΨΗΦΙΑΚΗ

ΟΝΟΜ/ΝΥΜΟ.....

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ.....

ΠΕΡΙΟΧΗ..... Τ.Κ.....

ΠΟΛΗ..... ΧΩΡΑ.....

ΤΗΛ..... EMAIL.....

**Κάντε ένα δώρο ιστορικής αξίας
στα αγαπημένα σας πρόσωπα**

ΣΥΝΔΡΟΜΗ ΔΩΡΟ ΝΕΑ ΑΝΑΝΕΩΣΗ
από το τεύχος του μηνός.....

ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΕΤΗΣΙΑ ΕΞΑΜΗΝΗ

ΕΝΤΥΠΗ ΕΝΤΥΠΗ & ΨΗΦΙΑΚΗ ΨΗΦΙΑΚΗ

Επιθυμώ να αποσταλεί ευχετήρια επιστολή

ΟΝΟΜ/ΝΥΜΟ.....

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ.....

ΠΕΡΙΟΧΗ..... Τ.Κ.....

ΠΟΛΗ..... ΧΩΡΑ.....

ΤΗΛ..... EMAIL.....

ΕΠΙΛΟΓΗ ΠΛΗΡΩΜΗΣ

Δικαιούχος: «ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ
ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ ΜΟΝΟΠΡΟΣΩΠΗ ΙΚΕ»

Με κατάθεση σε τραπεζικό λογαριασμό

ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ | Κωδικός SWIFT/BIC: ETHNGRAA
IBAN: GR36 011 0190 0000 0190 0048 8528

ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΕΙΡΑΙΩΣ | Κωδικός SWIFT/BIC: PIRBGRAA
IBAN: GR23 017 2034 0005 0340 9216 3075

Έμβασμα με ταχυδρομική επιταγή

ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ

ΕΠΙΔΑΥΡΟΥ 5

182 33 ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΡΕΝΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ

Ο ΘΕΣΜΟΣ ΤΩΝ ΣΥΣΣΙΤΙΩΝ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΪΚΗ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΗ ΚΡΗΤΗ

ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΧΑΛΑΣΤΡΑ

Ο θεσμός των συσσιτίων επηρέασε, διαμόρφωσε και σχηματοποίησε τους πολίτες που τον ενστερνίστηκαν και αποτέλεσε πρότυπο μίμησης για αρκετές πόλεις οι οποίες και το υιοθέτησαν. Αποτελεί γεγονός άλλωστε ότι η μη ομοιογενής Κρήτη, από τον 8ο αιώνα π.Χ., παρόλο που δεν αποτελούσε πια πρωτοπόρο του πολιτισμού στον αρχαίο ελληνικό κόσμο παρέμεινε ψηλά στη φήμη και στις συνειδήσεις για τους θεσμούς και τις νομοθετικές της ρυθμίσεις.¹ Όπως κάθε θεσμός, έτσι και αυτός αποτέλεσε έναν σαφή ορισμό των δικαιωμάτων και των προνομίων και τον αυστηρό έλεγχο της ζωής και των δραστηριοτήτων του κάθε ατόμου.

Οι όροι ανδρείον/ανδρεία και οι αναφορές τους από τις πηγές
Μαρτυρίες για τα συσσίτια εντοπίζονται

από τα ομηρικά έπη, από τον Πλάτωνα και τον Αθήναιο σε διάφορες περιοχές της αρχαίας Ελλάδας, όμως στη σπαρτι-

ατική και κρητική κοινωνία αποτέλεσε δομικό στοιχείο των εκεί κοινωνιών. Ο όρος *ανδρεία* αποτελεί την ονομασία που έδωσαν οι Κρήτες για τα συσσίτιά τους, ονομασία η οποία αποτελούσε και δάνειο, αρχικά τουλάχιστον, των Σπαρτιατών αποτελώντας έτσι έναν από τους θεσμούς που υιοθετήθηκαν στο σπαρτιατικό πολίτευμα με διαφοροποιήσεις.² Η ονομασία αυτή πιστεύεται από σημαντική μερίδα ιστορικών ότι πιθανώς επικρατούσε και στα μινωικά ανάκτορα, όμως τα τελευταία χρόνια η άποψη αυτή διατηρείται με επιφύλαξη. Η παρουσία τους που μνημονεύεται από τον Αριστοτέλη από την εποχή του Μίνωα, ο οποίος και υποστηρίζει ότι τότε καθιερώθηκε. Εξακολούθησε να πιστοποιείται και κατά την ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο

αλλά μάλλον μόνο στο πλαίσιο εορτών και δυστυχώς δεν υπάρχουν σαφείς αποδείξεις ότι ασκούσαν καθημερινά, τουλάχιστον σε ορισμένες πόλεις.

Πληρέστερη ενημέρωση για τον προσδιορισμό του όρου έχουμε από τον Έφορο. Η ονομασία αντικατοπτρίζει τη σφυρηλάτηση του χαρακτήρα των πολιτών που ήθελε να προσδώσει ο νομοθέτης έχοντας κατά νου την αντιδιαστολή με τη δειλία. Η ενασχόληση των νεαρών μελών της κρητικής κοινωνίας με τα όπλα, η αντιμετώπιση πάσης φύσεως κακουχίας, οι σκληρές εκπαιδεύσεις από τις ασκήσεις και τις μάχες είναι αυτές που θα παρέχουν την ανδρεία στον πολίτη. Ο πολεμικός χορός πυρρίχης, έχει κι αυτός τη δικιά του χρησιμότητα σε αυτή τη «ζύμωση» μαζί με άλλα πολεμικά και μη τρα-

Η πειθαρχημένη ζωή απαγόρευε την κατάχρηση η οποία θα έφερνε τον άνδρα σε εξευτελιστική κατάσταση. Έτσι η κατανάλωση κρασιού έπρεπε να διατηρείται πάντα με μέτρο. ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Αρχαίοι αμφορείς στο παλάτι της Κνωσού.

Το κρητικό συσσίτιο έδινε τη δυνατότητα στον πιο φτωχό να κάτσει δίπλα με τον πιο εύπορο και να συνομιλήσει για τα κοινά, αφού η προσφορά κάθε πολίτη είναι ανάλογη του ποσού που δύναται να καταβάλλει. ΚΑΤΩ: Για την εύρυθμη λειτουργία του συσσιτίου καθίστατο, σύμφωνα με τον Δωσιάδα, υπεύθυνη μια γυναίκα, η οποία προσλάμβανε τρεις ή τέσσερις πολίτες που της παρείχαν βοήθεια στο έργο της. Έκαστος από αυτούς είχε με τη σειρά του δύο ξυλοφόρους υπηρέτες, τους οποίους ο Δωσιάδας ονομάζει «καλοφόρους».

γούδια του Θάλη.³ Ακόμη, η θεματολογία, μετά τη συζήτηση για τις δημόσιες υποθέσεις, αφορούσε την εξιστόρηση αν-

δραγαθημάτων από τους παλαιότερους με σκοπό τη δημιουργία των κατάλληλων προτύπων για τους νεότερους και την

παρακίνησή τους σε ανάλογες πράξεις ηρωισμού.

Ο Δωσιάδας στο τέταρτο βιβλίο του στα Κρητικά, τα αναφέρει ως «εταιρείες», τις ομάδες των ανδρών δηλαδή που συνέτρωναν, τουλάχιστον έτσι όπως απέσπασε και μετέφερε την πηγή του τον Αθήναιο, καθώς και την περιγραφή του χώρου που τελούνταν τα συσσίτια και αφορά τον χώρο στέγασης. Αυτός αναφέρει την οργάνωση των συσσιτίων στην κρητική πόλη Λύκτο καθώς και ότι σε ολόκληρη την Κρήτη υπάρχουν δύο κτήρια εκ των οποίων το ένα στο οποίο πραγματοποιούνται τα συσσίτια ονομάζεται ανδρείον. Το έτερο, το κοιμητήριο, αφορά στέγαση τυχόν φιλοξενούμενων. Για τους τελευταίους υπήρχαν θέσεις στα ανδρεία, στο τρίτο τραπέζι δεξιά της εισόδου, το λεγόμενο «του Ξένιου Δία» ή «των ξένων». Προστάτης των εταιρειών ήταν ο «εταιρείος Δίας», όπως πληροφορούμαστε από τον Ησύχιο (Εταιρείος, «Ζεύς εν Κρήτη», Ηρόδοτος Ι 44).

Οι πηγές ανεφοδιασμού των κρητικών συσσιτίων και η σύγκρισή σπαρτιατικών και κρητικών συσσιτίων.

Όσον αφορά το σύστημα ανεφοδιασμού και τροφοδότησης των συσσιτίων, ο Δωσιάδας παραθέτει λεπτομερή περιγραφή. Έκαστος πολίτης οφείλει να προσφέρει στην εταιρεία του το ένα δέκατο της παραγωγής των προϊόντων του και το μερίδιό του από τα δημόσια έσοδα-τα οποία οι άρχοντες της πόλης διανέμουν στους επιμέρους οίκους. Οι δούλοι συνεισφέρουν έναν Αιγηνίτικο στατήρα ο καθένας. Έτσι, οι πολίτες της Λύττου εμφανίζονται στο χωρίο του Δωσιάδα να καταβάλλουν δυο διαφορετικές εισφορές : το ένα δέκατο από τα εισοδήματά τους και το μερίδιό τους από τα δημόσια έσοδα σε ένα κοινό ταμείο, την εταιρείαν. Η καταμέτρηση της εισφοράς αφορούσε είτε τα μέτρα, δηλαδή το βάρος και τον

όγκο των προϊόντων, είτε τα επί μέρους τμήματα της συνολικής παραγωγής του εκάστοτε προϊόντος, όπως π.χ. ένα δέκατο, τρία δέκατα κοκ. Ακόμη, στα έσοδα συμπεριλαμβάνονταν οι έκτακτες εισφορές που κατέβαλλε ο κάθε πατέρας στην τελετή κατά την οποία παρουσίαζε τον φυσικό ή θετό υιό του.

Αποτελεί αντικείμενο διχογνωμίας οι παραλλαγές που παρουσιάζονται στη χειρόγραφη παράδοση του αριστοτελικού χωρίου «από πάντων γαρ των γινόμενων καρπών τε και βοσκημάτων (και) εκ των δημοσίων και (εκ των) φόρων». Οι υποστηρικτές της άποψης ότι το «και» πριν το «εκ δημοσίων» δεν έχει θέση, καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η αναφορά που γίνεται στα βοσκήματα, αφορά γη που ανήκει στο δημόσιο ενώ η αντίθετη άποψη που στηρίζεται στις επιγραφικές γραφές ότι ανήκει σε ιδιώτες. Τέλος, μια ακόμα εκδοχή περιλαμβάνει ως πηγές των συσσιτίων τις ιδιωτικές προσωπικές εισφορές, τα δημόσια έσοδα και τις εισφορές των περίοικων, δηλαδή των εξαρτημένων καλλιεργητών. Η άποψη αυτή ενισχύεται από τα συμφραζόμενα του αριστοτελικού χωρίου περί της ιδεατής πολιτείας

Αυτή, μεταξύ άλλων, αφορούσε και την τροφοδοσία των συσσιτίων που περιελάβανε τη διατροφή όλων των κατοίκων ανεξαιρέτως, γυναικών, παιδιών και ανδρών για την οποία ο νομοθέτης της Κρήτης είχε προνοήσει να παρέχει τα απαραίτητα, λιτά και ωφέλιμα. Για το ζήτημα της συμμετοχής των γυναικών και των ανηλικών θα γίνει αποσαφήνιση παρακάτω.

Η προνοητικότητα του κρητικού νομοθέτη με τον κοινοβιακό χαρακτήρα των συσσιτίων και την αλληλεγγύη που επεδείκνυε, ήταν αυτή που έκανε τον Αριστοτέλη να προβεί στη σύγκριση μεταξύ αυτών στην Κρήτη και στη Σπάρτη και θεω-

Στη Σπάρτη το «τεταγμένον» αποτελούσε την προκαθορισμένη και ίση και ίση για όλους εισφορά ανεξάρτητα από την παραγωγική δυνατότητα έκαστου. Το μέγεθος της καταβολής είναι ίδιο για τον κάθε «όμοιο» όχι όμως και ίσο στην αναλογία. Στην εικόνα αρχαίοι πολεμιστές σε αττικό μελανόμορφο αγγείο, 530 π. Χ. περίπου, (Κρατική Αρχαιολογική Συλλογή, Μόναχο, Γερμανία).

ρούσε τον θεσμό να έχει περισσότερο κοινοκτημικό χαρακτήρα στην Κρήτη. Πιο συγκεκριμένα, θεωρεί το κρητικό συσσίτιο ότι παρέχει με ιδανικότερο τρόπο ό,τι χρειάζεται η πολιτεία, καθώς δίνει τη δυνατότητα στον πιο φτωχό να κάτσει δίπλα με τον πιο εύπορο και να συνομιλήσει για τα κοινά, αφού η προσφορά κάθε πολίτη είναι ανάλογη του ποσού που δύναται να καταβάλλει. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη σημαντική συμβολή στη μείωση του κινδύνου που αντιμετώπιζαν οι πλέον φτωχοί πολίτες να απολέσουν τα πολιτικά τους δικαιώματα από τη μη ανταπόκριση στις οικονομικές υποχρεώσεις.

Την ίδια στιγμή που στα σπαρτιατικά μετονομαζόμενα πλέον «φειδίτια» η μη συνεισφορά του μεριδίου οδηγούσε στην απώλεια της συμμετοχής από τα κοινά. Εκεί, το τεταγμένον αποτελούσε την προκαθορισμένη και ίση και ίση για όλους εισφορά ανεξάρτητα από την παραγωγική

δυνατότητα έκαστου. Το μέγεθος της καταβολής είναι ίδιο για τον κάθε «όμοιο» όχι όμως και ίσο στην αναλογία. Αναπόφευκτα, αυτή η άκαμπτη πολιτική οδηγούσε στην μείωση του αριθμού των ατόμων με πολιτικά δικαιώματα με τις γνωστές καταστροφικές συνέπειες για την πόλη στο πανελλήνιο πολιτικό σκηνικό.

Από επιγραφική μαρτυρία από τη Γόρτυνα, αποκομίζουμε σημαντικές πληροφορίες για την ύπαρξη των καρποδαιστών, ανώτερων κρατικών υπαλλήλων με καθήκοντα είσπραξης των εισφορών και επιτήρησης των υποχρεώσεων των πολιτών. Το ουσιώδες κείμενο της επιγραφικής μαρτυρίας (ICIV (Γόρτυν) 77B) 480-450 π. Χ. είναι το εξής: αἱ εὔροιοι οἱ καρποδαῖσται καρπὸν ἀποκεκλεμμένον ἔμὲ δεδαισμένον, τὸν τε καρπὸν πέρονσι ἄπατον ἔμεν, κ' ἔπεστεῖσαι τὸ ἀπλόον καὶ τὰ ἐπιτίμια αἰ ἔγρατται. vac. καρπο οἱ κα κατομόσοντι, ἄργυροῖν ἐ[σπρ]α[ι]

Στο σύστημα αυτό της είσπραξης παρέχονται ορισμένες διευκολύνσεις σε όσους δεν ήταν σε θέση να καταβάλλουν τα απαιτούμενα προϊόντα, με καταβολή της μισής ποσότητας και της υπόλοιπης σε μεταγενέστερη χρονική στιγμή. Επίσης, για όσους βρίσκονταν από τους καρποδαιστές με ποσότητα προϊόντων κρυμμένη ή αμοίραστη πραγματοποιούνταν αφαίρεση των καρπών και καταβολή των προκαθορισμένων προστίμων.

Υπάρχει μια σύγκριση και ταύτιση από μια μερίδα μελετητών, για τη λειτουργία των καρποδαιστών και των καρπολόγων που υπήρχαν σε άλλες πόλεις της αρχαίας Ελλάδας, όπως στη Θάσο, στην Κω, στην Κωλωφώνα, στη Σάμο κ.α. Σημείο αναφοράς αποτελεί το χωρίο «καρπο οἱ κα κατομόσοντι, ἄργυροῖν ἐ[σπρ]α[ι]», στο οποίο υπόθεση τοποθετεί ως υποκείμενο ενδιφερόμενους πολίτες, δηλαδή τους μετέχοντες στα συσσίτια οι οποίοι δεσμεύονταν ενόρκως για την για το ποσό της

Το πολύφημο μινωικό παλάτι της Κνωσού που βρίσκεται στην κοιλάδα του ποταμού Καίρατου. Ο θεσμός των συσσιτίων ανάγεται από τη Μινωική εποχή όπως μας πληροφορεί ο Αριστοτέλης.

συνεισφοράς τους. Όμως, δεν καθίσταται γνωστό το μέγεθος της κρατικής παρέμβασης και αν αυτό υπήρχε σε κάθε πόλη της Κρήτης.

Αποτελεί ακόμη σκοτεινή πτυχή η θεώρηση του κρατικού ελέγχου στον ανεφοδιασμό των συσσιτίων στο σύνολο των κρητικών πόλεων. Επιπλέον, σύμφωνα με την επιγραφή για το ψήφισμα της κοινότητας των Δατάλων για τον γραφέα Σπενσίθιο, στην πρώιμη μορφή τους, τα συσσίτια είχαν απευθείας σύστημα ανεφοδιασμού από τα μέλη της εταιρείας.³ Η στάση αυτή καθορίζεται από το περιεχόμενο της επιγραφής στο σημείο της προσφοράς συγκεκριμένης ποσότητας κρέατος (ποσότητα ίση με δέκα πέλεκυς) με δεδομένο ότι αυτή η ποσότητα αποτελεί την ετήσια προσφορά και όχι αυτήν λόγω της εισόδου του στο ανδρείον.

Οι έχοντες δικαίωμα συμμετοχής στα συσσίτια και ο ρόλος των γυναικόπαιδων σε αυτά

Στα συσσίτια συμμετείχαν σύμφωνα με τον Έφορο (στον Στράβων Χ.4.16) όλοι οι ενήλικοι άνδρες στα οποία δεν υπήρχε διάκριση μεταξύ φτωχότερων και εύπορων αλλά μια κοινή απολαβή του συσσιτίου με τη δαπάνη δημοσίου.

«[...] Εν τοις συσσιτίοις α καλούσιν ανδρεία, συσσίτια, όπως των ίσων μετ'ασχοιεν τοις ευπόροις οι πενήστεροι, δημοσία τρεφόμενοι [...]».

Τα νεαρά αγόρια τα οποία δεν έχουν εισέλθει ακόμα στις αγέλες συμμετέχουν στα κοινά συσσίτια μαζί με τους υπολοίπους με την ειδοποιό διαφορά όμως ότι κάθονται στο έδαφος, φορώντας τον ίδιο χιτώνα καθ' όλη τη διάρκεια του έτους, σερβίρονται μόνοι τους και επιπλέον σερ-

Έφηβος, ο συγκεκριμένος Αθηναίος, σε ερυθρόμορφη απεικόνιση με ιμάτιο, δύο ακόντια και ένα σπαθί, 5ος αι. π. Χ. Η καθημερινή συμβίωση και τριβή με τους συνομήλικούς του στις αγέλες της Κρήτης αλλά και της Σπάρτης, δημιουργούσε μια συμπαγή ομάδα η οποία θα απέδιδε τα μέγιστα στο αυριανό πεδίο της μάχης.

βίρουν τους υπόλοιπους άνδρες. Σύμφωνα με τον Πυργίωνα, οι άνδρες στα συσσίτια είχαν μαζί και τους γιους τους, οι οποίοι τοποθετούνταν πλησίον τους και λάμβαναν τη μισή μερίδα απ' όση αντιστοιχούσε σ' έναν ενήλικο.

Όσον αφορά το ζήτημα της παρουσίας των γυναικών στα συσσίτια υπάρχουν μερικές αντιφάσεις οι οποίες οδηγούν τον μελετητή σε υποθέσεις. Στα επιχειρήματα που συνηγορούν στη άποψη περί της συμμετοχής των γυναικών στα συσσίτια είναι το προαναφερόμενο χωρίο του Αριστοτέλη περί της σίτισης με δημοσία δαπάνη σε όλους, συμπεριλαμβανομένων και των γυναικών και των παιδιών. Ως αντίλογος σε αυτό, πολλοί μελετητές θεωρούν ότι εννοείται η προσφορά της ποσότητας μεριδίου για να καλύψει και

τα πρόσωπα της υπόλοιπης οικογένειας, δηλαδή και τις γυναίκες. Αυτό αποτελεί και την πιθανότερη εκδοχή για τη συμμετοχή τους στα ανδρεία, των οποίων ο ίδιος ο όρος υποδηλώνει την αποκλειστικότητα συμμετοχής των ανδρών. Από τα συμφραζόμενα των κειμένων στους νόμους του Πλάτωνα μπορούμε να υποθέσουμε την ύπαρξη ξεχωριστών συσσιτίων για τις γυναίκες. Η παρουσία μερικών από αυτές πάντως επιβεβαιώνεται από τον Δωσιάδα, αφορά όμως ρόλο στο κομμάτι της λειτουργίας των συσσιτίων το οποίο θα αναπτυχθεί παρακάτω.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, στα συσσίτια συμμετείχαν και οι ξένοι. Πιθανολογείται ότι αυτό αποτελεί αποτέλεσμα συμβάσεων με ξένους τεχνίτες, βιοτέχνες, λοιπούς επαγγελματίες και γενικά όσους δεν είχαν πρόσβαση στη γαιοκτησία και συνεπώς στην εκμετάλλευσή της. Τέλος, αντιμετωπίζεται με σκεπτικισμό η αναφορά του Πλάτωνα περί συμμετοχής των δούλων στη διανομή των συσσιτίων. Άλλες κοινωνικές ομάδες οι οποίες ήταν αποκλεισμένες από τον θεσμό ήταν οι εξαρτημένοι καλλιεργητές, οι απέταιροι και οι κατακείμενοι, αυτοί δηλαδή που έθεσαν εαυτούς ως ενέχυρο και προφανώς είχαν στερηθεί τη γαιοκτησία, άρα και τη δυνατότητα καταβολής εισφορών.

Η λειτουργία των συσσιτίων

Για την εύρυθμη λειτουργία του συσσιτίου καθίστατο, σύμφωνα με τον Δωσιάδα, υπεύθυνη μια γυναίκα, η οποία προσλάμβανε τρεις ή τέσσερις πολίτες που της παρέιχαν βοήθεια στο έργο της. Έκαστος από αυτούς είχε με τη σειρά του δύο ξυλοφόρους υπηρέτες, τους οποίους ο Δωσιάδας ονομάζει «καλοφόρους».⁴

Στα κτήρια όπου πραγματοποιούνταν τα συσσίτια, τοποθετούνται στις πρώτες

θέσεις δύο τραπέζια στα οποία κάθονται οι ξένοι, τα λεγόμενα «ξενικά» και στα υπόλοιπα όλοι μαζί, όσοι συμμετείχαν στα συσσίτια. Πέρα από τις ίσες μερίδες φαγητού όλων σερβίρεται και μια κανάτα νερωμένο κρασί σε κάθε τραπέζι και με το πέρασ του φαγητού, ακόμη μια. Οι γηραιότεροι είχαν το δικαίωμα να πιούν κι άλλο, ενώ στους νέους παρέχονταν μια κανάτα από κοινού. Στους νέους παρείχαν μισές μερίδες μόνο με κρέας, ενώ τα ορφανά είχαν το δικαίωμα ολόκληρης μερίδας χωρίς όμως την προσθήκη καρυκευμάτων όπως αναφέρει ο Πυργίνας.

Η κατανάλωση κρασιού εναρμονιζόταν με τον απέριττο βίο που διήγαγαν οι πολίτες, συνεπώς απαγορευόταν κάθε κατάχρηση η οποία θα μπορούσε να έχει ως άμεσο επακόλουθο τη μέθη, μια ανεπίδεκτη και εξευτελιστική κατάσταση. Η άποψη του Πλάτωνα περί της πλήρους απαγόρευσης της οινοποσίας έρχεται σε αντιδιαστολή με αυτή του Δωσιάδα ο οποίος αναφέρει ξεκάθαρα την κατανάλωση νερωμένου κρασιού. Μια πιθανή εκδοχή είναι ο Πλάτωνας να είχε υπόψιν του μια νομοθετική διάταξη, η γνώση της οποίας μας παρέχεται από την αρχαϊκή επιγραφή της Ελευθέρας (Van Effenterre 1991, η επιγραφική μαρτυρία, Nomina 1995, no.98), που απαγόρευε την κατανάλωση κρασιού, ιδίως δε και την υπέρμετρη χρήση του, από μια συγκεκριμένη ομάδα ατόμων, μέλη της φρουράς ενός συνοριακού ιερού. Προφανώς η σημαίνοια σημασία που είχαν τα συγκεκριμένα καθήκοντα της ομάδας αυτής καθιστούσαν τη μείωση των ανακλαστικών τους απαγορευμένη πράξη. Αυτό όμως δεν αφορούσε το σύνολο των πολιτών, όσον αφορά την πλήρη απαγόρευση, και ιδίως κατά τη διάρκεια του θεσμού των συσσιτίων. Ένα ακόμη παράδειγμα που επιβεβαιώνει την κατανάλωση κρασιού εμπειριέχεται στο τυπικό διαδικαστικό

της υιοθεσίας, η οποία πραγματώνεται στον χώρο της αγοράς ενώπιον των πολιτών και τέλος ο υιοθετών προσφέρει στην εταιρεία του σφάγια και κρασί.

Σημαίνουσα σημασία στην ποσότητα και την ποιότητα του φαγητού που καταλάωναν όσοι συμμετείχαν στα συσσίτια είχε η διάκριση και η αναγνώριση των ανδραγαθημάτων κάποιου στο πεδίο της μάχης ή η εν γένει συμπεριφορά του και επίσης της κοινωνικής θέσης και αξιώματος που κατείχε κάποιος. Οι πρώτοι λάμβαναν το καλύτερο μερίδιο του φαγητού ενώ ο «άρχων», ο οποίος λάμβανε 4 μερίδες φαγητού: μια για την εξουσία που κατείχε, μια για τα σκεύη, μια του οίκου και τη δικιά του.

Ο Στράβων, ο οποίος άντλησε πληροφορίες από τον Έφορο, παραθέτει στοιχεία σχετικά με την κοινωνική αλληλεγγύη των Κρητών στα συσσίτια. Δεν υπήρχε διάκριση μεταξύ φτωχότερων και εύπορων ενηλίκων ανδρών αλλά μια κοινή απολαβή του συσσιτίου.

Ο αρχαιολογικός χώρος της Δρήρου στον νομό Λασιθίου. Η πόλη ανακαλύφθηκε το 1854 αλλά συστηματικές ανασκαφές και ανακαλύψεις πραγματοποιήθηκαν μισό αιώνα περίπου αργότερα. Στην πόλη βρέθηκε σημαντική επιγραφή, από την ελληνιστική εποχή, σχετικά με την ορκωμοσία που έδιναν οι νέοι κατά το τελικό στάδιο της μύησης τους.

Η κοινωνικοοικονομική σημασία των συσσιτίων, η πολιτική τους διάσταση και συμπεράσματα

Τα συσσίτια αποτέλεσαν σημαίνοντα ρόλο στη διαμόρφωση του εκάστοτε πολίτη από τα πρώτα κιόλας έτη της ζωής του. Η είσοδος σε μια στρατιωτικοποιημένη ζωή με αυστηρούς κανόνες πειθαρχίας και επιβολής τιμωριών σε περιπτώσεις ανυπακοής σε συνδυασμό με τον λιτό βίο έπλαθε το τελικό αποτέλεσμα του πολίτη-οπλίτη. Ο νέος μάθαινε να γαλουχείται με υπομονή, πειθαρχία και σεβασμό προκειμένου να κερδίσει και αυτός με τη σειρά του το ίδιο από τα νεότερα μέλη της κοινωνίας αλλά και από την υπόλοιπη γενικότερα.

Οι ιεραρχικές αλλαγές που δεχόταν σηματοδοτούσαν το μεταβατικό στάδιο και στη ζωή του. Όταν για παράδειγμα

εισερχόταν στις «αγέλες» στα 17 του έτη, (και από «άνωρος» γινόταν πλέον «απόδρομος») στα επιφανέστερα και δυνατότερα παιδιά δηλαδή τα οποία είχαν αρχηγό τον πατέρα του παιδιού που τα συγκέντρωνε –τον επονομαζόμενο αγελάτη σύμφωνα με τον Ηρακλείδη–, συμμετείχε στις αθλοπαιδιές και στις προσομοιώσεις των μαχών. Η καθημερινή συμβίωση με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας όπως ήταν επόμενο δημιουργούσε ισχυρούς και στενούς δεσμούς και ένα συμπαγές σύνολο. Στις αγέλες ο νέος παρέμενε επί δύο έτη, από 17 έως 18 χρονών και στη συνέχεια καλούνταν πλέον «δρομέυς», δηλαδή ο έχων τη δυνατότητα ενήλικος που μπορούσε να συμμετέχει στο δημόσιο γυμνάσιο, τον αγώνα δρόμου «δρόμον».⁵

Με την άνδρωσή του, την ενηλικίωση και την αποχώρηση από την «αγέλη»,

Αργυρή δραχμή Κνωσού της ελληνιστικής εποχής, 280-270 π.Χ. Ένα από τα πολλά αξιοσημείωτα οφέλη που αποκόμισε η Κρήτη ακόμα και σε αυτό το διάστημα, όπου επιβεβαιωμένα επικρατούσε ο θεσμός των συσσιτίων, ήταν η απουσία σημαντικών ή συχνών κοινωνικών αναταραχών, κάτι διόλου σύνηθες στην αρχαία Ελλάδα.

νυμφευόταν κατευθείαν, έχοντας έτσι πλέον καθορισμένες τις νέες υποχρεώσεις, ευθύνες καθώς και τη θέση που του αναλογούσε μέσα στην κοινωνία. Οι μύησεις, δοκιμασίες και η συνεχής επιτήρηση λάμβαναν τέλος και άνοιγε πλέον ένα νέο κεφάλαιο στη ζωή του, το οποίο πλέον θα είχε τις απαιτήσεις της ωριμότητας. Η ένταξή τους πραγματοποιούνταν τελικώς από την καθιερωμένη ορκωμοσία που έδιναν οι νέοι κατά το τελικό στάδιο της μύησής τους, σύμφωνα με τις πληροφορίες μας παρέχονται από μια επιγραφή της ελληνιστικής εποχής, προερχόμενη από την πόλη της Δρήρου, 2 χλμ ΒΑ της σημερινής Νεάπολης Λασιθίου. Οι έφηβοι ορκίζονταν άοπλοι ή με ένα μικρό εγχειρίδιο, προκειμένου να μετατραπούν σε πάνοπλους οπλίτες με την είσοδό τους στην κοινωνία των πολιτών.⁶

Η σημασία της εμπειρίας ενός πολίτη αντικατοπτρίζεται από τον σεβασμό στα γηραιότερα και πιο έμπειρα άτομα των συσσιτίων, το σεβήρισμα από τους νεότερους και την εντρυφήση στο ηρωικό ιδεώδες από τις ιστορίες και τα πολεμικά

κατορθώματα των παλαιότερων. Σεβασμό και ευπρέπεια επιδεικνυόταν και στον ξένο, η περιποίηση του οποίου θεωρούνταν δεδομένη και μάλιστα πρώτα απ' όλους και στους ειδικά διαμορφωμένους χώρους, τα κοιμητήρια ή «των ξένων» ή του «Ξένιου Δία».

Ουσιαστικά, τα συσσίτια αποτέλεσαν τη βάση της πολιτικής οργάνωσης στις κρητικές πόλεις με τις ζυμώσεις και τη δημιουργία στενών και ουσιαστικών δεσμών. Ο κοινοβιακός χαρακτήρας των κρητικών συσσιτίων, των οποίων θιασώτης είναι και ο Αριστοτέλης, δημιούργησε το πνεύμα αλληλεγγύης μεταξύ των πολιτών κάτι που απέτρεψε την Κρήτη από το να αποτελέσει θέατρο εξαιρετικά μεγάλων κοινωνικών αναταραχών, κάτι σύνηθες και αρκετά βίαιο στον αρχαίο ελληνικό κόσμο. Αποτέλεσε μάλιστα κοινό παρονομαστή στην ετερογένεια των κρητικών θεσμών, μαζί με τη στρατιωτική εκπαίδευση, την ταξινόμηση των ηλικιών, στην οριοθέτηση των καθηκόντων στις διάφορες κοινωνικές ομάδες κοκ.

Η σίτιση εύπορων και μη σε κοινά τρα-

πέζια, η κοινή εκπαίδευση για όλους είναι αυτή που δημιουργούσε το κλίμα ισότητας και ευνομίας. Αυτό με τη σειρά του απορροφούσε τυχόν έκρυθμες καταστάσεις. Αποτελεί γεγονός όμως, ότι η στρατιωτικοποιημένη κουλτούρα και αγωγή των πολιτών αποτελούσε πρόσφορο έδαφος για τους τοπικούς αριστοκράτες για την αύξηση του κύρους τους και τη δημιουργία προσωπικών σχέσεων.⁷

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Οι νομοθετικές επιγραφές των ρυθμίσεων της Κρήτης ήταν περισσότερες από τις συνολικές σε ολόκληρη την υπόλοιπη Ελλάδα. Chaniotis, «The Great Inscription, its political and social institutions and the common institutions of the Cretans», Greco - M. Lombardo (eds.), *La Grande Iscrizione di Gortyna. Centoventianni dopo la scoperta*. Atti del I Convegno Internazionale di Studisulla Messara, Athen 2005, σ. 175.
- 2 Ανδρέας Παναγόπουλος Ανδρέας, «Ελληνική Αρχαιογνωσία, Σύμμεικτα Κλασσικά», εκδ. Αίολος, 2002, σσ. 117-118 και σ. 121 Ἐχει δ' ἀνάλογον ἡ Κρητικὴ τάξις πρὸς τὴν Λακωνικὴν. γεωργοῦσί τε γὰρ τοῖς μὲν οἱ εἴλωτες τοῖς δὲ Κρησῖνοι περίοικοι, καὶ συσσίτια παρ' ἀμφοτέροις ἔστιν, καὶ το γε ἀρχαῖον ἐκάλουον οἱ Λάκωνες οὐ φιδίτια ἀλλὰ ἀνδρεία.
- 3 Ο Σπενσίθιος, του οποίου η εκ γενετής καταγωγή από την πόλη των Δατάλων αποτελεί αντικείμενο διχογνωμίας, είχε σύμφωνα με αυτήν την επιγραφή καθορισμένα τα καθήκοντα και τα προνόμιά του.
- 4 «ἐκάστω δ' αυτών ακολουθοῦσι δύο θεράποντες ξυλοφόροι, καλοῦσι δ' αυτοὺς καλοφόρους».

- 5 Τους ορισμούς αυτούς τους συναντάμε σε διάφορες πόλεις της Κρήτης όπως η αγέλη στη Δρήρο, στην Ελευθέρνα και στην Ελτουναία. Όμως, μόνο στην Κρήτη συναντάται ο δρομεύς, συγκεκριμένα στην Ελευθέρνα και στη Γορτυνία.
- 6 Ἄοπλοι ἦταν σύμφωνα με τον Πλάτωνα και με ένα εγχειρίδιο, ένα μικρό δίκοπο ξίφος ἢ μεγάλο μαχαίρι, σύμφωνα με τον Πλούταρχο.
- 7 Την κοινωνική ανισότητα και τις διαφορές τις διαπιστώνουμε μέσα από τον Έφορο, τον Αριστοτέλη αλλά και από αποσπάσματα από τη μεγάλη επιγραφή της Γόρτυνος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Chaniotis, «Milking the Mountains, economic activities on the Cretan uplands in the Classical and Hellenistic Period», *From Minoan Farmers to Roman Traders. Sidelights on the Economy of Ancient Crete*, Stuttgart 1999, σσ. 181-220
- Του ιδίου, «The Great Inscription, its political and social institutions and the common institutions of the Cretans», Greco - M. Lombardo (eds.), *La Grande Iscrizione di Gortyna. Centoventianni dopo la scoperta*. Atti del I Convegno Internazionale di Studisulla Messara, Athen 2005, σσ. 175-194.
- Μαρία Γιούνη, «Εταιρείαι. Η ενσωμάτωση των νέων πολιτών στην αρχαϊκή Κρήτη», *Digesta 3, Επιστημονικό Περιοδικό του Τμήματος Νομικής Δ.Π.Θ.*, Αθήνα - Κομοτηνή, 2000, σσ. 45-54.
- Αικατερίνη Μανδαλάκη, *Κοινωνία και οικονομία στην Κρήτη κατά την Αρχαϊκή και την Κλασσική εποχή*, εκδ. Βικελαία Βιβ/κη, 2004.
- Ανδρέας Παναγόπουλος, *Ελληνική Αρχαιογνωσία, Σύμμεικτα Κλασσικά*, εκδ. Αίολος, 2002.

Ο Κωνσταντίνος Χαλάστρας είναι ιστορικός ερευνητής.

ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΠΟΥ ΔΙΝΕΙ ΑΞΙΑ

WHITES OF GREECE

COLORS OF GREECE

KRAFTPAINTS.COM

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΦΑΡΑΩΝΙΚΟΥ ΜΕΓΑΛΕΙΟΥ

Από τον Ραμσή στους Πέρσες και στον Αλέξανδρο. Ο ρόλος των Ελλήνων.

ΤΟΥ ΛΕΥΤΕΡΗ ΚΑΝΤΖΙΝΟΥ

Η στρατιωτική, η οικονομική και η πολιτισμική ακμή της φαραωνικής Αιγύπτου σημειώθηκε μεταξύ του 15ου–12ου αιώνα π.Χ. και ιδίως την εποχή του Ραμσή Β΄ (1303-1214 π.Χ.). Έκτοτε άρχισε ο «κατήφορος», ώσπου στα μέσα του 11ου αιώνα π.Χ. διαιρέθηκε και πάλι σε δύο βασιλίες (την Άνω -νότια- Αίγυπτο με πρωτεύουσα τις Θήβες και την Κάτω -βόρεια- Αίγυπτο με επίκεντρο το Δέλτα του Νείλου). Οι συνωμοσίες των στρατιωτικών και η διαφθορά των κρατικών υπαλλήλων κυριαρχούσαν στον δημόσιο βίο. Οι γεμάτοι χρυσό φαραωνικοί τάφοι συλήθηκαν στην πλειοψηφία τους, τα θησαυροφυλάκια των ναών λεηλα-

τήθηκαν από συμμορίες και η κοινωνική δομή αποσαθρώθηκε. Ήταν η χρονική περίοδος που τη «σκυτάλη» της υπερδύναμης άρχισαν να παίρνουν οι λαοί της Μεσοποταμίας. Ασσύριοι, Βαβυλώνιοι και Πέρσες εδραίωσαν την εξουσία τους στη Μέση Ανατολή και επεκτάθηκαν στην Αφρική. Ωστόσο, ούτε εκείνοι διδάχθηκαν από τα σφάλματα των προκατόχων τους και υπέκυψαν στον βραχύβιο «πλανητάρχη» Αλέξανδρο Γ΄ τον Μακεδόνα.

Η αρχή της παρακμής

Όπως συμβαίνει με τα θηρία της ζούγκλας, όταν ένα ζώο βρεθεί σε ευάλωτη θέση, τότε όλα τα υπόλοιπα ορμούν για να το κατασπαράξουν. Το ίδιο συνέβη και στην Αίγυπτο, όταν οι εμφύλιοι πό-

λεμοι και η διαφθορά την αποδυνάμωσαν. Έτσι, στα τέλη του 11ου αιώνα π.Χ. σημειώθηκαν οι πρώτες επιδρομές Λιβύων, που αποκρούστηκαν με μεγάλη δυσκολία από τον φαραωνικό στρατό. Σχετικώς με τις νότιες επαρχίες, το Κους

Η καταστροφή της Νινευή από τους Βαβυλώνιους (έργο του Τζον Μάρτιν, 19ος αιώνας, Βρετανικό Μουσείο). ΑΠΕΝΑΝΤΙ: Ο θάνατος του Ασσύριου βασιλιά Σενναχειρίμπ (έργο του Πέτερ Πάουλ Ρούμπενς, 17ος αιώνας, Πινακοθήκη Μονάχου).

(Αιθιοπία) και η Νουβία (Σουδάν) σταδιακά ανεξαρτητοποιήθηκαν. Την ίδια χρονική περίοδο, στα ανατολικά εμφανίστηκε μία νέα ισχυρή δύναμη, το Βασίλειο του Ισραήλ, το οποίο όμως (ευτυχώς για τους Αιγυπτίους) προτίμησε να επεκταθεί προς τη χώρα των Φιλισταίων (βορειοδυτικά), παρά προς τα δυτικά.

Τον 10ο αιώνα π.Χ., η Αίγυπτος εισήλθε σε μία ακόμη πιο «σκοτεινή» περίοδο, εξαιτίας της διαμάχης μεταξύ του ιερατείου και των στρατιωτικών, που αμφότεροι έριζαν για την εξουσία. Η μοναδική αναλαμπή σημειώθηκε περί το 930 π.Χ. Τότε, ο ισχυρός βασιλιάς του Ισραήλ Σολομώντας απεβίωσε και οι Αιγύπτιοι του Κάτω Βασιλείου με επικεφαλής τον Λίβυο φαραώ Σωσένκ βρήκαν την ευκαιρία να εισβάλουν στην ευρύτερη περιοχή της Παλαιστίνης, λεηλατώντας ακόμα και την Ιερουσαλήμ. Η αιγυπτιακή παρουσία στα ασιατικά εδάφη διήρκεσε έως τα μέσα του επόμενου αιώνα. Τότε, ξεκίνησαν και πάλι οι λιβυκές επιδρομές, οπότε ο αιγυπτιακός στρατός αναγκάστηκε να αναδιπλωθεί για να υπερασπίσει τα δυτικά σύνορά του.

Στο β' μισό του 9ου αιώνα π.Χ., ένας νέος εμφύλιος ξέσπασε μεταξύ της Κάτω και της Άνω Αιγύπτου, όταν οι στρατιωτικοί θέλησαν να επιβληθούν επί του ιερατείου. Τότε, την «απάντηση» έδωσαν οι Κουσίτες (Αιθίοπες), που θεωρούσαν εαυτούς προασπιστές της νότιας Αιγύπτου. Κατ' αυτόν τρόπο, οι Αιθίοπες ανήλθαν στην εξουσία και δημιούργησαν μία νέα φαραωνική δυναστεία (744-656 π.Χ.), ενώ στην Κάτω (βόρεια) Αίγυπτο βασίλευαν οι Λίβυοι ηγεμόνες.

Η άλωση της Αιγύπτου από τους Ασσυρίους

Ήδη από τον 10ο αιώνα π.Χ., η αυτοκρατορία των Ασσυρίων είχε ισχυροποιήσει την παρουσία της στα βόρεια της Μεσο-

ποταμίας, οπότε άρχισε να επεκτείνεται δυτικά, κυριεύοντας την Παλαιστίνη και τη Συρία το 853 π.Χ. Οι Αιγύπτιοι ένιωσαν ότι απειλούνταν και γι' αυτό υποδαύλισαν εξεγέρσεις στη Μέση Ανατολή, στέλνοντας κυρίως Αιθίοπες μισθοφόρους. Ωστόσο, η Αίγυπτος ήταν ένα αδύναμο βασίλειο, διχασμένο και γι' αυτό καταδικασμένο να ηττηθεί. Ο Νότος έστειλε μισθοφόρους στην Παλαιστίνη και ο Βορράς πολέμουσε τον Νότο. Έτσι η Αίγυπτος κατέστη εύκολη λεία για τους εισβολείς.

Οι πρώτες μεγάλης έκτασης συγκρούσεις μεταξύ των Αιγυπτίων και των Ασσυρίων έλαβαν χώρα στην επικράτεια του ιουδαϊκού βασιλείου μεταξύ των ετών 690-681 π.Χ. Αφορμή στάθηκε μία εξέγερση στη Φοινίκη, όπου ο λαός εξεδίωξε τον φιλο-Ασσύριο ηγεμόνα του, τον Παντί. Αυτός αναζήτησε άσυλο στην Ιουδαία, αλλά εκεί ο βασιλιάς Εζεκίας τον φυλάκισε. Τότε, ο Παντί αποτάθηκε στους Αιγύπτιους φίλους του, οι οποίοι και ανταποκρίθηκαν θετικά στο κάλεσμά του. Η μεγάλη μάχη δόθηκε στο Ελτεκέχ, όπου οι Ασσύριοι κατανίκησαν τα αιγυπτιακά/αιθιοπικά στρατεύματα και ο Παντί επανήλθε στον θρόνο του στη Φοινίκη.

Οι συγκρούσεις μεταξύ των Αιγυπτίων και των Ασσυρίων συνεχίστηκαν, όπου σε μία από αυτές η επικράτηση των πρώτων ήταν καθαρά θέμα τύχης. Κατά τις παραμονές της μάχης, σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, μία μαζική «επίθεση» τρωκτικών κατέστρεψε τις δερμάτινες ασπίδες και τις φαρέτρες των Ασσυρίων. Έτσι αυτοί έμειναν απροστάτευτοι και κατανικήθηκαν από τους Αιγύπτιους/Αιθίοπες την επομένη. Σύμφωνα με τον Ιώσηφο, το ασσυριακό στράτευμα αποδεκατίστηκε από την πανούκλα (περίπου 185.000 νεκροί άνδρες), ενώ σύμφωνα με την Παλαιά Διαθήκη Άγγελος Κυρίου θανάτωσε τους στρατιώτες κατά τη διάρκεια της

Αναπαράσταση των ανακτόρων στην ασσυριακή πρωτεύουσα Νινευή. ΔΕΞΙΑ: Αναπαράσταση της βασιλικής αίθουσας υποδοχής του παλατιού στη Νινευή (έργα του Όστεν Χένρι Λέυαρντ, 19ος αιώνας, Βρετανικό Μουσείο).

νύχτας. Ότι και εάν συνέβη, το γεγονός είναι ότι ο Ασσύριος βασιλιάς Σενναχειρίμ επέστρεψε ταπεινομένος στη Νινευή, όπου εκεί τον θανάτωσαν οι μεγαλύτεροι γιοι του (ο Σενναχειρίμ ήταν αυτός που είχε καταστρέψει τον φημισμένο βαβυλωνιακό ναό του Εσαγκίλα, γνωστού και ως Πύργου της Βαβέλ). Ωστόσο, τους πατροκτόνους εκδικήθηκε ο μικρότερος γιος του βασιλιά, ο Εσαρχαδών.

Λίγα χρόνια αργότερα, το 671 π.Χ., τα στρατεύματα του Εσαρχαδών ισοπέδωσαν τη Σιδώνα και προέλασαν προς το Δέλτα του Νείλου. Οι Αιγύπτιοι δεν κατάφεραν να αποκρούσουν την επίθεση και οι Ασσύριοι λεηλάτησαν ακόμη και τις Θήβες. Ο Αιθίοπας φαραώ της Άνω Αιγύπτου Ταχάρκα διέφυγε στη Νουβία, ενώ αρκετά μέλη της οικογένειάς του αιχμαλωτίστηκαν από τους Ασσυρίους. Ο Εσαρχαδών ήταν ο πρώτος ξένος βασιλιάς που υπέταξε την Αίγυπτο και διόρισε ως νέο υποτελή του φαραώ τον πρίγκιπα Νεχώ Α΄ με έδρα τη Σάιδα (στα δυτικά

του Δέλτα του Νείλου). Μετά από δύο χρόνια, ο Εσαρχαδών πέθανε αιφνίδια και τον διαδέχθηκε ο γιος του, ο Ασσυρμανιπάλ γνωστός και ως Σαρδανάπαλος.

Τότε βρήκε την ευκαιρία ο Νούβιος φαραώ Ταχάρκα να αντεπιτεθεί, ανακαταλαμβάνοντας τη Μέμφιδα και θανατώνοντας τον διορισμένο φαραώ Νεχώ. Το 667 π.Χ., οι Ασσύριοι υπό την ηγεσία του Σαρδανάπαλου συμμαχησαν με τους Αιγύπτιους του Κάτω Βασιλείου, όπου την εξουσία ασκούσαν οι Λίβυοι πρίγκιπες. Έτσι, οι ενωμένοι αυτοί στρατοί πολιορκήσαν τις Θήβες, στις οποίες είχε οχυρωθεί ο Ταχάρκα. Εκείνος πέθανε κατά τη διάρκεια της πολιορκίας και τον διαδέχθηκε ο ανιψιός του Τανταμανί (ή αλλιώς Τεμένθης), ο οποίος συγκρούστηκε με τους Λίβυους/Ασσυρίους έξω από τη Μέμφιδα. Ο αιγυπτιακός στρατός επικράτησε, αλλά ο Τανταμανί γνώριζε πως κέρδισε μία μάχη και όχι τον πόλεμο. Έτσι, ο Σουδανός φαραώ αποσύρθηκε στη βόρεια Νουβία και έκτοτε δεν ξαναε-

νόκλησε τους Ασσύριους. Εν τω μεταξύ, ο Σαρδανάπαλος λεηλάτησε τις Θήβες και διόρισε νέο φαραώ τον Ψαμμήτιχο Α΄ (663 π.Χ.). Αυτός, αν και αρχικά ήταν υποτελής στον Σαρδανάπαλο, υπήρξε ο πρώτος αυτόχθονας, που ανήλθε στον θρόνο της Αιγύπτου μετά από περίπου τρεις αιώνες ξένων ηγεμόνων. Η έδρα του ήταν η Σάιδα και γι' αυτό η δυναστεία του ονομάστηκε Σαΐτική (26η δυναστεία).

Η ελληνική σωματοφυλακή του φαραώ

Το 627 π.Χ., ο Σαρδανάπαλος πέθανε και το βασίλειο των Ασσυρίων άρχισε να φθίνει. Τότε ο Ψαμμήτιχος βρήκε την ευκαιρία να μεγαλοουργήσει και μάλιστα αναίμακτα. Ένωσε τα δύο αιγυπτιακά βασίλεια σε ένα, αναδιοργάνωσε τον κρατικό μηχανισμό, ανασυγκρότησε το στράτευμα και ναυπήγησε έναν ισχυρό στόλο. Σύντομα η Αίγυπτος ανακηρύχθηκε και πάλι ανεξάρτητη. Σημαντικό ρόλο σε αυτή την εξέλιξη διαδραμάτισαν και τα μισθοφορικά στρατεύματα του Ψαμμήτιχου, που αποτελούνταν κυρίως από Λίβυους, Κάρες και Έλληνες στρατιώτες (γνωστοί και ως «Μάχιμοι»).

Η παρουσία των Ελλήνων στη φαραωνική Αυλή δεν ήταν κάτι το νέο ή το αναπάντεχο. Οι νησιώτες του Αιγαίου είχαν αναπτύξει στενούς εμπορικούς δεσμούς με την Αίγυπτο ήδη πριν από 1000 χρόνια. Στην εν λόγω χρονική περίοδο (7ος αιώνας π.Χ.), οι Έλληνες έφθαναν στο αποκορύφωμα του λεγόμενου β΄ Αποικισμού (8ος-6ος αιώνας π.Χ.), ιδρύοντας πόλεις στα παράλια όλης της Μεσογείου και του Εύξεινου Πόντου. Επιπλέον, δεν ήταν και λίγοι οι Έλληνες πειρατές που δραστηριοποιούνταν στο Λιβυκό πέλαγος και την ανατολική Μεσόγειο, οι οποίοι πρώτοι ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμα στο Ψαμμήτιχου για «συνεργασία». Κατ' αυτόν τον τρόπο, άρχισαν να

συγκεντρώνονται συμπαγείς ελληνικοί πληθυσμοί στο Δέλτα, οι οποίοι αργότερα εγκαταστάθηκαν κυρίως στα βορειοανατολικά των εκβολών του Νείλου.

Το 655 π.Χ. και για πρώτη φορά μετά από αιώνες ο αιγυπτιακός στρατός βγήκε εκτός της φαραωνικής επικράτειας με επεκτατικές βλέψεις. Στόχος του ήταν η εκδίωξη των Ασσυρίων από την Παλαιστίνη. Έως τα τέλη του 7ου αιώνα π.Χ., η Αίγυπτος είχε κατακτήσει τη Συρία, την Παλαιστίνη, το Βασίλειο του Ιούδα, τη Χερσόνησο του Σινά, το Κους και τη Νουβία.

Την ίδια χρονική περίοδο μία νέα ισχυρή δύναμη άρχισε να αναδύεται στη Μεσοποταμία, η Βαβυλώνα. Στην Αίγυπτο, ο φαραώ Νεχώ Β΄ διέβλεψε τον εξ ανατολών κίνδυνο και γι' αυτό θέλησε να βοηθήσει τους πρώην εχθρούς του, τους Ασσύριους, καθιστώντας τους προμάχους τής Αιγύπτου στη Μέση Ανατολή. Ωστόσο, οι Βαβυλώνιοι κυριεύσαν και κατέστρεψαν το ασσυριακό βασίλειο. Τέσσερα χρόνια αργότερα, ο βαβυλωνιακός στρατός του Ναβουχοδονόρα συνέτριψε και τις αιγυπτιακές φρουρές στη Μέση Ανατολή (στη μάχη της Καρχेमίσιας στη Συρία το 605 π.Χ.), με αποτέλεσμα η φαραωνική επικράτεια να περιοριστεί στην κοιλάδα του Νείλου. Παρ' όλα αυτά, την εποχή του Νεχώ Β΄ οι Αιγύπτιοι με τη συνεργασία των Ελλήνων (κατασκευαστών και ναυπηγών) πέτυχαν κάτι που θα επαναλαμβανόταν χιλιάδες χρόνια αργότερα. Τότε ανοίχθηκε ένα κανάλι που ένωνε τη Μεσόγειο με την Ερυθρά Θάλασσα (πρόδρομος της Διώρυγας του Σουέζ) και πραγματοποιήθηκε ο πρώτος καταγεγραμμένος περίπλους της Αφρικής με πορεία από τις ανατολικές ακτές προς το Ακρωτήριο της Καλής Ελπίδας και από εκεί προς τις ακτές του Ατλαντικού με τελική πορεία προς το Δέλτα του Νείλου μέσω του Γιβραλτάρ.

1. Λεπτομέρεια ανάγλυφου από τη Νινευή, που αναπαριστά τον Ασσύριο βασιλιά Ασουρ-μπανιπάλ Β΄ να κυνηγά λιοντάρια (7ος αιώνας π.Χ., Βρετανικό Μουσείο). 2. Λεπτομέρεια ανάγλυφου από τη Νινευή, που αναπαριστά ασσυριακή πολιορκητική μηχανή (7ος αιώνας π.Χ., Βρετανικό Μουσείο). 3. Ασσύριοι στρατιώτες που φέρουν ασπίδα, δόρυ και κράνος (ανάγλυφο από το ανάκτορο του Σενναχειρίμπ, αρχές 7ου αιώνα π.Χ., Μουσείο Περγάμου, Βερολίνο).

Οι Αιγύπτιοι ένωσαν (και ήταν) πρωτοπόροι, οπότε θεώρησαν ότι μπορούσαν και να εκστρατεύσουν προς την Παλαιστίνη για να εκδιώξουν τους Βαβυλώνιους (αρχές του 6ου αιώνα π.Χ.). Στο πλευρό τους είχαν Έλληνες, Κάρες και Ιουδαίους μισθοφόρους. Η αποστολή αυτή δεν ευοδώθηκε. Τουναντίον, ο Ναβουχοδονόσορας πολιορκήσε την Ιερουσαλήμ, ώσπου τελικώς κέρδισε την υποταγή του τοπικού βασιλιά. Σχεδόν μία δεκαετία αργότερα, οι Αιγύπτιοι πραγματοποίησαν και δεύτερη εκστρατεία, η οποία είχε την ίδια έκβαση με την προη-

γούμενη. Όμως, αυτή τη φορά ο Ναβουχοδονόσορας εισέβαλε στην Ιερουσαλήμ και κατέστρεψε τον Ναό του Σολομώντα, σύροντας στην αιχμαλωσία ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού (587 π.Χ.).

Εν τω μεταξύ, ο φαραώ Απρίης είχε να αντιμετωπίσει ένα ακόμη πρόβλημα. Οι Λίβυοι επιτέθηκαν και κυριεύσαν την ελληνική αποικία της Κυρήνης στην Κύπρο, την οποία υπεράσπιζαν αιγυπτιακά στρατεύματα. Στο άκουσμα αυτής της είδησης ξέσπασαν αναταραχές στο Δέλτα του Νείλου και ο Άρμωσις Β΄ κατάφερε να ανατρέψει τον υποστηριζόμενο από τα ελλη-

Ανάγλυφο από την κεντρική κλίμακα του ανακτόρου της Περσέπολης, που απεικονίζει τον Δαρείο Α΄ τον Μεγάλο (550-486 π.Χ.) να κάθεται στον θρόνο του (Αρχαιολογικό Μουσείο Τεχεράνης). Σύμφωνα με την παράδοση, τα πόδια του μεγάλου βασιλέα ποτέ δεν έπρεπε να πατούν στο έδαφος και γι' αυτό ακουμπούν σε σκαμνί. Στο ένα χέρι κρατά το σκήπτρο (σύμβολο εξουσίας) και στο άλλο έναν λωτό με δώδεκα πέταλα (σύμβολο της αιωνιότητας). Πίσω του στέκεται ο γιος του και διάδοχος Ξέρξης, κρατώντας παρομοίως έναν λωτό. Μπροστά από τον Δαρείο βρίσκονται δύο θυμιατά και στα δεξιά ο υψηλόβαθμος αξιωματούχος Φαρνάκης χαιρετά εθιμοτυπικά τον βασιλιά του.

νικά στρατεύματα Απρίη (570 π.Χ.). Παρ' όλα αυτά, ο νέος φαραώ θα ήταν επισημής, εάν δεν είχε στο πλευρό του τους Έλληνες μισθοφόρους. Έτσι τους δέλεασε, προσφέροντάς τους δωρεάν μεταφορές από τις στρατιωτικές αποικίες τους προς τη Μέμφιδα. Μάλιστα, ο νέος φαραώ συγκρότησε και ένα είδος βασιλικής σωματοφυλακής, αποτελούμενο αποκλειστικά από Έλληνες στρατιώτες.

Οι Πέρσες φέρνουν το τέλος

Στο β΄ μισό του βου αιώνα π.Χ., τα γεγονότα επαναλήφθηκαν σχεδόν πανομοιότυπα με αυτά πριν από έναν αιώνα. Η

Βαβυλώνα ακολούθησε την παρακμιακή πορεία της Νινευή και οι Αιγύπτιοι υποστήριξαν τους Βαβυλωνίους για να αναχαιτίσουν τη νέα υπερδύναμη. Αυτή ήταν η Περσία. Η εξέλιξη ήταν αντίστοιχη με αυτή του παρελθόντος. Η Βαβυλώνα υποτάχθηκε στους Πέρσες. Όμως, τώρα η μεγάλη διαφορά με την Αίγυπτο ήταν ότι πλέον ο φαραωνικός στρατός δεν αποτελούνταν κυρίως από γηγενείς στρατιώτες, αλλά στελεχωνόταν σχεδόν αποκλειστικά από επαγγελματίες ξένους άνδρες.

Το 526 π.Χ., νέος φαραώ στέφθηκε ο Ψαμμήτιχος Γ΄, του οποίου η ηγεμονία ξε-

Οι «Αθάνατοι», δηλαδή η προσωπική φρουρά του Πέρση βασιλιά (από το Παλάτι του Δαρείου Α΄ στα Σούσα, τέλη βου αιώνα π.Χ., Μουσείο Περγάμου στο Βερολίνο).

κίνησε με ένα σπάνιο φυσικό φαινόμενο. Λίγες ημέρες μετά από την ενθρόνισή του, μία ισχυρή βροχή έπληξε τις θήβες, γεγονός που οι μάντιες το ερμήνευσαν σαν κακό οιωνό. Πράγματι, 6 μήνες αργότερα τα περσικά στρατεύματα του Καμβύση Β΄ διέσχισαν τη χερσόνησο του Σινά και πέρασαν απέναντι στις αφρικανικές ακτές. Τα φαραωνικά στρατεύματα αναγκάστηκαν σε υποχώρηση και οχυρώθηκαν στη Μέμφιδα. Η πολιορκία κράτησε μόλις λίγες ημέρες. Ο Καμβύσης άλωσε την πόλη και εκτέλεσε επί τόπου 2.000 αιχμαλώτους, ενώ ο συνολικός αριθμός των νεκρών εκείνης της ημέρας ανήλθε στους 30.000. Μεταξύ αυτών ήταν και ο γιος του φαραώ. Ο ίδιος ο Ψαμμήτιχος οδηγήθηκε στα Σούσα, όπου επίσης εκτελέστηκε. Κατ' αυτόν τον τρόπο έσβησε και η 26^η φαραωνική δυναστεία.

Η μοίρα του σκληρού Πέρση ηγεμόνα

δεν ήταν καλύτερη. Πριν από την εισβολή στην Αίγυπτο, ο Καμβύσης διέταξε τη δολοφονία του νεότερου αδελφού του Σμέρδιδος, φοβούμενος ότι ο τελευταίος επιβουλευόταν την εξουσία του. Λίγα χρόνια αργότερα, ένας άνδρας εμφανίστηκε στα Σούσα, ο οποίος ισχυριζόταν ότι ήταν ο αδελφός του βασιλιά και προκάλεσε επανάσταση. Τελικά, ο Καμβύσης πέθανε αιφνιδίως το 522 π.Χ., οπότε ο ψευδο-Σμέρδης ανήλθε στην εξουσία. Όμως, ούτε εκείνος μακροήμερευσε, αφού 7 μήνες αργότερα μία ομάδα αριστοκρατών με επικεφαλής τον Δαρείο ανακάλυψε ότι ο σφετεριστής του θρόνου ήταν ένας μάγος ονόματι Γαυμάτα. Τελικά, ο ψευδο-Σμέρδης εκτελέστηκε και στον θρόνο της Περσίας ανήλθε ο Δαρείος, ο επονομαζόμενος Μέγας, ισχυριζόμενος ότι ήταν δεύτερος εξάδελφος του Κύρου Β΄ και μακρινός θεός του Καμβύση.

Οι εξεγέρσεις

Ο κατακτητής της Αιγύπτου Καμβύσης υπήρξε ο ιδρυτής της 27ης ή αλλιώς περσικής δυναστείας. Ουσιαστικά, για τα επόμενα 120 χρόνια κάθε Πέρσης βασιλιάς έφερε και τον τίτλο του Φαραώ. Κατά το χρονικό αυτό διάστημα, οι Αιγύπτιοι προσπάθησαν αρκετές φορές να αποκτήσουν την ανεξαρτησία τους. Η πρώτη ευρείας κλίμακας εξέγερση σημειώθηκε στο Δέλτα του Νείλου, όταν πέθανε ο Δαρείος το 486 π.Χ. Πιθανολογείται ότι αυτή υποκινήθηκε από τους Λίβυους. Οι αναταραχές διήρκεσαν σχεδόν ένα έτος, όσο δηλαδή χρειάστηκε και ο Ξέρξης, ο διάδοχος του Δαρείου, να εδραιώσει την εξουσία του στο εσωτερικό.

Ο Ξέρξης ήταν ένας ιδιαίτερα σκληρός ηγεμόνας, θυμίζοντας τις πρακτικές του Καμβύση. Όταν αυτός ανήλθε στον θρόνο, πιθανότατα εξόντωσε τον αδελφό του και ευθύς αμέσως επιτέθηκε στην Αίγυπτο. Τα περσικά στρατεύματα κατέπνιξαν την επανάσταση στο αίμα και λεηλάτησαν όλα τα ιερά του Δέλτα, ενώ διοικητικά η Αίγυπτος υποβιβάστηκε από αποτελές κράτος σε σατραπεία (επαρχία). Ακολούθως, ο Ξέρξης επέστρεψε στην Ανατολή και κατευθύνθηκε προς τη Βα-

βυλώνα, όπου επίσης είχε ξεσπάσει επανάσταση. Εκεί θανάτωσε όλους τους εξεγερμένους και παρομοίως ρήμαξε τα ιερά της πόλης, εκτελώντας όλο το ιερατείο.

Μετά από 20 χρόνια βασιλείας και μία σειρά συνωμοσιών (υπαρκτών και φανταστικών στο μυαλό του αυτοκράτορα), ο Ξέρξης δολοφονήθηκε από τον πρωθυπουργό του και σωματοφύλακά του Αρτάβανο, ο οποίος και κατέλαβε την εξουσία (466 π.Χ.). Σημειωτέον ότι παλαιότερα ο Αρτάβανος είχε αναμιχθεί και στη δολοφονία του πρωτότοκου γιου του Ξέρξη, του Δαρείου του νεότερου. Η περσική εσωστρέφεια έδωσε και πάλι την αφορμή στους Αιγύπτιους να εξεγερθούν. Επικεφαλής τους ήταν ο Λίβυος ηγεμόνας Ινάρως, ο οποίος με την υποστήριξη των Αθηναίων πέτυχε τον έλεγχο του Δέλτα. Ως έδρα του χρησιμοποίησε το φρούριο της Μάρειας, πλησίον της μελλοντικής Αλεξάνδρειας. Στα Σούσα, ο σφετεριστής Αρτάβανος βασίλεψε μόλις για λίγους μήνες. Το 464 π.Χ., ο δευτερότοκος γιος του Ξέρξη, ο Αρταξέρξης, εκτέλεσε τον Αρτάβανο και όλη του την οικογένεια ως τιμωρία για τη δολοφονία του πατέρα του, αλλά συνάμα θανάτωσε και τον νεότερο αδελφό του Υστάσπη, ώστε «να

Αποψη των ερειπίων από το λαμπρό ανάκτορο στην Περίεπολη.

έχει το κεφάλι του ήσυχο» από τις δολοπλοκίες.

Στην αντίπερα όχθη της Μεσογείου και στο πλαίσιο των πολέμων της Α΄ Δηλιακής Συμμαχίας (478-454 π.Χ.), οι Αθηναίοι και οι υποστηρικτές τους κατάφεραν να εκδιώξουν σχεδόν όλες τις περσικές φρουρές από τη Μακεδονία και τη Θράκη, προκαλώντας διαδοχικές ήττες στα περσικά στρατεύματα. Έτσι, οι Αθηναίοι απέκτησαν τη φήμη του αήττητου στρατού (και ναυτικού) της εποχής. Ακόμη και ο ίδιος ο Πέρσης βασιλιάς απέφευγε να τους αντιμετωπίσει στο ανοικτό πεδίο της μάχης. Επομένως, οι Αιγύπτιοι δεν θα μπορούσαν να βρουν καλύτερους συμμάχους από τους Αθηναίους.

Η πρώτη σύγκρουση μεταξύ των περσικών στρατευμάτων και των εξεγερμένων Αιγυπτίων έλαβε χώρα στην Παμπρήμιδα (στα νότια του Δέλτα). Τα περσικά στρατεύματα ηττήθηκαν και ο επικεφαλής τους Αχαιμένης (θείος του Αρταξέρξη) σκοτώθηκε. Όσοι Πέρσες στρατιώτες επέζησαν από το πεδίο της μάχης, οχυρώθηκαν στη Μέμφιδα. Ο Ινάρως απέκτησε τον πλήρη έλεγχο του Δέλτα, αλλά δεν κατευθύνθηκε νοτιότερα για να εξολοθρεύσει το περσικό στράτευμα. Προτίμησε να αναδιοργανώσει τις δυνάμεις του και να ζητήσει τη βοήθεια των Αθηναίων, οι οποίοι πολέμουσαν εναντίον των Περσών στην Κύπρο. Πράγματι, εκείνοι ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμα των Αιγυπτίων με 200 τριήρεις και 6.000 στρατιώτες. Έτσι, ο συμμαχικός στρατός κυριεύσε σχεδόν τα 2/3 της Μέμφιδας, ενώ η υπόλοιπη πόλη με το καλύτερα οχυρωμένο τμήμα της άντεξε στην πολιορκία. Η κωλυσιεργία του Ινάρω απέβη μοιραία. Κατέφθασε η περσική βοήθεια υπό την ηγεσία του στρατηγού Μεγάβαζου, ο οποίος έλυσε την πολιορκία και καταδίωξε τους πολιορκητές σε μία ελώδη περιοχή βόρεια της Μέμφιδας. Κατ'

αυτόν τον τρόπο, έληξε και η δεύτερη μεγάλη έκτασης εξέγερση των Αιγυπτίων με την ταυτόχρονη καταστροφή της αθηναϊκής συμμαχικής δύναμης (454 π.Χ.).

Η κατάληξη του Ινάρω ήταν τραγική. Μετά από ένα μικρό χρονικό διάστημα, αυτός μαζί με μία μικρή ομάδα επαναστατών και Αθηναίων περικυκλώθηκε από τα περσικά στρατεύματα στη Βύβλο και κατόπιν εγγυήσεων για τη ζωή του παραδόθηκε. Από εκεί οδηγήθηκε στα Σούσα, όπου ο Αρταξέρξης τήρησε τη συμφωνία. Τότε, η μητέρα του σκοτωμένου Πέρση στρατηγού Αχαιμένη, η Αμήστριδα, ζήτησε να της παραδοθούν οι αιχμάλωτοι για να πάρει εκδίκηση για τον γιο της. Έτσι, ο Αρταξέρξης της παρέδωσε τον Ινάρω και 50 Έλληνες και εκείνη διέταξε τον ανασκολοπισμό (ή τη σταύρωση) του πρώτου και τον αποκεφαλισμό των υπολοίπων. Τέλος, όσον αφορά τις ελληνο-περσικές σχέσεις, η καταστροφή των Αθηναίων στην Αίγυπτο οδήγησε στη σύναψη της Ειρήνης του Καλλία, με την οποία τερματίστηκαν οι συγκρούσεις (449 π.Χ.). Οι Πέρσες απώλεσαν το μεγαλύτερο τμήμα των κτήσεών τους επί ελληνικού εδάφους, ενώ οι Αθηναίοι υπέστησαν την ολοκληρωτική καταστροφή του εκστρατευτικού σώματός τους. Επίσης, συμφωνήθηκε η απαγόρευση εισόδου των περσικών πλοίων στο Αιγαίο και η ανεξαρτησία των ιωνικών πόλεων στις μικρασιατικές ακτές, ενώ στους Αθηναίους απαγορεύτηκε κάθε ανάμιξη τους σε θέματα που αφορούσαν τις περσικές κτήσεις στη Μικρά Ασία, την Κύπρο και την Αφρική.

Στην Περσία επικράτησε και πάλι η δικήνοια μεταξύ των γιων του Αρταξέρξη, όταν αυτός απεβίωσε (424 π.Χ.). Ο πρωτότοκος ανακηρύχθηκε βασιλιάς και διόρισε συμβασιλέα τον δεύτερο αδελφό του, ενώ εξόρισε τον τρίτο. Όμως, δεν πέρασε ούτε ένας χρόνος και ο δευτερό-

τοκος δολοφόνησε τον πρωτότοκο. Εν τω μεταξύ, ο τρίτος κατάφερε να αποδράσει από την εξορία του και δολοφόνησε τον δευτερότοκο, οπότε και στέφθηκε βασιλιάς της Περσίας. Επρόκειτο για τον Δαρείο Β΄, του οποίου η βασιλεία ξεκίνησε το 423 π.Χ.

Η ανεξαρτησία

Ο Δαρείος Β΄ υπήρξε ο τελευταίος Πέρσης φαραώ της Αιγύπτου. Στα Σούσα επικρατούσε και πάλι εμφύλιος πόλεμος μεταξύ των γιων του νεκρού βασιλιά Δαρείου Β΄, του Αρταξέρξη Β΄ και του Κύρου Β΄ (επικράτησε ο πρώτος). Όσο η Περσία βυθιζόταν στην εσωστρέφεια, μία νέα εξέγερση ξέσπασε στο Δέλτα του Νείλου με υποκινητές και πάλι τους Λίβυους πρίγκιπες (404 π.Χ.). Ηγέτης της επανάστασης ήταν ο Αμυρταίος, ο οποίος είχε ηγηθεί μίας άλλης ανεπιτυχούς εξέγερσης στη Σάιδα πριν από 7 χρόνια. Ο Αμυρταίος πιθανολογείται ότι ήταν απόγονος της τελευταίας (26ης) φαραωνικής δυναστείας προ της περσικής κατάκτησης, ενώ ο παππούς του ήταν συμπολεμιστής του Ινάρω στην εξέγερση του 466 π.Χ. Τότε, λοιπόν, ο Αμυρταίος ζήτησε τη βοήθεια των Αθηναίων, οι οποίοι απέστειλαν μία ισχυρή ναυτική δύναμη στην Αίγυπτο, αφού όμως αυτή πρώτα περνούσε από την Κύπρο. Εκεί ο επικεφαλής του στόλου Κίμωνας σκοτώθηκε (αν και οι Αθηναίοι κατανίκησαν τους Πέρσες), οπότε η αποστολή ματαιώθηκε. Παρ' όλα αυτά, ο Αμυρταίος κατάφερε να κυριαρχήσει στο Δέλτα και να εγκαθιδρύσει την ηγεμονία του στην Κάτω Αίγυπτο, δίχως όμως να προσπαθήσει να επεκταθεί προς τον νότο.

Η Αίγυπτος ήταν και πάλι ανεξάρτητη μετά από 120 χρόνια. Όμως, σαν ένας «πρόδρομος» του Καποδίστρια, ο Αμυρταίος δολοφονήθηκε 5 χρόνια αργότερα από τον διεκδικητή του θρόνου Νεφερίτη

Α΄ (399 π.Χ.). Αυτός μετέφερε την πρωτεύουσα του βασιλείου από τη Μέμφιδα στη γενέτειρά του Μένδη και ίδρυσε την 29^η φαραωνική δυναστεία. Έως τα τέλη της δεκαετίας, αυτός και οι διάδοχοί του κατάφεραν να ανακτήσουν σχεδόν ολόκληρη την κοιλάδα του Νείλου. Ήταν προφανές ότι οι Πέρσες αδυνατούσαν να ελέγξουν την κατάσταση στην Αφρική, αφού ήταν απασχολημένοι στο Αιγαίο.

Από την 29η δυναστεία ξεχώρισε ο τελευταίος φαραώ, ο Άκορης (393-380 π.Χ.). Το κύριο μέλημά του ήταν η αντιμετώπιση του περσικού κινδύνου και η εξωτερική πολιτική του στηρίχθηκε στο δόγμα ότι «*όποιος ήταν εκθρόνος της Περσίας ήταν φίλος της Αιγύπτου*». Βάσει αυτού, συνήψε αρκετές συμμαχίες με τους γύρω λαούς και κυρίως με τους Έλληνες. Επειδή οι Σπαρτιάτες ήταν πολύ «ακριβοί», προτίμησε τον φιλόδοξο βασιλιά της Σαλαμίνας της Κύπρου Ευαγόρα, ο οποίος διατηρούσε στενές σχέσεις με τον Αθηναίο ναύαρχο Κόνωνα. Τούτο σήμαινε πως άτυπα θα είχε συμμάχους και τους Αθηναίους, καθώς ενέταξε στο στράτευμα πολλούς Έλληνες (μισθοφόρους και αποίκους), οι οποίοι ανήλθαν και στα ανώτατα αξιώματα.

Οι εξελίξεις στον ελλαδικό χώρο επηρέασαν και την Αίγυπτο. Η λήξη του Πελοποννησιακού πολέμου (404 π.Χ.) δεν σήμανε και το τέλος του εμφύλιου σπαραγμού των Ελλήνων, αλλά κατέστη η αφορμή για την έναρξη του Κορινθιακού πολέμου (395-387 π.Χ.). Τότε, η Σπάρτη και οι σύμμαχοί της αντιπαρατέθηκαν με τη Θήβα και τους δικούς της συμμάχους (μεταξύ αυτών ήταν και η Αθήνα). Αρχικώς, στον αντισπαρτιατικό συνασπισμό είχε ενταχθεί και η Περσία. Όμως, επειδή και πάλι η Αθήνα άρχισε να γιγαντώνει τη ναυτική της ισχύ και να συνδράμει τον αγώνα των Κυπρίων και των Αιγυπτίων εναντίον των Περσών, οι τελευταίοι ανα-

1. Τμήμα κίονα επιστεμμένο με το χαρακτηριστικό κιονόκρανο, που απεικονίζει διπλές μορφές ταύρου (από το ανάκτορο του Δαρείου Α΄ στα Σούσα, τέλη 6ου αιώνα π.Χ., Μουσείο του Λούβρου, Παρίσι). 2. Αναπαράσταση του Δαρείου Α΄ να προσφέρει μαρούλια (σύμβολο της γονιμότητας) στον κορυφαίο Αιγύπτιο θεό Άμμωνα Ρα (επιζωγραφισμένο ανάγλυφο από την είσοδο του ναού στο Χιμπίς στην όαση Χάργκα). 3. Ο Νούβιος (Σουδανός) φαραώ Ταχάρκα που επί των ημερών της βασιλείας του (690-664 π.Χ.) η Αίγυπτος υποδουλώθηκε για πρώτη φορά σε ξένη Δύναμη, τους Ασσύριους (λεπτομέρεια αγάλματος ύψους 2,7 μ., Μουσείο Κέρμα, Βόρειο Σουδάν). 4. Ο Νεχώ Α΄ (βασιλ. 672-664 π.Χ.), ο διορισμένος από τους Ασσύριους γηγενής κυβερνήτης της Αιγύπτου που κατέστησε ως έδρα του τη Σάιδα (μπρούτζινο αγαλματίδιο, Μουσείου του Μπρούκλιν).

θεώρησαν τις αποφάσεις τους και προσέγγισαν τη Σπάρτη. Ουσιαστικά, λοιπόν, οι Πέρσες επέλεξαν να αντισταθούν στους συμμάχους των Αιγυπτίων, παρά να εκστρατεύσουν απευθείας εναντίον της Αιγύπτου. Σχεδόν μία δεκαετία αργότερα, κερδισμένη από όλη αυτή την κατάσταση βγήκε η Περσία (Ανταλκίδειος Ειρήνη, 386 π.Χ.). Πλέον ο Αρταξέρξης Β΄ ήταν απερίσπαστος να ασχοληθεί με τον έλεγχο των επαναστατημένων επαρχιών του. Πρώτα έστρεψε το βλέμμα του στην Κύπρο, την οποία και υπέταξε. Σειρά είχε η Αίγυπτος. Δύο φορές τα περσικά στρατεύματα επιτέθηκαν στη φαραωνική επικράτεια, αλλά αποκρούστηκαν με επιτυχία (το 385 και το 383 π.Χ.) Και στις δύο αυτές περιπτώσεις, οι Αιγύπτιοι είχαν τη συνδρομή των Αθηναίων.

Όταν τα έξοδα είναι περισσότερα των εσόδων

Η Αίγυπτος άρχισε να αντιμετωπίζει έντονα οικονομικά προβλήματα. Ο φαραώ Άκορης ποτέ δεν κατάφερε να ανακτήσει τα χρυσορυχεία της Νουβίας, ενώ τα κρατικά έξοδα ολοένα και αυξά-

νονταν, ιδίως μετά την πρόσληψη των Ελλήνων μισθοφόρων, οι οποίοι απαιτούσαν να πληρώνονται μόνο σε χρυσό. Επιπλέον, η διαρκής περσική απειλή ανάγκασε τον Άκορη να διατηρεί σε εγρήγορση μία τεράστια στρατιωτική δύναμη, μειώνοντας το εργατικό δυναμικό της Αιγύπτου.

Εν μέσω τόσων κινδύνων, οι δελφίνοι της εξουσίας δεν δίστασαν να προκαλέσουν εσωτερικές αναταραχές. Το 380 π.Χ., ο Άκορης πέθανε και στον θρόνο ανήλθε ο γιος του. Μόλις 4 μήνες αργότερα ο στρατηγός Νεκτανεβώ Α΄ δολοφόνησε τον νέο βασιλιά και σφετερίστηκε τον θρόνο. Ωστόσο, οι θεοί της Αιγύπτου δεν είχαν «εγκαταλείψει» ακόμη την κοιλάδα του Νείλου. Το 373 π.Χ., οι Πέρσες επιτέθηκαν και πάλι, κερδίζοντας ο Νεκτανεβώ μία πύρρειο νίκη. Η Αίγυπτος δεν θα μπορούσε να αντιμετωπίσει μία νέα εισβολή, αλλά η τύχη ήταν με το μέρος της. Η περσική στρατιά αποδυναμώθηκε μετά την αποχώρηση των Ελλήνων μισθοφόρων, που είχαν ενταχθεί σε αυτή (λόγω διαφωνίας σε ζητήματα στρατηγικής). Παρ' όλα αυτά, ο Αρταξέρξης διέτα-

Η στιγμή της ανασύρσης τμήματος του κολοσσιαίου αγάλματος του φαραώ Ψαμμήτιχου Α΄ από κανάλι στα βόρεια του Καΐρου το 2017.

Λεπτομέρεια του προσώπου της Σφίγγας που κοσμεί την είσοδο του ναού του Πτα στη Μέμφιδα.

ξε τη συνέχιση της εκστρατείας. Τότε, όταν ο περσικός στρατός βρέθηκε προ των πυλών της Αιγύπτου, τα νερά του Νείλου φούσκωσαν, πλημμυρίζοντας ολόκληρη την περιοχή του Δέλτα. Συνεπώς, η περσική εισβολή κατέστη αδύνατη και η Αίγυπτος παρέμεινε αλώβητη, έστω και προσωρινά.

Ο επόμενος φαραώ «κληρονόμησε» τα μεγάλα οικονομικά προβλήματα του προκατόχου του και θεώρησε ως λύση τους την υπερφορολόγηση και τη δήμευση της περιουσίας των ναών. Όπως ήταν αναμενόμενο, το ιερατείο αντέδρασε και τον ανέτρεψε, ανακηρύσσοντας νέο βασιλιά τον εξάδελφο του, τον Νεκτανεβώ Β΄ (360 π.Χ.). Αυτός κατάφερε να εδραιώσει την εξουσία του, έχοντας την υποστήριξη (και φυσικά με το αζημίωτο) του βασιλιά της Σπάρτης Αγησίλαου Β΄.

Στο αντίπαλο στρατόπεδο, νέος βασιλιάς της Περσίας στέφθηκε ο 68χρονος Αρταξέρξης Γ΄ (358 π.Χ.). Τότε δύο φορές ο περσικός στρατός επιχείρησε να εισβάλει στο Δέλτα του Νείλου, αλλά ηττήθηκε ισάριθμες φορές (το 354 και το 351 π.Χ.). Το 343 π.Χ. οι Αιγύπτιοι βρήκαν την ευκαιρία να «ανταποδώσουν τα πυρά», ενισχύοντας την εξέγερση του βασιλιά της Σι-

δώνας Τεννέ Β΄. Μη παίρνοντας αναβολή η λύση του «αιγυπτιακού ζητήματος», ο 82χρονος Αρταξέρξης Γ΄ αποφάσισε να ηγηθεί προσωπικά μίας νέας εκστρατείας. Αρχικά ζήτησε τη συνδρομή της Αθηνάς και της Σπάρτης, αλλά έλαβε αρνητική απάντηση. Ακολούθως, απευθύνθηκε προς τους υπόλοιπους Έλληνες, από τους οποίους ανταποκρίθηκαν οι μικρασιατικές πόλεις με την αποστολή 14.000 στρατιωτών, η Ρόδος με 4.000 άνδρες, το Άργος με 3.000 και η Θήβα με 1.000 οπλίτες. Συνολικά, η στρατιωτική ισχύς των Περσών ανερχόταν στους 330.000 άνδρες. Ο πρώτος στόχος του Αρταξέρξη ήταν η Σιδώνα, την οποία και ξεθεμελίωσε. Περίπου 40.000 κάτοικοι προτίμησαν να καούν ζωντανόι στη φωτιά, που οι ίδιοι έβαλαν στην πόλη τους, ενώ 600 στρατιώτες εκτελέστηκαν επί τόπου.

Στο αιγυπτιακό στρατόπεδο, ο φαραωνικός στρατός αριθμούσε περί τους 100.000 στρατιώτες, εκ των οποίων οι 20.000 ήταν Έλληνες μισθοφόροι και άλλοι τόσοι Λίβυοι. Ο στόχος του Νεκτανεβώ ήταν να κρατήσει το Δέλτα του Νείλου υπό τον έλεγχό του όσο το δυνατό περισσότερο χρόνο. Τελικώς, η μεγάλη μάχη δόθηκε στο Πελοούσιο, όπου επικεφαλής των αμυ-

νομένων ήταν ο Κλεινίας από την Κω. Οι μισθοφόροι ηττήθηκαν κατά κράτος και οι Πέρσες προέλασαν στο εσωτερικό του Δέλτα. Ο Νεκτανεβώ υποχώρησε στη Μέμφιδα, όσο οι αιγυπτιακές φρουρές και οι Έλληνες μισθοφόροι των υπολοίπων περιοχών άρχισαν να παραδίδονται ο ένας μετά τον άλλον στους Πέρσες. Μετά την πτώση και του τελευταίου αιγυπτιακού προπυργίου, της Βούβαστης, ο φαραώ διέφυγε στη Νουβία. Αυτό ήταν και το τέλος του τελευταίου Αιγύπτου βασιλιά. Η κατάκτηση ολόκληρης της Αιγύπτου ήταν πλέον θέμα χρόνου. Ο Αρταξέρξης Γ΄ μετέτρεψε τη Χώρα του Νείλου σε μία ακόμη περσική επαρχία, λεηλάτησε όλους τους θησαυρούς της (τάφους, ιερά και παλάτια), επέβαλε πολύ βαριά φορολογία και απαγόρευσε τη λατρεία των ντόπιων θεοτήτων. Παρομοίως, το τέλος του Αρταξέρξη Γ΄ δεν ήταν ειρηνικό. Δηλητηριάστηκε από τον σατράπη και «δεξί του χέρι» Βαγώα σε ηλικία 87 ετών, το 338 π.Χ.

Οι Αιγύπτιοι είχαν καταφέρει να αποκτήσουν έναν από τους ισχυρότερους στρατούς του αρχαίου κόσμου, δημιουργώντας μία αυτοκρατορία, που ήλεγχε την ευρύτερη κοιλάδα του Νείλου και τη Μέση Ανατολή για πολλούς αιώνες. Όταν η Αίγυπτος έφθασε στην πιο λαμπή της περίοδο, οι εφησυχασμένοι Αιγύπτιοι άρχισαν να προσλαμβάνουν ξένους μισθοφόρους για να διαφυλάξουν τα σύνορα του κράτους τους. Παράλληλα, ξέσπασαν εμφύλιες διαμάχες, επιφέροντας την οικονομική και την πολιτιστική παρακμή. Οι μνημειώδεις φαραωνικοί ναοί ερημώθηκαν, οι μυθικοί βασιλικοί θησαυροί χάθηκαν και τα φαραωνικά στρατεύματα διαλύθηκαν.

Ωστόσο, ούτε οι κατακτητές της Αιγύ-

πτου διδάχθηκαν από τα σφάλματα των υποτελών τους. Μόλις 8 χρόνια μετά από τη δεύτερη και οριστική κατάλυση του αιγυπτιακού βασιλείου, ο Μέγας Αλέξανδρος κατέκτησε την Περσική αυτοκρατορία, ενώ ο τελευταίος Αχαιμενίδης βασιλιάς Δαρείος Γ΄ δολοφονήθηκε από τον σατράπη Βήσσο (330 π.Χ.). Έναν χρόνο νωρίτερα, ο Μακεδόνας στρατηλάτης είχε εισβάλει στην Αίγυπτο. Εκεί, οι ντόπιοι τον υποδέχθηκαν σαν απελευθερωτή από τον Πέρση τύραννο. Ο Αλέξανδρος επανέφερε την αρχαία λατρεία, που είχε απαγορεύσει ο Αρταξέρξης Γ΄ και οι ιερείς τού απέδωσαν το τιμητικό προσωνύμιο «Γιος του Άμμωνα». Την άνοιξη του 331 π.Χ., λίγο πριν οι Μακεδόνες ξεκινήσουν για την κατάκτηση της Περσίας, ο Αλέξανδρος θεμελίωσε μία νέα πόλη στο Δέλτα του Νείλου, την Αλεξάνδρεια. Αυτή έμελλε να αναδειχθεί στο πολιτιστικό κέντρο της νέας εποχής που ξεκινούσε, της ελληνιστικής περιόδου.

ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Farid Atiya, *Ancient Egypt*, Farid Atiya Press, Giza, 2006.
- J. H. Breasted, *Ancient Records of Egypt, Histories and Mysteries of Man*, London, 1988.
- N. Grimal, *Histoire de l' Egypte ancienne*, Fayard, Paris, 1988.
- G. Leick, *Mesopotamia: The Invention of the City*, Penguin Books, UK, 2002.
- G. Rawlinson, *Phoenicia under the Persians: History of Phoenicia*, Longmans Green, London, 2008.
- P. J. Rhodes, *A History of the Classical Greek World: 478–323 BC*, Blackwell Publishing, USA, 2006.
- B. G. Trigger, *Ancient Egypt. A Social History*, University Press, Cambridge, 1983.

Ο Λευτέρης Καντζίνος είναι συγγραφέας, ιστορικής ερευνητής.

Η ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ ΤΗΣ ΣΟΒΙΕΤΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ: ΜΙΑ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ

ΤΟΥ ΑΝΔΡΕΑ ΣΤΕΡΓΙΟΥ

Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης από την οποία φέτος κλείνουν 30 χρόνια υπήρξε ένα γεγονός κοσμοϊστορικής σημασίας, καθώς δεν πρόκειται μόνο για τη διάλυση ενός κράτους αλλά και για την αποκαθήλωση μιας ολόκληρης κοσμοθεωρίας που προσδιόρισε τον 20ό αιώνα όσο τίποτα άλλο. Το γεγονός πως ένα κίνημα με την τεράστια ακτινοβολία του κομμουνισμού κατέληξε σε μια τόσο συνολική χρεοκοπία είναι κάτι που απασχολεί τους ερευνητές για πολλά χρόνια ακόμη.

Η ΕΠΙΚΡΑΤΗΣΗ των μπολσεβίκων και η άνοδος τους στην εξουσία ήταν μάλλον ένα τυχαίο γεγονός, αλλά ερμηνεύθηκε σαν πεπρωμένο, σαν η προδιαγεγραμμένη απόληξη της ιστορικής εξέλιξης, ως το αποτέλεσμα των επιστημονικών προβλέψεων του Καρλ Μαρξ. Η πτώση του απολυταρχικού, σκοταδιστικού και απολύτως καταπιεστικού τσαρικού καθεστώτος ήταν κάτι που σχεδόν όλοι πρόέβλεπαν – εκτός ίσως από τον ίδιο τον τσάρο και τους ανθρώπους του. Αλλά κανείς δεν

είχε προβλέψει ότι μία σχετικά μικρή ομάδα της επαναστατικής Αριστεράς – τόσο μικρή που κάποιοι αργότερα ισχυρίστηκαν ότι δεν επρόκειτο για επανάσταση αλλά για πραξικόπημα – θα μπορούσε να ανατρέψει τα σοσιαλδημοκρατική κυβέρνηση του Κερένσκι που είχε αναλάβει την εξουσία τον Φεβρουάριο του 1917 και να επιβάλει ένα δεσποτικό καθεστώς.

Παρά τις αγνές προθέσεις εκατομμυρίων ανθρώπων που αγωνίστηκαν με αυτοθυσία και πάθος εντός και εκτός της

Ο Λένιν μιλάει στην κόκκινη πλατεία σε στρατιώτες που φεύγουν για το μέτωπο (25 Μαΐου 1919).

Σοβιετικής Ένωσης για την οικοδόμηση ενός συστήματος που θα καταργούσε για πάντα την εκμετάλλευση από άνθρωπο σε άνθρωπο δημιουργώντας έναν καλύτερο, δικαιότερο κόσμο, το τελικό αποτέλεσμα πόρρω απείχε από τον διακεκρυγμένο στόχο.

Το σοβιετικό καθεστώς παρέμεινε κατά βάση ένας συνδυασμός πολιτικού αυταρχισμού και υποκατάστασης της αγοράς από τον κεντρικό σχεδιασμό ως μέθοδος κατανομής πόρων και διανομής των αγαθών που ευνοούσε τη διαφθορά και την αναποτελεσματικότητα. Η κομμουνιστική κοινωνία ήταν η πιο ευγενική, η πιο γενναιόδωρη και η πιο ανθρωπιστική που γνώρισε ο κόσμος, αλλά εξολόθρευσε ολόκληρες κοινωνικές τάξεις και κατατράνωσε όσους τύχχαναν να διαφωνούν με τις κρατικές πολιτικές που ακολουθούνταν. Όχι μόνο το Σοβιετικό καθεστώς αλλά και όλα τα καθεστώτα που αυτοχαρακτηρίστηκαν κομμουνιστι-

κά ή σοσιαλιστικά κατάφεραν να εκβιομηχανίσουν ορισμένες αγροτικές οικονομίες και να δημιουργήσουν κοινωνίες με μικρότερες ανισότητες απ' ό,τι οι περισσότερες καπιταλιστικές κοινωνίες. Τα επιτεύγματα αυτά ωστόσο επιτεύχθηκαν με ένα δυσθεώρητο κόστος σε ανθρώπινες ζωές και μιας πρωτοφανούς κλίμακας άσκησης βίας. Το παρόν κείμενο προσπαθεί να ρίξει φως στα αίτια αυτής της εξέλιξης.

Η εγκαθίδρυση και συγκρότηση της Σοβιετικής Ένωσης

Παρά τη σήψη του τσαρικού καθεστώτος που επέτεινε η αδιέξοδη συμμετοχή της Ρωσίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ακόμα και το καλοκαίρι το 1917 ο Λένιν –όπως και οι σύντροφοί του– δεν ήταν καθόλου βέβαιος ότι θα μπορούσε να καταλάβει την εξουσία. Ο Λένιν σε αντίθεση με τα άλλα κόμματα που διεκδικούσαν την ιστορία μπόρεσε να αντιληφθεί το ιστορικό

Οπλισμένοι Μπολσεβίκοι σε φορτηγό στο Βλαδιβοστόκ το 1920.

momentum και να πείσει μια ικανή ομάδα στελεχών, όχι πάνω από 250.000, ότι, όπως αργότερα ο ίδιος έγραψε, «η εξουσία περπατά στο δρόμο περιμένοντας κάποιον να την πάρει». Χωρίς αυτόν είναι βέβαιο ότι τίποτε από όλα αυτά δεν θα είχε συμβεί. Ο Λένιν κατάλαβε γρήγορα ότι προσωρινή κυβέρνηση Κερένσκι, συμβιβασμός μεταξύ της Δούμας και των Σοβιέτ εργατών και στρατιωτών, μετά από 8 μήνες στην εξουσία αδυνατώντας να ελέγξει την οικονομία ή να επιβάλει την απόσυρση της Ρωσία από τον πόλεμο, είχε απωλέσει τα ερείσματά της. Χρησιμοποιώντας τρία συνθήματα, το ένα μάλιστα αντίθετο με τις ιδεολογικές του αρχές (η γη στους αγρότες), όλη εξουσία στα Σοβιέτ και άμεσο τέλος του πολέμου, κέρδισε την υποστήριξη αγροτών, εργατών και στρατιωτών. Τον Οκτώβριο του 1917 ελάχιστοι την υπερασπίστηκαν την κυβέρνηση Κερένσκι όταν οι Μπολσεβίκοι κατέλαβαν με τα όπλα την εξουσία μέσα σε μια ημέρα!

Όσο εύκολη ήταν η κατάληψη της εξουσίας άλλο τόσο δύσκολη ήταν η διατήρηση της στον αιματηρό εμφύλιο πόλε-

μο που ακολούθησε (1918-1920). Οι μπολσεβίκοι μπόρεσαν να επικρατήσουν χάρη στην ατσάλινη πειθαρχία απaráμιλλη σκληρότητα των στελεχών τους, την υποστήριξη των στρατιωτών που δυσανασχετούσαν από την υποστήριξη των ξένων δυνάμεων στους αντιπάλους τους και την υποστήριξη των φτωχών αγροτών που προσδοκούσαν την απόκτηση γης. Η επιβολή της δικτατορίας του προλεταριάτου επέφερε την διάλυση όλων των εκλεγμένων προηγούμενων σωμάτων, την απαγόρευση κάθε εμπορικής δραστηριότητας- μέτρο που επέσυρε την άμεση υπερτίμηση όλων των τροφίμων και κατόπιν την εξαφάνισή τους, την κατάσχεση των επιχειρήσεων που εθνικοποιούνταν ή δημοτικοποιούνταν και την επιβολή βαριάς φορολογίας στην αστική τάξη. Όσοι δεν συμμορφώνονταν με τα μέτρα, συλλαμβάνονταν και είτε εκτελούνταν είτε φυλακίζονταν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Βάναυσων μεθόδων με σκοπό την επικράτησή τους μετέτλησαν φυσικά και οι αντεπαναστάτες.

Μέσα στα δύο επόμενα χρόνια από την Οκτωβριανή επανάσταση, ένα επα-

Ο Αλέξανδρος Κερένσκι και η προσωρινή κυβέρνηση της Ρωσίας.

ναστατικό κύμα σάρωσε τον πλανήτη προκαλώντας, επαναστάσεις, εξεγέρσεις, απεργίες και διαδηλώσεις. Στη Γερμανία δύο φορές, το 1918 και το 1919 στη Βαυαρία ανακηρύχθηκαν σοσιαλιστικές δημοκρατίες. Σχεδόν όλα τα επαναστατικά κινήματα καταπνίγηκαν, η δημιουργία ωστόσο κομμουνιστικών και εργατικών κομμάτων ανά τον κόσμο ήταν πλέον ένα μόνιμο γεγονός που έμελλε να επηρεάσει καταλυτικά τις εξελίξεις του μεσοπολέμου.

Στην ίδια τη Σοβιετική Ένωση, παρά τα εκατομμύρια των θυμάτων που προκάλεσε η βίαιη κολεκτιβοποίηση της γεωργίας και η συνακόλουθη σιτοδεία και την εκτεταμένη κρατική τρομοκρατία, τις επόμενες δεκαετίες η Σοβιετική Ένωση επιβίωσε και ισχυροποιήθηκε σε στρατιωτικό και τεχνολογικό επίπεδο, επιτυγχάνοντας εντυπωσιακές επιδόσεις στον τομέα της καταπολέμησης του αναλφαβητισμού και της άμβλυνσης των κοινωνικών ανισοτήτων. Σε μόλις τριάντα χρόνια ο κομμουνισμός μπορούσε να υπολογίζει στην πίστη ή στην υπακοή του ενός τρίτου του πα-

γκόσμιου πληθυσμού, ενώ οι σοβιετικές επιδόσεις στο διάστημα προκαλούσαν τον θαυμασμό ακόμα και των πιο φανατικών αντικομμουνιστών.

Όπως έχει παρατηρήσει ο Ηλίας Κατσούλης, ένας από τους κορυφαίους μελετητές του Σοσιαλιστικού φαινομένου, ο αμυντικός και διαστημικός τομέας σε ορισμένα οπλικά συστήματα και τεχνολογίες αιχμής φερόταν να προηγείται αισθητά των αντίστοιχων δυτικών. Όμως η όλη οργάνωση της παραγωγής και η διατεταγμένη οικονομία, η έλλειψη διαύλων επικοινωνίας και ανταλλαγής μεταξύ των διαφόρων τομέων της κρατικής εξουσίας, ιδιαίτερα η ερμητική απομόνωση από την υπόλοιπη κοινωνία τομέων που είχαν να κάνουν με την άμυνα και την εσωτερική ασφάλεια (στρατός, αστυνομία, μυστικές υπηρεσίες) εμπόδισε οι επιστημονικές κατακτήσεις να διοχετευθούν στην κοινωνία.

Η διαδικασία αποσύνθεσης

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 και μετά η Σοβιετική Ένωση όπως και οι άλλες σοσιαλιστικές χώρες παρέμεινε προσκολλημένη σε ένα σύστημα αναντίστοιχο με τις διεθνείς οικονομικές εξελίξεις που καθορίζονταν από τις νέες τεχνολογικές καινοτομίες, αποτυγχάνοντας να οδηγήσει τις οικονομία της στα επίπεδα οικονομικής μεγέθυνσης που ήταν αναγκαία για την παραγωγή της απαραίτητης μίνιμουμ αποδοχής από το κοινωνικό σύνολο. Τόσο το οικονομικό όσο και το πολιτικό σύστημα παρέμειναν κλειστά. Δεν υπήρχε διαφοροποίηση μεταξύ των δύο θεσμικών χώρων, αφού η γραφειοκρατική λογική της κεντρικής εξουσίας κυριαρχούσε και στον οικονομικό τομέα. Το κράτος, αντί για μοχλός ανάπτυξης, εκφυλλίστηκε σε κύριο εμπόδιο κάθε αναπτυξιακής διαδικασίας. Από τα έλη της δεκαετίας του 1960 και μετά το σοβι-

ετικό κράτος λόγω του αντιαναπτυξιακού χαρακτήρα του, έμοιαζε ολοένα και περισσότερο με έναν γίγαντα που είχε πήλινα πόδια. Ήταν ανίκανο να επιβιώσει σε έναν αγώνα δρόμου όπου οι κύριοι ανταγωνιστές έπρεπε να τρέξουν γρήγορα, όχι μόνο για να κερδίσουν την κούρσα, αλλά και για να μείνουν στον αγωνιστικό χώρο.

Όταν ο υπόλοιπος κόσμος περνούσε από τις αρχές της δεκαετίας του 1970 στην τρίτη βιομηχανική επανάσταση της ηλεκτρονικής, της ρομποτικής και της βιοτεχνολογίας, οι κομμουνιστικές χώρες παρέμεναν δέσμιες των δομών της βιομηχανικής κοινωνίας, των χρονοβόρων διαδικασιών λήψης αποφάσεων και αντιμετώπισης προβλημάτων και αναγκών και της κατασπατάλησης των ανθρώπινων και φυσικών πόρων.

Κομβικό στοιχείο σε αυτή τη διαδικασία αποσύνθεσης έπαιξε η αποτυχία αποκέντρωσης που θεωρείται από πολλούς ως το βασικό ζητούμενο της επιτυχούς λειτουργίας της αγοράς, καθώς με αυτό τον τρόπο επιτυγχάνει την συμβολή όλων των συντελεστών τόσο στην παραγωγή όσο και στην κατανάλωση μέσω της διανομής του παραγόμενου πλούτου μιας κοινωνίας. Η σοσιαλιστική οργάνωση της κοινωνίας δεν άφηνε χώρο για την ανάπτυξη αποκεντρωμένων κοινωνικών και οικονομικών λειτουργιών. Η πολιτική ηγεσία μαζί με την γραφειοκρατία έπρεπε να σχεδιάσουν το σύνολο της οικονομίας και να εκτελέσουν κατά την υλοποίηση των πολιτικών όλες τις ρυθμίσεις που έθετε ο αρχικός επιτελικός σχεδιασμός.

Διαμορφώθηκε δηλαδή σταδιακά ένα σύστημα ιδιοποίησης και διάθεσης του κοινωνικού προϊόντος που δεν υπάκουε σε κάποια οικονομική αρχή: του πλάνου, της αγοράς ή της διαπραγμάτευσης αντιθετικών συμφερόντων, αλλά στηριζόταν αποκλειστικά σε μια σταθερή και ιεραρ-

Ο Ιωσήφ Βησσαριόνοβιτς Στάλιν (1878-1953) άσκησε, πιθανώς, την πιο απόλυτη πολιτική εξουσία από κάθε προσωπικότητα της Ιστορίας.

χημένη σχέση. Αυτή η σχέση που όσο συχνά κι αν άλλαζε στη διάρκεια των συνεχών ανακατατάξεων, εκκαθαρίσεων και αλλαγών των συσχετισμών δύναμης στους κύριους πυλώνες της κομμουνιστικής κυριαρχίας: στο κόμμα, στο στρατό, στην αστυνομία και τις μυστικές υπηρεσίες, παρέμεινε στις βασικές της δομές η ίδια.

Αυτός ο ασφυκτικός οικονομικός συγκεντρωτισμός προκάλεσε δυσεπίλυτα προβλήματα και διαρκείς διαρθρωτικές κρίσεις, μόνιμες ελλείψεις στα κεφαλαιουχικά αγαθά που επέτεινα ακόμη περισσότερο τα προβλήματα στην παραγωγή και στα καταναλωτικά αγαθά. Τα πενταετή αναπτυξιακά προγράμματα που εκπονούνταν είχαν μόνιμα αποκλίσεις από τους στόχους τους. Η αποδιοργάνωση της παραγωγής οδηγούσε προκαλούσε υψηλότερες τιμές αγαθών από αυτές που όριζε ο κεντρικός σχεδιασμός, δημιουρ-

1. Ο διάδοχος του Στάλιν, Νικίτα Χρουστσόφ (1894-1971) δεν αναγνώρισε σχεδόν καθόλου την πραγματική έκταση των εγκλημάτων του προκατόχου του. 2. Στις 22 Ιανουαρίου 1969, έγινε απόπειρα δολοφονίας κατά του Λεονίντ Μπρέζνιεφ (1906-1982), όταν ένας λιποτάκτης τον πυροβόλησε σε μια αυτοκινητοπομπή στους δρόμους της Μόσχας. Ο Μπρέζνιεφ γλίτωσε χωρίς τραυματισμό. Ο δράστης της επίθεσης συνελήφθη και η λογοκρισία για το γεγονός διατηρήθηκε από τη σοβιετική κυβέρνηση για χρόνια μετά.

γώντας συνθήκες για την ανάπτυξη και γιγάντωση της μαύρης αγοράς. Για να καλύψουν τα συνεχώς διευρυνόμενα κενά στην ικανοποίηση των αναγκών, οι κυβερνήσεις αναγκάστηκαν εκ των πραγμάτων να ανεχθούν ή και να εισαγάγουν τρόπους παραγωγής και διανομής αγαθών όπως και υπηρεσιών, που ήταν εκτός της λογικής τους συστήματος της διατεταγμένης οικονομίας. Στη “δεύτερη αγορά” που σταδιακά άρχισε να λειτουργεί δίπλα στην επίσημη “πρώτη αγορά”, προσφέρονταν αγαθά και υπηρεσίες που δεν μπορούσε να προσφέρει ο δημόσιος τομέας, δημιουργώντας για ορισμένα τμήματα του πληθυσμού πρόσθετες πηγές εισοδήματος και για έναν αυξανόμενο αριθμό ατόμων επιπλέον ευκαιρίες απασχόλησης. Το ίδιο αυτό σύστημα των ελλείψεων, εξηγεί ο Ηλίας Κατσούλης, παρήγαγε τη διαφθορά, την πιο ορατή, μαζί με τις ελλείψεις, πλευρά της καθημερινής πραγματικότητας στις χώρες του “υπαρκτού σοσιαλισμού”. Για να μπορέσει π.χ. ο

διευθυντής μιας επιχείρησης να επιτύχει μια πιο ευνοϊκή μεταχείριση από τις αρμόδιες προϊστάμενες αρχές έπρεπε να εξαγοράσει τους κατάλληλους ανθρώπους στις κατάλληλες θέσεις. Το ίδιο, όμως, έπρεπε να κάνει και ο απλός πολίτης, ο οποίος για να προμηθευτεί ένα οποιοδήποτε αγαθό ή υπηρεσία εν ελλείψει έπρεπε να εξαγοράσει εξαγοραζόμενος και ο ίδιος.

Την ίδια στιγμή η ανάγκη διατήρησης φιλοσοβιετικών καθεστώτων ως συμμάχων, αυτό που κάποιοι ιστορικοί αποκάλεσαν ως Imperial Overstretch και ο στρατιωτικός ανταγωνισμός με τις ΗΠΑ εκτίναξαν τις αμυντικές δαπάνες του Σοβιετικού κράτους απορροφώντας ολοένα και περισσότερο ποσοστό του εθνικού προϋπολογισμού.

Όσο ο χρόνος περνούσε οι δομικές αντινομίες, γίνονταν ολοένα και πιο εμφανείς: αναποτελεσματικότητα της σχεδιαζόμενης οικονομίας, που οδηγούσε σε έλλειψη βασικών καταναλωτικών δαπα-

Οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες του Μιχαήλ Γκορμπατσόφ για τον εκδημοκρατισμό του κομμουνιστικού συστήματος της χώρας του και την αποκέντρωση της οικονομίας της οδήγησαν στην κατάρρευση του κομμουνισμού και τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991.

νών, αποτελμάτωση του βιομηχανικού τομέα, κατασπατάληση ενεργειακών πόρων, περιβαλλοντική υποβάθμιση, δημογραφική κάμψη κ.α. Το αποτέλεσμα όλων αυτών ήταν η κατάρρευση όχι μόνο του Σοβιετικού αλλά όλων των καθεστώτων αυτών μέσω μιας αργής αλλά αναπόφευκτης παρακμής που χαρακτηρίστηκε από αυξανόμενο αυταρχισμό, οικονομική στασιμότητα και, από ένα σημείο και έπειτα, οπισθοδρόμηση, πλήρη αδυναμία ανανέωσης και προσαρμογής σε νέες συνθήκες και κοινωνική εξαθλίωση με την πλήρη σημασία του όρου.

Το μεταρρυθμιστικό εγχείρημα του Γκορμπατσόφ¹, το οποίο υπονομεύθηκε βάνουσα από τις επιπτώσεις της καταστροφής στο Τσερνόμπιλ, δεν ήταν παρά ένα παυσίπονο σε ένα καρκίνο που κατέτρωνε τη σάρκα του Σοβιετικού κράτους από δεκαετίες. Ακόμα και αυτές όμως προκάλεσαν τη δυσaréσκεια και τις αντιδράσεις των ανώτατων κλιμακίων της

Σοβιετικής Κρατικής Μηχανής. Η οργή των σκληροπυρηνικών Σοβιετικών κατέληξε σε ένα πραξικόπημα. Οι επικεφαλής της ομάδας που οργάνωσε το πραξικόπημα, γνωστή και ως η «Συμμορία των Οκτώ», απαίτησαν ο Γκορμπατσόφ να κηρύξει κατάσταση έκτακτης ανάγκης και στρατιωτικό λοκ-ντάουν των Σοβιετικών δημοκρατιών, αποσχίστηκαν το 1990-1991. Όταν ο Σοβιετικός ηγέτης αρνήθηκε και μετέβη στη βίλα του στην Κριμαία, η Συμμορία των Οκτώ επιχείρησε πραξικόπημα στη Μόσχα. Όμως, αντί να επαναφέρουν την κυριαρχία της Μόσχας στη Σοβιετική Ένωση, όπως ήλπιζαν, τελικά πυροδότησαν μια λαϊκή εξέγερση, την τελική πτώση της Σοβιετικής Ένωσης και μια ακόμα μεγαλύτερη φιλελευθεροποίηση της Ρωσίας που ξεπέρασε τους φόβους ακόμα και των στασιαστών. Ήταν ο χειρότερος επιφύλακτης των στασιαστών. Δεκάδες χιλιάδες άνθρωποι ξεχύθηκαν στους δρόμους και οι δυνάμεις του στρατού και της KGB άρχισαν να υποχωρούν, αρνούμενες να πυροβολήσουν ή να βάλουν κατά του Ρωσικού λαού.

Το πραξικόπημα διαλύθηκε μέσα σε μόλις τρεις ημέρες, όμως οι επιπτώσεις του συντάραξαν όλη τη Σοβιετική Ένωση, καθώς και την προσπάθεια του Γκορμπατσόφ να βρει μια ισορροπία σε ότι απέμενε από την Σοβιετική Ένωση. Μέσα στους επόμενους τέσσερις μήνες, πολλά από τα εναπομείναντα σοβιετικά κράτη, όπως η Ουκρανία και η Λευκορωσία, άρχισαν να αποστασιοποιούνται από την Ένωση και τη Μόσχα. Η Σοβιετική Ένωση διαλύθηκε επισήμως τον Δεκέμβριο του 1991. Όπως καθετί σε αυτό το εγχείρημα, η διαδικασία διάλυσης ήταν μοναδική. Πότε στην ανθρώπινη ιστορία η διάλυση ενός τέτοιου μεγέθους κράτους, της Σοβιετικής αυτοκρατορίας όπως σωστά αποκλήθηκε, δεν έγινε χωρίς να μεσολαβήσει ένας μεγάλης έκτασης πόλεμος και

Τεθωρακισμένα στην Κόκκινη Πλατεία κατά την διάρκεια του πραξικοπήματος του 1991.

αυτό είναι ίσως η μεγαλύτερη απόδειξη ότι η διάλυση δεν ήταν προϊόν επέμβασης ξένων ιμπεριαλιστικών δυνάμεων, όπως υποστηρίχθηκε από κάποιους νοσταλγούς της, αλλά το αποτέλεσμα εσωτερικών διαλυτικών διαδικασιών και φαινομένων.

Το ζήτημα της πολιτικής βίας στα κομμουνιστικά καθεστώτα

Ο αριθμός του πληθυσμού που ζούσε υπό κομμουνιστική εξουσία αριθμούσε πάνω από 1 δισεκατομμύριο πριν το 1989. Η μακροβιότητα και η γεωγραφική επέκταση υποδηλώνουν διαφορές των κομμουνιστικών εξουσιών σε διαφορετικές χώρες, κουλτούρες και εποχές. Ωστόσο, παρά τη διαφορετικότητα, μπορεί κανείς να καθορίσει κοινά χαρακτηριστικά του ιστορικού κομμουνιστικού καθεστώτος ανεξάρτητα από χώρα, κουλτούρα ή χρόνο. Ένα από τα πιο προφανή χαρακτηριστικά είναι η κατάφωρη παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Πραγματικά, επιχειρώντας μια αποτίμηση συνολικά της κομμουνιστικής πολιτικής διακυβέρνησης στον 20ό αιώνα οφείλουμε να διαπιστώσουμε ότι τα μονοκομματικά ολοκληρωτικά πολιτεύματα του κομμουνιστικού κόσμου, όχι μόνο το σοβιετικό, ήταν καθεστώτα θεσμικής καταργήσεως των

ατομικών και πολιτικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Είναι χαρακτηριστικό άλλωστε, για την κατανόηση της κατάστασης, πως τα κομμουνιστικά κράτη δεν υπερψήφισαν την Οικουμενική Διακήρυξη περί Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στη Γενική Συνέλευση του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών το 1948. Τα πολιτικά και ατομικά δικαιώματα απορρίπτοντας ως πτυχές της αστικής δημοκρατίας που δεν συμπεριελάμβαναν με το δόγμα του Δημοκρατικού Συγκεντρωτισμού που μεταφέρθηκε από το κόμμα στο κράτος και αναιρούσε εκ προοιμίου κάθε δυνατότητα αντιπολίτευσης ως εν δυνάμει υπονόμησης της εξελισσόμενης οικοδόμησης του σοσιαλισμού.

Πέρα από αυτό είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι όλα χαρακτηρίζονταν από μια εξουσιαστική ακράτεια. Η ακράτεια αυτή έχει άμεση σχέση με τον πολιτικό βολонταρισμό που διέπει την πολιτική πρακτική των συγκεκριμένων καθεστώτων, την αντίληψη δηλαδή ότι τα πάντα είναι εφικτά αρκεί να υπάρχει η αναγκαία πολιτική βούληση. Ο πολιτικός βολонταρισμός σε συνδυασμό με την κάθετη και απεριόριστη εξουσία νομιμοποίησαν την κρατική τρομοκρατία ως κύριο μέσο επιβολής αποφάσεων απέναντι στους πολίτες. Δεδομένης της απουσίας κράτους δι-

Στις 19 Αυγούστου 1991 ο Μπόρις Γέλτσιν επάνω σε ένα άρμα απευθύνεται στο συγκεντρωμένο πλήθος μπροστά από το κτίριο της ρωσικής κυβέρνησης, καλώντας το σε αντίσταση κατά του πραξικοπήματος (Πηγή: Associated Press).

καίου, οι αντιρρησίες δεν είχαν καμία δυνατότητα αντίδρασης πέραν της υποταγής, της απόδρασης ή της αυτοκτονίας. Για να επιβάλλει τον έλεγχό του πάνω στην δημόσια ζωή και για να προλάβει κάθε ενέργεια πέρα από τον έλεγχό του, τα κομμουνιστικά καθεστώτα επέκτειναν τις αστυνομικές δυνάμεις σε ένα πρωτοφανές βαθμό, εγκαθιδρύοντας δίκτυα πληροφοριοδοτών και ενθαρρύνοντας την καταγγελία. Το μέγεθος των αστυνομικών σχηματισμών, ο αριθμός των μυστικών πληροφοριοδοτών παραλλάσσουν σε διαφορετικές εποχές και χώρες, αλλά πάντα υπερέβαιναν κατά πολύ τους αριθμούς σε κάθε δημοκρατική χώρα.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

1 Το γκλάσνοστ, η πολιτική της ανοικτής συζήτησης πολιτικών και κοινωνικών ζητημάτων και της μεγαλύτερης διάχυσης πληροφοριών που ξεκίνησε με πρωτοβουλία του Γκορμπατσόφ το 1985) και η περεστρόικα, η πολιτική της μεταρρύθμισης του οικονομικού συστήματος που προτάθηκε για πρώτη φορά από τον Λεονίντ Μπρέζνιεφ το 1979 και προωθήθηκε ενεργά από τον Γκορμπατσόφ, η οποία οδήγησε σε μεγαλύτερη αντίληψη των

οικονομικών αγορών και στον τερματισμό του κεντρικού σχεδιασμού.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ντοναλντ Σασούν, *Εκατό Χρόνια Σοσιαλισμού*, 2 τόμοι. Αθήνα, εκδ. Καστανιώτης, 2001.

S.A. Resnick-R.D. Wolff, *Ταξική Θεωρία και Ιστορία. Καπιταλισμός και Σοσιαλισμός στην ΕΣΣΔ*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2005.

Κυριάκος Κεντρωτής (επιμ.), *Μετά το τέλος της Ιστορίας* (Συλλογικό έργο), εκδ. Σιδέρης, Αθήνα 2012.

Παναγιώτης Ευαγγελόπουλος, «Η αποτυχία της Αποκέντρωσης στον Σοσιαλισμό και οι οικονομίες της αγοράς», 2006, εκδόσεις Παπαζήση-Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Άρθρο σε Συλλογικό Τόμο, σσ. 357-380.

Ηλίας Κατσουλής, «Η κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων και ο ρόλος του αρχιτεκτονικού σχεδίου», *Επιστήμη και Κοινωνία Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, τ. 1 (1998), σσ. 123-162.

Πάνος Καζάκος, «Οι μηχανισμοί κατάρρευσης ολοκληρωτικών καθεστώτων: ιδέες για την αναδιοργάνωση της συζήτησης», *Επιστήμη και Κοινωνία Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, τ. 8 (2015), σσ. 147-169.

Ο Ανδρέας Στεργίου είναι αναπληρωτής καθηγητής Σύγχρονης Ευρωπαϊκής Ιστορίας και Πολιτικής στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥ ΤΕΛΟΥΣ ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΗ Κ. ΦΟΥΣΚΑ

Στο κείμενο που ακολουθεί εξετάζονται οι επιπτώσεις του τέλους του Σοβιετικού σοσιαλιστικού συστήματος. Προτιμώ αυτή τη χρησιμοποίηση των όρων για τη περιγραφή του Ανατολικού σοσιαλιστικού μπλοκ στην Ευρασία και τα Βαλκάνια, παρά χρησιμοποίηση όρων όπως «η κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων» ή το «τέλος του

Ο γενικός γραμματέας της ΕΣΣΔ Μιχαήλ Γκορμπατσόφ και ο πρόεδρος των ΗΠΑ Ρόναλντ Ρήγκαν υπογράφουν στις 8 Δεκεμβρίου 1987 τη Συνθήκη για τις Πυρηνικές Δυνάμεις Μεσαίας Εμβέλειας.

κομμουνισμού» κλπ. Ο λόγος είναι απλός. Ενώ τα κόμματα που ήταν στην εξουσία ήταν κομμουνιστικά και, από άποψη καταστατικών αρχών, προσέβλεπαν σε μία κομμουνιστική κοινωνία, δηλαδή σε μία κοινωνία χωρίς κράτος και τάξεις, στην ουσία το αντίθετο ήταν αυτό που συνέβαινε στη πράξη. Τα καθεστώτα αυτά ήταν γραφειοκρατικοποιημένα στο έπακρο και το κράτος και οι κυρίαρχες κομματικές του ελίτ όχι μόνο δεν είχαν τεθεί σε μία διαδικασία «απονέκρωσης» ενισχύοντας το κομμουναλιστικό τρόπο παραγωγής και αναπαραγωγής της κοινωνίας, αλλά το αντίθετο γινόταν ολοένα και πιο συγκεντρωτικά. Το (ένα και μοναδικό κομμουνιστικό) κόμμα είχε ταυτιστεί με το κράτος και κάθε δημοκρατικός πόρος είχε φράξει από ένα σύστημα το οποίο ήταν εχθρικό σε οποιαδήποτε διαφωνία πέρα από την επίσημη γραμμή του κόμματος. Αυτό οδηγούσε περισσότερο στο κρατικισμό/συγκεντρωτισμό και τη διάκριση μεταξύ κυρίαρχων και κυριαρχούμενων τάξεων, παρά στην α-ταξική και α-κρατική κοινωνία. Κατά συνέπεια, δεν είναι ακριβές ν' αποκαλούνται αυτά τα καθεστώτα ως κομμουνιστικά, διότι κατ' ουσία ποτέ δεν υπήρξαν ως τέτοια.

Παρουσιάζω πρώτα μερικές άμεσες διαδικασίες αποσύνθεσης του Σοβιετικού καθεστώτος και μερικών άμεσων συνεπειών, οι οποίες έλαβαν κυρίως χώρα στον Ευρασιατικό χώρο. Κατόπιν θ' αναφερθώ στη Γιουγκοσλαβική κρίση. Στη συνέχεια αναλύω τις επιπτώσεις του τέλους του Σοβιετικού συστήματος στις ίδιες τις δομές εξουσίας της Δύσης, μία Δύση η οποία σήμερα βρίσκεται σε σχετική οικονομική και πολιτική παρακμή ενόψει της ανόδου της Κίνας και την νέα Ρωσική δυναμική με τη Προεδρία του Βλαντιμίρ Πούτιν.

Το θέατρο της Ευρασίας

Το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1980 ήταν δυσάρεστο για το μεταρρυθμιστή Σοβιετικό ηγέτη, Μιχαήλ Γκορμπατσόφ. Το Δυτικό στρατόπεδο, υπό της ηγεσία των ΗΠΑ, κατάφερε να ανασυγκροτηθεί οικονομικά μετά την ύφεση των ετών 1971-1979 (υψηλός πληθωρισμός, δύο πετρελαϊκές κρίσεις, πτώση παραγωγικότητας και κερδοφορίας κεφαλαίου, δημοσιονομική κρίση) και να περάσει στην αντεπίθεση με το οικονομικό νεο-φιλελεύθερο πρόγραμμα των Μάργκαρετ Θάτσερ (πρωθυπουργός Ηνωμένου Βασιλείου) και Ρόναλντ Ρήγκαν (Πρόεδρος ΗΠΑ). Το αμυντικό πρόγραμμα των ΗΠΑ περιελάμβανε, μεταξύ άλλων, και την κατασκευή μίας διαστημικής ασπίδας που θα έκανε τις ΗΠΑ απροσπέλαστη από οποιαδήποτε Σοβιετική πυρηνική απειλή

– ο λεγόμενος πόλεμος των άστρων. Οι Σοβιετικοί αδυνατούσαν να χρηματοδοτήσουν τέτοιο πρόγραμμα. Εν τω μεταξύ, οι εξαρτημένες απ' τη Μόσχα Σοβιετικές Σοσιαλιστικές Δημοκρατίες της Κεντρικής Ασίας, του Καυκάσου και της Βαλτικής Θάλασσας πίεζαν τη Μόσχα για ανεξαρτησία. Το Νοέμβριο του 1988 η Εσθονία κηρύσσει ανεξαρτησία. Ακολουθούν οι Λιθουανία (Μάιος 1989), Λατβία (Ιούλιος 1989) και Αζερμπαϊτζάν (Σεπτέμβριος 1989). Το Νοέμβριο του 1989 πέφτει το τείχος το Βερολίνου και η επανένωση της Γερμανίας γίνεται γεγονός το καλοκαίρι του 1990. Ακολουθούν οι υπόλοιπες Σοσιαλιστικές Δημοκρατίες στο Καύκασο και τη Κεντρική Ασία, οι οποίες ήταν πλούσιες σε πρώτες ύλες και υδρογονάνθρακες (φυσικό αέριο και πετρέλαιο). Ακολούθησαν η Ουκρανία και η Λευκορωσία. Σειρά

Σεπτέμβριος 1985, ο Τζορτζ Σουλτς καλωσορίζει τον υπουργό Εξωτερικών της ΕΣΣΔ, Εντβαρντ Σεβερνιάτζε, στον Λευκό Οίκο, παρουσία του Ρόναλντ Ρήγκαν.

άλλων ανεξάρτητων μεν, αλλά ελεγχόμενα από τη Μόσχα, κρατών στα Βαλκάνια και τη Κεντρική Ευρώπη ανατρέπουν τα κομμουνιστικά κόμματα από την εξουσία και υιοθετούν τα πρότυπα οικονομίας και διακυβέρνησης της ελεύθερης αγοράς και του κομματικού πλουραλισμού. Στις 26 Δεκεμβρίου 1991 διαλύεται επίσημα η Σοβιετική Ένωση και ανακηρύσσεται η Ρωσική Δημοκρατία μετά από την απομάκρυνση του Κομμουνιστικού Κόμματος από την πολιτική εξουσία. Η Ρωσία αναγνωρίζει και την ανεξαρτησία των πρώην Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών της και, ουσιαστικά, οικονομικά αδύναμη και πολιτικο-στρατιωτικά εξασθενημένη, αποσύρεται από όποια αξίωση επιρροής στις ζώνες που ήλεγχε για δεκαετίες. Έτσι, μπορούμε να πούμε, μία πρώτη συνέπεια της αποσύνθεσης του Σοβιετικού σοσιαλισμού ήταν η απώλεια γεωγραφικού χώρου για το νέο φιλελεύθερο Ρωσικό καθεστώς, δηλαδή, απώλεια εδαφών, θαλάσσιας επιρροής (ας σκεφτούμε μόνο τις επήρειες που είχε η Σοβιετική Ένωση στη Μαύρη Θάλασσα και τη Κασπία), αλλά και απώλεια γεωπολιτικής και γεωστρατηγικής ισχύος. Για παράδειγμα, η Ρωσία δεν είχε πια το πάνω χέρι στο εμπόριο φυσικού αερίου του Τουρκμενιστάν ή στα πετρέλαια του Μπακού (Αζερμπαϊτζάν). Όμως, γεγονός αξιοσημείωτο, η υποχώρηση της Ρωσίας από τη Κεντρική Ευρώπη δυσκόλευε και τη μεταφορά Ρωσικού φυσικού αερίου στις Δυτικές αγορές, εφόσον τα νέα παρεμβαλλόμενα κράτη πρόβαλλαν διεκδικήσεις προμηθειών μεταφοράς («τράνζιτ»)¹. Αυτά τα θέματα τα οποία ακόμα απασχολούν τις αρχές των Δυτικών κρατών, της Ουκρανίας, των Βαλτικών Δημοκρατιών και της Ρωσίας, στην ουσία έχουν βρει ένα δρόμο λύσης καθώς πλέον η προτιμητέα μέθοδο μεταφοράς φυσικού αερίου και πετρελαίου είναι αυτή των αγωγών και τα

Συνάντηση της πρωθυπουργού της Μεγάλης Βρετανίας Μάργκαρετ Θάτσερ με τον Γκορμπατσόφ το Νοέμβριο του 1990.

παρεμβαλλόμενα κράτη, τα οποία τα ίδια έχουν ανάγκη Ρωσικών πρώτων υλών, είναι ευνοϊκά στη διαπραγμάτευση και στην επίτευξη συμφωνιών αμοιβαίου οφέλους.

Η περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας

Ούτε Ρουμανία –όπου ο μονοκράτορας Τσαουσέσκου και η σύζυγός του δολοφονήθηκαν απ’ τα ξεγεραμένα πλήθη το Δεκέμβριο του 1989– ούτε η Πολωνία ούτε και καμία άλλη χώρα του λεγόμενου «Ανατολικού Σοσιαλιστικού μπλοκ» υπέφερε τόσο πολύ κατά τη μετάβαση στην οικονομία της αγοράς και στο πολυκομματισμό απ’ όσο η Γιουγκοσλαβία. Γιατί συνέβη αυτό;

Με βάση το Σύνταγμα του 1974, η Γιουγκοσλαβία ήταν μία χαλαρή συνομοσπονδία που απαρτιζόταν από πέντε Σοσιαλιστικές Δημοκρατίες (Σλοβενία, Κροατία, Σερβία, Βοσνία-Ερζεγοβίνη και Μακεδο-

Στις 25 Δεκεμβρίου του 1989 ο πρόεδρος Νικολάε Τσαουσέσκου και η σύζυγός του Έλενα ύστερα από συνοπτική διαδικασία, καταδικάζονται σε θάνατο και εκτελούνται μετά από μερικές ώρες.

νία). Η Σλοβενία και η Κροατία, όντας περισσότερο ανεπτυγμένες οικονομικά και με εξαγωγική βιομηχανία στην Ευρώπη κυρίως, απαίτησαν ανεξαρτητοποίηση για το βασικό λόγο ότι δεν ήθελαν να συμμετέχουν στην αποπληρωμή των χρεών των νοτιότερων δημοκρατιών, που είχαν μεγάλα χρέη. Ο πληθωρισμός της δεκαετίας του 1980 έτρεχε ασταμάτητα και το ομοσπονδιακό χρέος μεγάλωνε ασταμάτητα. Αυτός ήταν αποτέλεσμα του κλεισίματος των Δυτικών αγορών μετά τη κρίση του στασιμοπληθωρισμού της δεκαετίας του 1970 που απενεργοποίησε το εξαγωγικό εμπόριο της χώρας.² Έτσι η Γιουγκοσλαβία εισήλθε σ' ένα φαύλο κύκλο μεγέθυνσης του χρέους της, κάτι παρόμοιο που συνέβη και στις χώρες της Λατινικής Αμερικής την ίδια περίοδο. Αλλά η Γιουγκοσλαβία κατάρρευσε μέσα από αιματηρούς εθνικούς πολέμους λόγω της Συνταγματικής εθνοτικής συγκρότησης των δημοκρατιών που συνέπιπταν με το άνισο αναπτυξιακό μοντέλο

της χώρας. Ταυτόχρονα, η έλλειψη χαρismaticής ηγεσίας (ο Τίτο πέθανε το 1980) και η απώλεια επιρροής της Σοσιαλιστικής Ρωσίας το 1990 που δρούσε ως αντίβαρο στις Δυτικές επιρροές στη χώρα – η Γιουγκοσλαβία ανήκε, μαζί με τη Κυπριακή Δημοκρατία και Αραβικές χώρες, στο κίνημα των αδεσμεύτων – κατέληξαν σ' ένα αιματηρό εμφύλιο, ο οποίος εκδηλώθηκε δεικτικά στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, μία δημοκρατία χωρίς πλειοψηφούσα εθνοτική ομάδα. Ούτε οι Μουσουλμάνοι, ούτε οι Σέρβοι αλλά ούτε και οι Κροάτες ήταν πλειοψηφούσες κατηγορίες.

Στο δράμα της αιματηρής διάλυσης της χώρας, οι Δυτικές δυνάμεις έδρασαν ως κατεξοχήν ρεαλιστικοί δρώντες, δηλαδή με βάση τα εθνικά τους συμφέροντα. Η ενωμένη Γερμανία και το Βατικανό, παρά αντίθετη απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου για διατήρηση της συνοχής της χώρας, προχώρησαν στην αναγνώριση της Σλοβενίας και της Κροατίας. Αυτό οδήγησε στη δυναμική παρέμβαση των

ΗΠΑ και σε μία Αμερικανική λύση του Βοσνιακού προβλήματος με τις συμφωνίες του Νταϊήτον (1995), οι οποίες προέβλεπαν καντονοποίηση της Βοσνίας μ' ένα ειδικό συνομοσπονδιοποιημένο κρατίδιο, αυτό της Σερβικής Δημοκρατίας της Βοσνίας. Μία ασταθής ειρήνη έχει επικρατήσει ως τότε στη νέα αυτή χώρα, η οποία εποπτεύεται σε θέματα ασφάλειας από το ΝΑΤΟ και σε οικονομικά ζητήματα από την ΕΕ. Για παράδειγμα, το νόμισμα της χώρας, το Βοσνιακό ΒΑΜ, λειτουργεί με βάση τη σταθερή ισοτιμία 2:1 (2 ΒΑΜ = 1 Ευρώ), κάτι που κρατά το πληθωρισμό σε χαμηλά επίπεδα, αλλά την ανεργία σε πολύ υψηλά.

Η τελευταία φάση του δράματος στη Γιουγκοσλαβία παίχτηκε το 1998-1999, όταν στην επαρχία του Κοσσυφοπέδιου στην νοτιο-ανατολική Σερβία, οι πλειοψηφία των Αλβανών απαίτησε οργανωμένα απόσχιση απ' τη Σερβία. Η κυβέρνηση της Σερβίας κατέστειλε το κίνημα των

Αλβανών, με αποτέλεσμα τη παρέμβαση του ΝΑΤΟ και το βομβαρδισμό της Σερβίας και του Βελιγραδίου. Όπως έχει υποστηριχτεί από κριτικούς σχολιαστές, η επιχείρηση αυτή δεν αφορούσε την υποστήριξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των Αλβανών για ανεξαρτησία, αλλά ήταν συνυφασμένη με την επέκταση του ΝΑΤΟ προς ανατολάς στοχεύοντας τη Ρωσία. Η Ρωσία, να σημειωθεί, ήταν ο βασικότερος υποστηρικτής της Σερβίας, χωρίς όμως να λάβει μέρος σε στρατιωτικές επιχειρήσεις για την υπεράσπισή της, εκτός από την κατάληψη του αεροδρομίου της Πριστίνας στο Κοσσυφοπέδιο, πριν την έλευση των ΝΑΤΟϊκών στρατευμάτων.

Οι επιπτώσεις στο Ευρω-Ατλαντικό σύστημα (καπιταλιστικής) εξουσίας

Ποιες ήταν όμως οι επιπτώσεις της κατάρρευσης του Σοβιετικού συστήματος

Η πτώση του Τείχους του Βερολίνου (Νοέμβριος 1989). Το 1989 ανετράπη με ειρηνικά μέσα ο σοσιαλισμός σε όλες τις χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης.

Στις 11 Μαρτίου 1990 η Λιθουανία κηρύσσει την ανεξαρτησία της.

πάνω στη Δύση και τις Δυτικές δομές εξουσίας; Αυτό δεν έχει τύχει ιδιαίτερης προσοχής από τους αναλυτές των διεθνών σχέσεων. Για ν' απαντήσουμε σ' αυτό το θέμα, πρέπει να έχουμε πρωτύ-τερη γνώση των βασικών πυλώνων της Αμερικανικής υψηλής στρατηγικής κατά το Ψυχρό Πόλεμο.

Οι πυλώνες αυτοί ήταν τρεις και ήταν στενά αλληλένδετοι.

Ο πρώτος σχετίζεται με τη κυριαρχία του δολαρίου στη παγκόσμια αγορά εμπορίου ως του κύριου αποθετικού νομίσματος. Αυτό επιτεύχθηκε με τη συμφωνία του Μπρέτον Γουντς το 1944, όπου καθιέρωσε την ισοτιμία δολαρίου και χρυσού στο \$35 = 1 ουγκιά χρυσού. Η ισοτιμία αυτή κατέρρευσε επίσημα το καλοκαίρι του 1971.

Ο δεύτερος σχετίζεται μ' αυτό που μπορεί ν' αποκαλεστεί ως πολιτικό σύ-

στημα ελέγχου «κόμβου-ακτίνας», με τον κόμβο των αποφάσεων να βρίσκονται στα πολιτικά και στρατιωτικά επιτελεία των ΗΠΑ στην Ουάσινγκτον και οι ακτίνες σ' όλα τα κράτη του (καπιταλιστικού) κόσμου σε μία σχέση στενής εξάρτησης, ελέγχου και εποπτείας.

Το σύστημα αυτό καθιερώθηκε με την ίδρυση του NATO και, σ' ότι αφορά την Ιαπωνία, με διμερή Συνθήκη. Η επιτυχία του συστήματος στηριζόταν στα πρωτεία των ΗΠΑ έναντι των άλλων συμμάχων και των σχέσεων που ανέπτυσαν μεταξύ τους. Για παράδειγμα, κανένα εξέχοντα ρόλο μπορούσε να διαδραματίσει ένα οποιοσδήποτε «άξονας» Βερολίνου-Παρισιού, εφόσον η σχέση που τα δύο αυτά κράτη χωριστά που είχε με τις ΗΠΑ ήταν πολύ πιο σημαντική από οποιαδήποτε συνεννόηση είχαν μεταξύ τους. Έτσι, το εγχείρημα της Ευρωπαϊκής ενο-

Λετονοί πανηγυρίζουν τη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας στην πλατεία δίπλα στο κοινοβούλιο της Ρίγας στις 4 Μαΐου 1990.

ποίησης παρέμεινε εγκλωβισμένο στην καίρια επιρροή των συμφερόντων των ΗΠΑ.

Ο τρίτος πυλώνας σχετίζεται μ' ένα επίπλαστο ιδεολόγημα. Αυτό αφορά την υπερβολή του μύθου του Σοβιετικού «εχθρού» στις Δυτικές κοινωνίες. Όσο περισσότερο, εξάλλου, υπερβάλλεται αυτός ο μύθος στην Δυτική Ευρώπη και την Ιαπωνία, τόσο περισσότερο θεμελιώνεται το άλλοθι της δικαιολογίας της παραμονής των στρατευμάτων των ΗΠΑ στην Ευρώπη (στη Γερμανία υπάρχουν ακόμη και σήμερα 30,000 Αμερικανοί στρατιώτες, συν μεγάλος αριθμός πυρηνικών κεφαλών). Οι ΗΠΑ, καθ' όλη τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου επέσειαν το φόβο μιας εισβολής του «κόκκινου στρατού» στη Δυτική Ευρώπη. Αυτός ο κίνδυνος, ωστόσο, δεν είχε πραγματολογική βάση, πρόκειται για φαντασία, γεγονός που παραδέχτηκε και ο ίδιος ο Κίσινγκερ, ένα απ' τους πρωτεργάτες της

στρατηγικής των ΗΠΑ κατά το Ψυχρό Πόλεμο.³

Όπως έχει αποδειχτεί εμβληματικά από πλειάδα ιστορικών και οικονομολόγων, ουδείς απ' τους παραπάνω τρεις πυλώνες μπορούσε να κρατηθεί ακέραιος και έτσι όπως επινοήθηκε τη δεκαετία του 1940. Ο πρώτος πυλώνας κατέρρευσε, όπως είδαμε, το καλοκαίρι του 1971, έπειτα από τη πίεση του οικονομικού ανταγωνισμού της Ιαπωνίας και, κυρίως, της Δυτικής Γερμανίας. Ο πόλεμος του Βιετνάμ συνέτεινε στην αύξηση των ελλειμμάτων των ΗΠΑ, δυσχεραίνοντας το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών. Επίσης, η Γαλλία υπέσκαψε τη βάση των αποθεμάτων χρυσού των ΗΠΑ, με αποτέλεσμα την υπονόμηση της ισοδυναμίας \$35 = 1 ουγκιά χρυσού. Έτσι, όταν οι ΗΠΑ ανακοίνωσαν την υποτίμηση του δολαρίου προκειμένου να εξισορροπήσουν τα ελλείμματά τους, στην ουσία προέτρεπαν όλο το καπιταλιστικό κόσμο στο να υιο-

Τη δεκαετία του 1990 το ΝΑΤΟ φαινόταν αμήχανο, εφόσον δεν μπορούσε να προσδιορίσει ως εχθρό του τη Σοβιετική Ένωση και Σύμφωνο της Βαρσοβίας

θετήσει το δολάριο ως το αποθεματικό νόμισμα, το οποίο με τη σειρά του δεν θα υποβαστάζεται από καμία σταθερή βάση (π.χ. χρυσό) αλλά από την παγκόσμια στρατιωτική ισχύ του Αμερικανικού κράτους. Αυτό δημιούργησε εξαιρετική αστάθεια στη παγκόσμια πολιτική οικονομία και хаοτικούς τοπικούς πολέμους τα αποτελέσματα των οποίων βιώνουμε μέχρι σήμερα.

Η αστάθεια του πρώτου πυλώνα και η υποχωρητικότητα των ρυθμών οικονομικής ανάπτυξης των ΗΠΑ από το 1973 και μετά, συνοδεύτηκε από αντίστοιχες οικονομικές στρατηγικές συσπείρωσης σε περιφερειακό επίπεδο. Η Ευρώπη ενέτεινε τις προσπάθειές της για οικονομική και νομισματική ολοκλήρωση, ενώ η Κίνα και η Ιαπωνία ακολούθησαν μία ιδιαίτερη αναπτυξιακή στρατηγική. Η Κίνα ήταν περισσότερο αποτελεσματική διότι κατάφερε να ακολουθήσει μία συνδυασμένη συμμετοχή του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα σε προγράμματα ανάπτυξης, ανοίγοντας ταυτόχρονα τις αγορές της

στο μεγάλο πολυεθνικό κεφάλαιο, ειδικά μετά το θάνατο του Μάο Τσε Τουνγκ τα τέλη της δεκαετίας του 1970. Έτσι, ο δεύτερος πυλώνας, αυτός του σθεναρού πολιτικού ελέγχου των περιφερειών, αδυνάτισε. Αυτό έγινε περισσότερο φανερό στην Ευρώπη, για παράδειγμα, με την άρνηση της Γαλλίας και της Γερμανίας να υποστηρίξουν τις ΗΠΑ στον εκθρονισμό του Σαντάμ Χουσεΐν στο Ιράκ κατά το δεύτερο πόλεμο του Περσικού Κόλπου το 2003. Οι μεγάλοι και διαρκείς ρυθμοί ανάπτυξης της Κίνας τα τελευταία 30 χρόνια, ανέδειξαν τη χώρα ως το πιο σοβαρό παγκόσμιο οικονομικό ανταγωνιστή των ΗΠΑ, μετατοπίζοντας το κέντρο βάρους της παγκόσμιας συσσώρευσης κεφαλαίου απ' τον Ευρω-Ατλαντικό χώρο στην Ασία. Ταυτόχρονα, η Ρωσία, ξεπέρασε τη κρίση της κατά τη δεκαετία του 1990 και τα τελευταία 20 χρόνια έχει γίνει μία σοβαρή στρατιωτική δύναμη, κάτι που φαίνεται απ' το ρόλο της στη Κριμαία, τη Συρία και τη Λιβύη. Οι ΗΠΑ φαίνεται να υποχωρούν οικονομικά, πολιτικά και

Στις 16 Ιουνίου 1989 γίνεται στην Πλατεία των ηρώων της Βουδαπέστης η κηδεία του Ίμρε Νάγκι και των άλλων εθνομαρτύρων της ουγγρικής επανάστασης του 1956.

ακόμα στρατιωτικά, απ' το Ευρωπαϊκό θέατρο, ειδικά μετά τη παγκόσμια οικονομική κρίση του 2007-08 και τη κρίση της Ευρωζώνης που ακολούθησε.

Σε ό,τι αφορά τον τρίτο πυλώνα, αυτός κατέρρευσε αυτόματα με την διάλυση του Σοβιετικού καθεστώτος. Τη δεκαετία του 1990 το NATO φαινόταν αμήχανο, εφόσον δεν μπορούσε να προσδιορίσει ως εχθρό του τη Σοβιετική Ένωση και Σύμφωνο της Βαρσοβίας (το αντίπαλο στρατιωτικό δέος του NATO που ιδρύθηκε το 1955 απ' το Σοβιετική Ένωση για να το αντισταθμίσει και που διαλύθηκε το 1991). Καθ' όλη τη δεκαετία, οι ΗΠΑ και οι σύμμαχοί της στο NATO προσπαθήσουν να προσδιορίσουν ποιος θα είναι τελικά η νέα αποστολή της συμμαχίας, αφού ο «κομμουνισμός» έπαψε να υπάρχει και ουδέν ιδεολόγημα υπερβολής της «κομμουνιστικής απειλής» γαι την Ευρώπη και το κόσμο μπορούσε να έχει την οποιαδήποτε πειστικότητα. Τελικά, η περίπτωση

του Κοσσυφοπεδίου έδωσε μία «λύση», εφόσον το NATO ανέλαβε αποστολή για την υπεράσπιση των «ανθρωπίνων δικαιωμάτων», στην προκειμένη περίπτωση των Αλβανών του Κοσσόβου του οποίους εξεδίωκε η Σερβική κυβέρνηση. Μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις την 11 Σεπτεμβρίου 2011 στις ΗΠΑ, μία ακόμη παράμετρος είρθε να προστεθεί ως ιδεολογηματικό αντιστάθμισμα της πτώσης του «κομμουνισμού»: αυτό του «πολέμου ενάντια της παγκόσμιας τρομοκρατίας», ένα ιδεολόγημα που, κατά κάποιο τρόπο, συνάδει με τη θεωρία του Σαμουήλ Χάντινγκτον για της «Σύγκρουση των Πολιτισμών» («Χριστιανική Δύση» εναντίον «Ισλάμ»).

Επιπτώσεις στα πολιτικά συστήματα της Δύσης

Τέλος, θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθούμε στις συνέπειες που είχε η κατάρρευση του Σοβιετικού συστήματος

εξουσίας στα πολιτικά συστήματα των χωρών του καπιταλιστικού κόσμου, αλλά και στα απελευθερωτικά κινήματα των λαών του Τρίτου Κόσμου (Λατινική Αμερική, Μέση Ανατολή και Αφρική). Εν συντομία, οι επιπτώσεις ήταν σημαντικές και, στην πλειάδα των περιπτώσεων, μάλλον αρνητικές.

Η κρίση και κατάρρευση του Σοβιετικού συστήματος ώθησαν τα κομμουνιστικά κόμματα της Δυτικής Ευρώπης που ακολουθούσαν πιστά το Σοβιετικό πρότυπο σε εκλογική κατάρρευση, αν και η κρίση τους – δεν, για παράδειγμα, τη μείωση της δύναμης του Γαλλικού ΚΚ – είχε ξεκινήσει πριν τη πτώση του τείχους του Βερολίνου το Νοέμβριο του 1989. Το Ελληνικό ΚΚ (ΚΚΕ), ένα από τα πιο ορθόδοξα και φιλο-Σοβιετικά ΚΚ της Ευρώπης, μείωσε τα εκλογικά του ποσοστά από σχεδόν 11% του εκλογικού σώματος στο 5%. Ακόμα, αυτό που είχε πτώση ήταν ο αριθμός των οργανωμένων μελών του κόμματος, κάτι που όμως συνδέεται με γενικότερα αίτια, όπως η κρίση της βαριάς βιομηχανίας και η άνοδος του τομέα των υπηρεσιών.

Ίσως η πιο χαρακτηριστική περίπτωση εδώ είναι η κρίση του Ιταλικού ΚΚ, ένα μη ορθόδοξο ΚΚ, το οποίο, τουλάχιστον απ' τη δεκαετία του 1960, κρατούσε μία στάση κριτική – μερικές φορές και ανοιχτά – προς τη Σοβιετική Ένωση. Είναι σημαντικό να τονιστεί εδώ ότι το ΚΚΙ υπήρξε ο πρωτεργάτης του ρεύματος του Ευρωκομμουνισμού, που προσπαθούσε να χαράξει ένα «τρίτο δρόμο» προς το σοσιαλισμό, πέρα απ' το Σοβιετικό μοντέλο της απόλυτης κρατικοποίησης/γραφειοκρατικοποίησης της κοινωνικής οικονομίας, και της σοσιαλδημοκρατικής πρότασης η οποία, εν πολλοίς, πρότεινε ένα μεικτό μοντέλο οικονομίας με συμμετοχή κρατικών και ιδιωτικών επιχειρήσεων. Παρά το γεγονός της αποστασιοποίησής του

απ' το Σοβιετικό σύστημα εξουσίας, κάτι που είχε οριστικοποιηθεί τη δεκαετία του 1970 υπό την ηγεσία του Ενρίκο Μπερλινγκουέρ, το ΚΚΙ περιήλθε σε σοβαρή κρίση ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1980. Αυτό είχε να κάνει με τη κρίση της Ιταλικής βιομηχανίας και του κράτους και τα πρώτα δειλά βήματα της νεο-φιλελεύθερης πολιτικής, μιας πολιτικής που απέβλεπε σε παραπέρα ιδιωτικοποιήσεις του κρατικού τομέα και απολύσεις εργαζομένων. Τελικά, το 1989 προτείνεται η αλλαγή του ονόματος του κόμματος και ο μετασχηματισμός του σ' ένα Ευρωπαϊκό ριζοσπαστικό σοσιαλδημοκρατικό κόμμα, ακολουθώντας τα πρότυπα του Γερμανικού Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος. Το ΚΚΙ άρχισε να δίνει περισσότερο έμφαση σε «ταυτοτικά θέματα» για την αύξηση της εκλογικής του επιρροής – η οποία είχε κατακυλήσει απ' το 34% στις Ευρω-εκλογές του 1984 στο 26% - δηλαδή θέματα που είχαν να κάνουν με την ισότητα των δύο φύλων, την οικολογία, τις εθνικές και κοινωνικές μειοψηφίες κλπ.

Η κρίση και περιθωριοποίηση των ΚΚ ανά την υφήλιο που οφείλονταν κατά μεγάλο μέρος στη πτώση της Σοβιετικής Ένωσης είχε, κατά βάση, αρνητικά αποτελέσματα. Τρεις βασικοί παράγοντες πρέπει να συνυπολογιστούν εδώ. Ο πρώτος έχει να κάνει με τη νεο-φιλελεύθερη επίθεση από τη δεκαετία του 1980 και μετά στα εισοδήματα των εργαζομένων και την κραιοποίηση των προνοιακών μηχανισμών του καπιταλιστικού κράτους (σύστημα υγείας, εκπαίδευση, συνταξιοδοτικά ταμεία κλπ.). Ο δεύτερος παράγοντας έχει να κάνει με την εξασθένιση της αντίστασης των κομμάτων αντιπολίτευσης και των συνδικάτων σ' αυτή τη νεο-φιλελεύθερη επίθεση, εφόσον το αδυνάτισμα των ΚΚ και ο μετασχηματισμός της σοσιαλδημοκρατίας με έμφαση σε θέματα ταυτότητας εξάλειψαν το ταξικό

Στο δράμα της αιματηρής διάλυσης της Γιουγκοσλαβίας, οι Δυτικές δυνάμεις έδρασαν ως κατεξοχήν ρεαλιστικοί δρώντες, δηλαδή με βάση τα εθνικά τους συμφέροντα.

ριζοσπαστικό στοιχείο. Ο τρίτος παράγοντας είναι συνδεδεμένος με την ανυπαρξία υποστήριξης των εθνικο-απελευθερωτικών κινημάτων του Τρίτου Κόσμου στον αγώνα τους ενάντια στον ιμπεριαλισμό και νεο-φιλελεύθερη οικονομική πολιτική. Για παράδειγμα, η Σοβιετική Ένωση υποστήριζε έμπρακτα και σθεναρά σοσιαλιστικά και κομμουνιστικά κινήματα της Μέσης Ανατολής, καθώς και το Κουρδικό απελευθερωτικό κίνημα. Αυτό έπαψε να υπάρχει και για δύο σχεδόν δεκαετίες το νεο-φιλελεύθερο επεκτατικό μοντέλο των ΗΠΑ φαινόταν να θριαμβεύει. Αλλά δεν κράτησε για πολύ. Η παγκόσμια οικονομική κρίση του 2008 και η κρίση της Ευρωζώνης μαζί με την ταυτόχρονη άνοδος της Κίνας ως μιας ριζικά νέας και πληθωρικής κοινωνικο-οικονομικής δύναμης, έδειξαν τα όρια τόσο του νεο-φιλελεύθερου οικονομικού μοντέλου όσο και αυτά της παγκόσμιας ηγεμονικής θέσης των ΗΠΑ. Μ' αυτήν την έν-

νοια, οι συνέπειες του τέλους της Σοβιετικής εξουσίας φαίνεται να έχουν εκπνεύσει. Οδεύουμε σε μία εντελώς νέα παγκόσμια εποχή, όπου το μέλλον δεν μπορεί να προβλεφθεί – αν υπήρξε ποτέ μία τέτοια δυνατότητα.⁴

Οι συνέπειες της κατάρρευσης του Σοβιετικού συστήματος εξουσίας τη διετία 1989-91, ήταν πολλαπλές και ποικιλόμορφες. Εκδηλώθηκαν σε πολλά επίπεδα και είχε αποτελέσματα ακόμη και στην εκπόνηση της υψηλής στρατηγικής των ΗΠΑ, την οποία αποστέρησαν από την αναφορά στον «κομμουνιστικό εχθρό» προκειμένου να δικαιολογήσουν τη στρατιωτική τους παρουσία στην Ευρώπη, που ολοένα και περισσότερο ολοκληρωνόταν οικονομικά και νομισματικά. Συνέπειες επίσης μπορεί να αναγνωστούν και στο εσωτερικό των πολιτικών συστημάτων των καπιταλιστι-

Οδόφραγμα χτισμένο στην Ρίγα για να αποτρέψει τον Σοβιετικό Στρατό από το να φτάσει στο Λετονικό Κοινοβούλιο, Ιούλιος 1991.

κών χωρών, ιδιαίτερα στα κομμουνιστικά τους κόμματα αλλά, ως ένα βαθμό, και στα σοσιαλδημοκρατικά, λόγω της απόσυρσης της ταξικής πολιτικής ως μέσου εκλογικής αναρρίχησης στη κυβερνητική εξουσία. Ωστόσο, ο θρίαμβος του νεο-φιλελεύθερου καπιταλισμού και της κρίσης του κράτους πρόνοιας επρόκειτο να καταρρεύσει το 2008, δίνοντας πια τα πρωτεία στις Ασιατικές ανερχόμενες δυνάμεις, πάνω απ' όλα τη Κίνα. Διανύουμε μία περίοδο αβεβαιότητας και αστάθειας όπου ο παλιός ηγεμόνας, η ΗΠΑ, είναι σε φανερή παρακμή, όμως ο νέος ηγεμόνας, η Κίνα, δεν είναι ακόμη σε θέση να αναλάβει τα παγκόσμια ηνία της οικονομίας και της πολιτικής για σειρά από λόγους – οι ΗΠΑ εξακολουθούν, για παράδειγμα, να είναι η μόνη στρατιωτική υπερδύναμη. Σε τέτοιες ιστορικές περιόδους, θα γράψει ο μεγάλος Ιταλός στοχαστής και ιδρυτής του Ιταλικού ΚΚ, Αντόνιο Γκράμσι, κάθε είδους νοσηρά φαινόμενα βρίσκουν χώρο και αναπτύσσονται.⁵

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Βασίλης Κ. Φούσκας, *Ζώνες πολέμου. Η αμερικανική εξωτερική πολιτική στα Βαλκάνια και στην ευρύτερη Μέση Ανατολή*, εκδ. Ποιότητα, Αθήνα 2003, κεφ. 2.
- 2 Βλ. ιδιαίτερα την εξαιρετική μελέτη της Σούζαν Γούντγουαρντ, *The Balkan Tragedy*, Brookings, Washington 1995.
- 3 Henry Kissinger, *Diplomacy*, Simon & Schuster, New York 1994, σ.433. Πολλοί ιστορικοί, όπως ο Γκάμπριελ Κόλκο και ο Μέλβυν Λέφλερ, υποστηρίζουν αυτή την αναθεωρητική τοποθέτηση, που βαίνει κατά της επίσημης Αμερικανικής ιστοριογραφίας, που κυριαρχείται απ' το έργο του Τζων Λιούις Κάντις.
- 4 Οι ιστορικοί λένε συνήθως, «δεν μπορούμε να προβλέψουμε το μέλλον». Έχουν μάλλον δίκιο.
- 5 Αναλύουμε αυτή τη διάσταση του έργου του Γκράμσι καθώς και τη σύγχρονη σημασία του για τις κοινωνίες μας στο, Βασίλης Φούσκας και Μπουλέντ Γκόκκάυ, *Η αποσύνθεση του Ευρω-Ατλαντισμού και ο νέος αυταρχισμός*, εκδ. Επίκεντρο, Αθήνα 2020.

⁵ Ο Βασίλης Κ. Φούσκας είναι καθηγητής Διεθνών Σχέσεων στο Πανεπιστήμιο του Ανατολικού Λονδίνου και αρχισυντάκτης της ακαδημαϊκής επιθεώρησης, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*.

Η ΔΟΛΟΦΟΝΙΑ ΤΟΥ ΙΑΠΩΝΑ ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΥ ΙΝΟΥΚΑΪ Σαμουράι σε εγκληματικό παροξυσμό

ΤΟΥ ΤΙΤΟΥ Ι. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ

Η δολοφονία αποτελούσε στην Ιαπωνία της προπολεμικής περιόδου το κυριότερο μέσο επιβολής της θέλησης των εξτρεμιστικών πολιτικών οργανώσεων και στρατιωτικών συνωμοτικών ομάδων. Η βία δεν ήταν φαινόμενο άγνωστο στην πολιτική ιστορία της χώρας του ανατέλλοντος ηλίου. Οι ρίζες της, πάντως, μπορούν ν' αναζητηθούν στη δολοφονία, το 1878, ενός εκ των πλέον προικισμένων πολιτικών ηγετών της νεότερης Ιαπωνίας, του Όκουμπο Τοχιμίτσι. Τέσσερα χρόνια αργότερα, ο Ιταγκάκι Ταϊσούκε, ένας από τους πιο φιλελεύθερους και ριζοσπάστες πολιτικούς, μαχαιρώθηκε μέχρι θανάτου. Ο Χιγκενόμπου, εκπρόσωπος της προοδευτικής δεξιάς, είχε καλύτερη τύχη το 1889. Σε μια απόπειρα κατά της ζωής του έχασε το ένα του πόδι. Μετά έξι χρόνια, το 1895, η βασίλισσα της Κορέας δολοφονήθηκε από Ιάπωνα τρομοκράτη, ενώ το 1909 ένας Κορεάτης φανατικός πήρε εκδίκηση σκοτώνοντας τον Ιάπωνα πρίγκιπα Ίτο.

Η ΑΛΥΣΙΔΑ των δολοφονιών διεκόπη κατά την περίοδο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, για να ξαναρχίσει λίγο μετά τον τερματισμό του. Θύματα των παρανοϊκών εγκεφάλων των οργανωτών του πολιτικού

1

2

3

4

1. Το 1878 δολοφονείται ο Οκούμπο Τσοιμίτσι (1830-1878), ο πολιτικός με τη μεγαλύτερη επιρροή στην ιαπωνική κυβέρνηση. 2. Τέσσερα χρόνια μετά τη δολοφονία του Τσοιμίτσι μαχαιρώνεται μέχρι θανάτου ο Ιταγκάκι Ταϊσούκε (1837-1919), ένας από τους πιο φιλελεύθερους και ριζοσπάστες πολιτικούς. 3. Το 1895, η βασίλισσα Μιν (1851-1895), της Κορέας δολοφονείται από Ιάπωνες τρομοκράτη. 4. Το 1921 δολοφονείται από τρομοκράτες ο πρωθυπουργός Χάρα Τακάσι (1858-1921), γνωστός ως Χάρα Κέι. Ήταν ο πρώτος πρωθυπουργός της χώρας που δεν προερχόταν από αριστοκρατική οικογένεια.

εγκλήματος στην Ιαπωνία δεν ήταν πλέον μόνο πολιτικοί, αλλά και μεγαλοεπιχειρηματίες. Μεταξύ των τελευταίων και ο Πασούντα, επικεφαλής του «Καρτέλ Γιασούντα», που δολοφονήθηκε μέσα στο σπίτι του από φανατικό της άκρας δεξιάς, το 1921. Τον ίδιο χρόνο, εκτελέστηκε από τρομοκράτες ο δημοσιογράφος και εν συνεχεία υπάλληλος του Υπουργείου Εξωτερικών Χάρα Κέι, ο πρώτος πρωθυπουργός της χώρας που δεν προερχόταν από αριστοκρατική οικογένεια.

Οι δολοφονίες πολιτικών και μεγαλοεπιχειρηματιών συνεχίσθηκαν καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1920, για ν' αυξηθούν απότομα στις αρχές της δεκαετίας του 1930, όταν οι δολοφονικές σφαίρες μιας υπερπατριωτικής οργάνωσης, που προπαγάνδιζε με οίστρο την επέκταση της ιαπωνικής κυριαρχίας στην Ασία, έπληξαν τον πρωθυπουργό Χαμαγκούκι το 1930 και τον υπουργό Γιουνουσούκε, δύο χρόνια αργότερα. Το 1932, όμως, ήταν έτος ορόσημο για την πολιτική ζωή της Ιαπωνίας και το μέλλον της, καθώς οι οργανωτές της δολοφονίας του πρωθυπουργού Ινουκái, αξιωματικοί του ιαπωνικού στρατού, μετά το έγκλημά τους πέτυχαν να θέσουν υπό τον έλεγχό τους τόσο την εσωτερική όσο και την εξωτερική πολιτική του Τόκιο και να βάλουν τη χώρα στον δρόμο της αποικιοκρατικής επέκτασης στη Μαντζουρία, την Κίνα και τον Ειρηνικό, με πόλεμο.

Το κύμα της τρομοκρατίας της δεκαετίας του 1920 και του 1930 οφείλεται βασικά στην άποψη ορισμένων φιλόδοξων αξιωματικών, ότι η δυστυχία των λαϊκών μαζών και κυρίως των αγροτών ήταν αποτέλεσμα συμπαιγνίας πολιτικού κόσμου και μεγάλου κεφαλαίου, που συν τοις άλλοις πρόδιδαν τα ιαπωνικά συμφέροντα στην Ασία εξαιτίας της φιλειρηνικής πολιτικής τους. Ποια ήταν όμως,

πράγματι, τα αίτια της μιζέριας των Ιαπώνων και γιατί μια κλίκα του στρατού έτρεφε επεκτατικές, ιμπεριαλιστικές επιδιώξεις;

Μετά τη νίκη της επί της τσαρικής Ρωσίας, το 1904, στο Πορτ Άρθουρ, η Ιαπωνία πρόβαλε στο διεθνές στερέωμα ως μεγάλη δύναμη. Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος την καθιέρωσε οριστικά ως οικονομικό γίγαντα. Μεταξύ των ετών 1914-1918, οι μεγάλοι της Ευρώπης έχασαν την επαφή τους με τις υπερπόντιες κτήσεις τους στην Ανατολή και η ευρωπαϊκή βιομηχανία εργαζόταν βασικά για τις ανάγκες του πολέμου. Η Ιαπωνία εκμεταλλεύτηκε τις περιστάσεις και η βιομηχανία και το εμπόριό της με τις χώρες της Άπω Ανατολής γνώρισαν μεγάλη άνθηση. Την περίοδο αυτή, η βιομηχανική παραγωγή αυξήθηκε κατά 75%, ενώ οι εργαζόμενοι στις βιομηχανίες διπλασιάστηκαν. Οι εξαγωγές βαμβακερών υφασμάτων αυξήθηκαν κατά 185% ενώ τα 2/3 του ακατέργαστου ιαπωνικού μεταξιού διοχετεύονταν αποκλειστικά στην αμερικανική αγορά και τα 3/4 των προϊόντων βάμβακος στην Κίνα. Την ίδια περίοδο, ο ιαπωνικός εμπορικός στόλος διπλασιάστηκε σε τανάζ και το συνάλλαγμα από τη ναυτιλία δεκαπλασιάστηκε.

Μετά τον πόλεμο, το Τόκιο απέκτησε όλες σχεδόν τις γερμανικές κτήσεις στον Ειρηνικό και αναμίχθηκε στη ρύθμιση πολλών διεθνών ζητημάτων. Τα χρόνια όμως των «παχιών αγελάδων» τελείωσαν με τον τερματισμό των εχθροπραξιών και την εν συνεχεία αποκατάσταση της ομαλότητας στην αμερικανική και ευρωπαϊκή βιομηχανία. Η Ιαπωνία άρχισε να χάνει τη μία μετά την άλλη τις αγορές της, γεγονός που συνετέλεσε στη μείωση της βιομηχανικής παραγωγής και την αύξηση του αριθμού των ανέργων. Στην ίδια κατάσταση περιήλθαν και οι αγρότες, καθώς η αύξηση της παραγωγής ρυζιού

Άποψη του Τόκιο την περίοδο του Μεσοπολέμου.

επέφερε την πτώση της τιμής του. Τέλος, με το αμερικανικό κραχ του 1929 και την κρίση που ακολούθησε μέχρι το 1932, το ιαπωνικό μετάξι έχασε την κυρίως αγορά του, την αμερικανική, με συνέπεια την κάθετη πτώση της τιμής του. Κατόπιν αυτού, επήλθε μείωση του αγροτικού εισοδήματος κατά 3/4.

Τόσο τραγική ήταν η οικονομική κατάσταση των αγροτικών οικογενειών κατά την περίοδο αυτή, ώστε να παρατηρηθεί το φαινόμενο πολλά κορίτσια της υπαίθρου να πωλούνται από τον πατέρα τους σε εμπόρους σαρκός, που εν συνεχεία τα έσπρωχναν στην πορνεία στις πόλεις. Οι αξιωματικοί του στρατού, που πληροφορούνταν λεπτομέρειες του δράματος από στρατιώτες τους που είχαν υπηρετήσει στην ύπαιθρο, δεν μπορούσαν να φανταστούν καλύτερη ευκαιρία για την επιβολή του ελέγχου τους στην πολιτική ζωή και

την εξ αυτής υλοποίηση των σχεδίων τους για την προώθηση της πολεμικής μηχανής της Ιαπωνίας στην Ασία.

Η κακή οικονομική κατάσταση των αγροτών και των εργατών της Ιαπωνίας αποδόθηκε από τους αξιωματικούς του Τόκιο στην έλλειψη εκτεταμένων αγορών, πράγμα για το οποίο θεωρήθηκαν υπεύθυνοι οι πολιτικοί οι οποίοι το 1921 είχαν δεχθεί τον περιορισμό του ιαπωνικού στόλου, με συνέπεια την υστέρηση του έναντι του αγγλικού και του αμερικανικού, κατ' αναλογία 3 προς 5. Η μείωση του αριθμού των πολεμικών σκαφών της Ιαπωνίας σήμαινε τον περιορισμό της δυνατότητας απόκτησης νέων αγορών, αφού η ναυτική πολεμική μηχανή η οποία θα τις κατακτούσε και θα τις στήριζε για λογαριασμό του Τόκιο δεν επαρκούσε. Εκτός αυτού, οι πολιτικοί είχαν, επίσης, δεχθεί και συνυπογράψει την κατοχύρω-

ση της κινεζικής ανεξαρτησίας και ακεραιότητας, γεγονός που έθεσε φραγμό στις εναντίον της Κίνας κατακτητικές βλέψεις του ιαπωνικού милитарισμού.

Η εναντίον του πολιτικού κόσμου δυσφημιστική εκστρατεία των милитарιστών, συνοδευόμενη από την περί επεκτατισμού «φιλοσοφία» του Σουμέι, τα φασιστικά κηρύγματα του Κίτα Ίκκι και τις κατηγορίες περί στενών δεσμών μεταξύ πολιτικών και κεφαλαίου —γεγονός που είχε οδηγήσει σ' ένα πρωτοφανές όργιο δωροδοκιών και γενική πολιτική διαφθορά— επηρέασαν αρνητικά τα λαϊκά στρώματα και τη μικροαστική τάξη.

Το κλίμα της λαϊκής αγανάκτησης εκμεταλλεύτηκε με δεξιοτεχνία το στρατιωτικό στοιχείο για να εντείνει την αναρχία στη χώρα, μέσω της επέκτασης της τρομοκρατίας και τελικά για να προχωρήσει το 1931 στην κατάκτηση της Μαντζουρίας και την απόσπασή της από την Κίνα, με την ίδρυση του ανεξάρτητου κράτους του Μαντσούκου, στον θρόνο του οποίου ανέβασε τον τελευταίο της Δυναστείας των Μαντσού, τον Πού Γι, τον οποίο και προόριζε για αυτοκράτορα της Κίνας, όταν η πολεμική μηχανή του Τόκιο θα κατελάμβανε την αχανή αυτή χώρα, όπως σχεδίαζε το ιαπωνικό Επιτελείο.

Μέχρι τον Δεκέμβριο του 1931 οι ιαπωνικές κυβερνήσεις ήταν ανίκανες ν' αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά την εκρηκτική κατάσταση που είχε δημιουργηθεί, στο εσωτερικό της χώρας, από την παράταση και ένταση της βίας και από τα περί επεκτατισμού κηρύγματα του Γενικού Επιτελείου ή των μυστικών στρατιωτικών οργανώσεων.

Τις δύσκολες εκείνες ημέρες για την Ιαπωνία, πρωθυπουργός έγινε ο Τσουγιόσι Ινουκάι, ένας πολιτικός που, αν και ηλικίας 77 ετών, είχε τη νοοτροπία νέου ανθρώπου, εμπνεόμενου από φιλειρηνικές ιδέες και επιθυμούντος τη δημιουργία

καλών σχέσεων με την Κίνα. Για τους στρατιωτικούς, ο Ινουκάι έπαιζε το παιχνίδι των μεγάλων δυνάμεων της Δύσης και του ιαπωνικού τραστ «Μιτσούι» που υποστήριζε το κόμμα του, το συντηρητικό, κατ' αντίθεση προς τον άλλο, εξίσου μεγάλο κεφαλαιοκρατικό οργανισμό, «Μιτσουμπίσι», που ενίσχυε τους δημοκρατικούς.

Οι μεγαλύτερες εγγυήσεις για μια επιτυχημένη πρωθυπουργία του Ινουκάι ήταν η μεγάλη πείρα του, η διαλλακτικότητα του και η τυφλή αφοσίωσή του στην υπόθεση της ειρήνης και της σταθερότητας. Όταν ο νέος πρωθυπουργός έπαιρνε στα χέρια του τις τύχες της Ιαπωνίας ήξερε πολύ καλά ότι το έργο του θα ήταν δύσκολο. Πίστευε, όμως, ότι τελικά θα κατάφερνε να βάλει σε τάξη τα οικονομικά και θα έθετε τον στρατό υπό τον έλεγχο της κυβέρνησής του.

Η γνωριμία του Τσουγιόσι Ινουκάι με την πολιτική άρχισε από τα φοιτητικά του χρόνια και αργότερα πήρε διαστάσεις λόγω της επαγγελματικής ενασχόλησής του (υπήρξε δημοσιογράφος και εκδότης εφημερίδας), για να καταστεί αποκλειστική από το 1890, όταν εξελέγη βουλευτής για πρώτη φορά. Οκτώ χρόνια μετά την πρώτη εκλογή του, ο Ινουκάι, ως ένας από τους λίγους διανοούμενους της εποχής του και άνθρωπος της δράσης, ανέλαβε το Υπουργείο Παιδείας. Στα χρόνια που ακολούθησαν τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, υπηρέτησε σε διάφορα υπουργεία και τελικά, το 1929, το κόμμα στο οποίο ανήκε τον εξέλεξε πρόεδρό του. Τα χαρίσματα του νέου πρωθυπουργού και η απόφασή του ν' αγωνιστεί υπέρ της συνταγματικής νομιμότητας έπεισαν τη Βουλή ότι ήταν ο μόνος ενδεδειγμένος και ικανός, παρά την ηλικία του, να σώσει την Ιαπωνία από τα φιλοδικτατορικά σχέδια των στρατιωτικών με τις ιμπεριαλιστικές τάσεις. Έτσι, όταν το Φεβρουάριο

Το 1932, ο τότε πρωθυπουργός Τσουγιόσι Ινουκάι (1855-1932) δολοφονείται στην πρωθυπουργική κατοικία κατά τη διάρκεια ενός κινήματος αξιωματικών του ναυτικού. ΔΕΞΙΑ: Ο Ινουκάι, αν και ηλικίας εβδομήντα επτά ετών είχε τη νοοτροπία νέου ανθρώπου, εμπνεόμενου από φιλειρηνικές ιδέες και επιθυμούντος τη δημιουργία καλών σχέσεων με την Κίνα.

του 1932 η κυβέρνηση Ινουκάι εμφανίστηκε στο Κοινοβούλιο και ζήτησε ψήφο εμπιστοσύνης, τιμήθηκε με εντυπωσιακή πλειοψηφία.

Η κλίκα των αξιωματικών που με την ανοχή του Επιτελείου είχε δημιουργήσει σειρά από στρατιωτικά επεισόδια στη Μαντζουρία, μόνο και μόνο για να βρει αφορμή ν' αποσπάσει τη χώρα αυτή από την Κίνα και τελικά να την καταστήσει προτεκτοράτο της Ιαπωνίας, ανησυχούσε τον Ινουκάι και τους μετριοπαθείς συνεργάτες του. Εάν ο Ινουκάι προχωρούσε ανεμπόδιστος στο έργο του, τα σχέδια της ιαπωνικής χούντας θα κατέρρεαν ως χάρτινος πύργος, και καθώς ο πολιτικός κόσμος είχε ευθυγραμμιστεί με τον πρωθυπουργό, η μόνη δύναμη που θα μπορούσε να ανατρέψει τον Ινουκάι ήταν ο στρατός. Η αφορμή δόθηκε την Άνοιξη

του 1932 όταν ο πρωθυπουργός, αν και είχε βρεθεί προ τετελεσμένου γεγονότος με τον βομβαρδισμό από τον ιαπωνικό στρατό και την εν συνεχεία κατάληψη απ' αυτόν της Σαγκάης, αποφάσισε να έρθει σε συμφωνία με την Κίνα, και όχι μόνο να της επιστρέψει τη μεγαλούπολή της, αλλά να αναγνωρίσει ακόμη και την κυριαρχία της στην καταληφθείσα ήδη από τον ιαπωνικό στρατό Μαντζουρία. Την 1η Μαΐου, ο ιδεολόγος φιλειρηνιστής και δημοκρατικός Τσουγιόσι Ινουκάι μίλησε προς το έθνος και κατήγγειλε τον τυχοδιωκτισμό των στρατιωτικών και τον εξτρεμισμό της άκρας δεξιάς και της άκρας αριστεράς, υποσχόμενος την υποστήριξη και βελτίωση του κοινοβουλευτικού συστήματος.

Δεκαπέντε ημέρες μετά τον λόγο του Ιάπωνα πρωθυπουργού, μια ενδεκαμε-

Ο Ινουκάι με το υπουργικό συμβούλιο το 1931. ΔΕΞΙΑ: Ο Ινουκάι το 1929, μετά την εκλογή του ως προέδρου της Ένωσης Φίλων Συνταγματικής Κυβέρνησης, ενός από τα κύρια κόμματα της προπολεμικής Ιαπωνίας.

λής ομάδα νεαρών αξιωματικών του στρατού και του ναυτικού όρμησαν στο σπίτι του, μέρα μεσημέρι. Ο Ινουκάι δεν τρομοκρατήθηκε ούτε από το άγριο βλέμμα των φιλόδοξων αξιωματικών ούτε από το ότι κρατούσαν περίστροφα και μαχαίρια με τα οποία θα τον εκτελούσαν, όπως τον απειλούσαν. Αυτό που τον τρόμαζε εκείνη τη στιγμή, δεν ήταν οι προθέσεις των υποψηφίων δολοφόνων του, αλλά οι συνέπειες που θα είχε για την πατρίδα του, το διεθνές της γόητρο και τους δημοκρατικούς της θεσμούς η δολοφονία του. Το αν πέθαινε εκείνη τη στιγμή ή μετά ένα ή δύο χρόνια, ουδόλως τον ενδιέφερε. Καταλάβαινε, εξάλλου, πολύ καλά ότι τα περιθώρια της ζωής του ήταν περιορισμένα. Τι μπορούσε να περιμένει στην ηλικία των εβδομήντα επτά χρόνων;

Υπήρχε όμως και ένα άλλο ζήτημα που τον προβληματιζε έντονα εκείνες τις στιγ-

μές, μετά την εισβολή των νεαρών πραξικοπηματιών στο σπίτι του. Τις ημέρες εκείνες, βρισκόταν στην Ιαπωνία ο διάσημος Αμερικανός ηθοποιός Τσάρλι Τσάπλιν, ο οποίος θα μπορούσε κάλλιστα να ήταν στην πρωθυπουργική κατοικία την ώρα της εισβολής, διότι ήταν φίλος του γιου του και έκαναν στενή παρέα. Πού να ήξερε ο Ιάπωνας πρωθυπουργός ότι στα σχέδια των πραξικοπηματιών περιλαμβανόταν και η δολοφονία του Τσάπλιν.

Ο Ινουκάι αντιμετώπισε με ηρεμία τους πραξικοπηματίες. Άναψε ένα τσιγάρο και τους παρακάλεσε να καθίσουν και να συζητήσουν την όλη υπόθεση, μεταφέροντάς τους τους προβληματισμούς του για τους εθνικούς κινδύνους που εγκυμονούσε η ενέργειά τους. Η νύφη του, που κρατούσε στην αγκαλιά της τον μικρό εγγονό του, είχε τρομοκρατηθεί από την άγρια συμπεριφορά των αξιωματικών και τις απειλές τους. Ο Ινουκάι

Ο Ινουκάι, δεύτερος από δεξιά, το 1930, με μέλη της Ένωσης Φίλων Συνταγματικής Κυβέρνησης σε τελετή εις μνήμη του αποβιώσαντος πρωθυπουργού Τανάκα Γκιϊτσι (1864-1929).

προσπάθησε να την καθυσυχάσει. Μάλιστα όμως, τότε επενέβησαν οι νεότεροι από τους αξιωματικούς και της ζήτησαν να αποχωρήσει από το δωμάτιο. Αυτή όμως, πιστεύοντας ότι με την παρουσία της θα μπορούσε να σώσει τη ζωή του πεθερού της, επέμενε να παραμείνει κοντά του. Ο υπολοχαγός Γιαμαγκίχι —επικεφαλής του αποσπάσματος— δεν είχε χρόνο για χάσιμο, αλλά ούτε και διάθεση να πείσει τη νύφη του Ινουκάι ν' αποχωρήσει από το δωμάτιο ή να καθίσει στην πολυθρόνα και να συζητήσει την υπόθεση, όπως του πρότεινε ο πρωθυπουργός. «Η συζήτηση δεν χρησιμεύει σε τίποτα» κραύγασε ο υπολοχαγός και πρόσταξε: «Πυρ!» Οι συνάδελφοί του, υπερήφανοι για την υψηλή αποστολή που τους είχε ανατεθεί, σήκωσαν τα περίστροφα και με μανία τα άδειασαν στο σώμα του νόμιμου κυβερνήτη της χώρας. Σε δέκατα του

δευτερολέπτου, ο Ινουκάι βρέθηκε νεκρός στο πάτωμα, μέσα σε λίμνη αίματος.

Η ιαπωνική και η διεθνής κοινή γνώμη πάγωσαν από την αγριότητα της εκτέλεσης. Ο ιαπωνικός λαός ζήτησε την παραδειγματική τιμωρία των δολοφόνων. Όταν όμως, μετά πάροδο αρκετού χρόνου, ήλθε η ώρα της δικαιοσύνης, άρχισε να εκδηλώνεται συμπάθεια για τους δολοφόνους, κάτω από την επιρροή της προπαγάνδας των υψηλά ιστάμενων υποστηρικτών τους. Ότι έκαναν οι αξιωματικοί, ανέφερε η προπαγάνδα αυτή, το έκαναν από την πίστη τους προς την πατρίδα, την οποία θεωρούσαν ότι πρόδιδαν η κυβέρνηση, τα κόμματα και το μεγάλο κεφάλαιο. Λίγο πριν από την έναρξη της δίκης, έντεκα νέοι, μέλη εθνικιστικών εξτρεμιστικών οργανώσεων, πρότειναν, σε περίπτωση καταδίκης των έντεκα στασιαστών σε θάνατο, να εκτελεστούν

Άποψη της αίθουσας του δικαστηρίου κατά την δίκη των δολοφόνων του Ινουκάι. Το δικαστήριο έλαβε υπ' όψιν του τα «ευγενή κίνητρα» των υπερπατριωτών αξιωματικών και δεν καταδίκασε κανένα σε θάνατο.

εκείνοι αντί αυτών, και προς απόδειξη της σοβαρότητας της πρότασής τους έκοψαν ο καθένας από αυτούς ένα δάκτυλο του χεριού τους και το απέστειλαν στο δικαστήριο. Τα έντεκα κομμένα δάκτυλα, πακεταρισμένα σ' ένα κουτί, έφθασαν στο δικαστήριο την ημέρα έναρξης της δίκης. Όταν έγινε γνωστή η ενέργεια των νεαρών φανατικών εθνικιστών, το κύμα συμπάθειας προς τους δολοφόνους εντάθηκε στους ακροδεξιούς κύκλους της Ιαπωνίας.

Ο πολεμοκάπηλος υπουργός Άμυνας, στρατηγός Αράκι, ενίσχυσε τη θέση των δολοφόνων χαρακτηρίζοντάς τους «άνθος του στρατού», και προσθέτοντας ότι μπορεί μιν να διεπράχθη έγκλημα τιμωρούμενο από τον νόμο, οι αξιωματικοί όμως που το διέπραξαν, δεν ενήργησαν ως εγκληματίες, αλλά ως υπηρέτες των συμφερόντων της πατρίδας τους που θεωρήσαν ότι θίγονται από τους πολιτικούς και τους μεγαλογαιοκεφαλαιούχους. Το δικαστήριο έλαβε υπ' όψιν του τα «ευγε-

νή κίνητρα» των υπερπατριωτών αξιωματικών και δεν καταδίκασε κανέναν από τους δολοφόνους σε θάνατο. Ένας απ' αυτούς καταδικάστηκε σε ισόβια. Οι άλλοι καταδικάστηκαν σε φυλάκιση από τρεις μήνες έως τέσσερα χρόνια. Ουδείς όμως από τους καταδικασθέντες εξέτισε την ποινή του.

Η ατιμωρησία των δολοφόνων και των ηθικών αυτουργών αποθράσυνε τα εξτρεμιστικά στοιχεία του στρατεύματος, που επεξέτειναν την τρομοκρατία τους με επιθέσεις εναντίον ηγετικών πολιτικών παραγόντων και των γραφείων των πολιτικών κομμάτων. Ενώ όταν ήλθε η ώρα του σχηματισμού νέας κυβέρνησης, οι στρατιωτικοί επέβαλαν τη θέλησή τους, τόσο ως προς το πρόσωπο του πρωθυπουργού, όσο και ως προς αυτό του υπουργού Άμυνας. Αμφότεροι προέρχονταν από τις τάξεις του στρατεύματος.

Η κυβέρνηση Ινουκάι υπήρξε, ουσιαστικά, η τελευταία πολιτική κυβέρνηση της μεσοπολεμικής περιόδου στην Ιαπωνία.

Ο Ινουκάι πρώτος αριστερά με τον διάδοχό του στην πρωθυπουργία Τακαχάσι Κορεκίγιο (1854-1936), τον διατελέσαντα πρωθυπουργό Τακαάκι Κατό (1860-1926), και τον φιλελεύθερο πολιτικό Γιούκιο Οζάκι (1858-1954).

νία. Στο εξής, ο σχηματισμός των κυβερνήσεων του Τόκιο δεν είχε ως μόνη προϋπόθεση την ψήφο εμπιστοσύνης στη Δίαιτα (Βουλή), αλλά και τη στήριξη του Γενικού Επιτελείου. Χωρίς αυτήν καμία κυβέρνηση δεν μπορούσε να σταθεί, όσο μεγάλη κι αν ήταν η πλειοψηφία που διέθετε στο κοινοβούλιο.

Το 1935, τρία χρόνια μετά τη δολοφονία του Ινουκάι, μετριοπαθείς κύκλοι των ανακτόρων επιχειρήσαν να απομακρύνουν από τις κορυφές της επετηρίδας των τριών Όπλων τους αδιάλλακτους σοβινιστές αξιωματικούς και να προωθήσουν στις θέσεις τους μετριοπαθείς συνάδελφους τους. Η «επιχείρηση αποκατάστασης της τάξης» στη στρατιωτική επετηρίδα των Ιαπωνικών Ενόπλων Δυνάμεων ανατέθηκε στον αρμόδιο αξιωματούχο του Υπουργείου του Πολέμου, στρατηγό Ναγκάτα, ο οποίος συνεργάστηκε για το ζήτημα αυτό με τον ναύαρχο, κόμη Σαϊτο, πρώτο σύμβουλο του αυτοκράτορα επί των στρατιωτικών υποθέσεων. Ουσιαστικά, ο Ναγκάτα έπαιρνε εντολές από τον Σαϊτο, ο οποίος προφανώς μετέφερε την επιθυμία του αυτοκράτορα.

Με τις εκκαθαρίσεις που επέβαλε στο Ιαπωνικό στράτευμα, ο Ναγκάτα υπέγραψε τη θανατική καταδίκη του. Η εκτέλεσή του ανατέθηκε από κύκλο αξιωματικών με σοβινιστικές τάσεις στον αντισυνταγματάρχη Σαμπούρα Αϊζάουα, ο οποίος την πραγματοποίησε χωρίς κανέναν δισταγμό. Την επομένη της δολοφονίας του Ναγκάτα, ο Αϊζάουα ανακηρύχθηκε ήρωας από τους εθνικιστές της Ιαπωνίας. Δεν μπόρεσε, βέβαια, να αποφύγει τη σύλληψή του και την προσαγωγή του σε δίκη. Στο δικαστήριο, ο δολοφόνος αξιωματικός δήλωσε θρασύτατα ότι το μόνο για το οποίο λυπάται είναι ότι για να δολοφονήσει τον Ναγκάτα χρειάστηκε να καταφέρει το ξίφος του επάνω του τρεις φορές, ενώ έπρεπε να τον είχε τελειώσει με την πρώτη.

Την ημέρα της δίκης του Αϊζάουα, 26 Φεβρουαρίου 1936, το Τόκιο έζησε μια άνευ προηγουμένου επίθεση φανατικών και εξτρεμιστών σαμουράι κατά των κέντρων της πολιτικής εξουσίας. Το αυτοκρατορικό ανάκτορο και τα κυβερνητικά κτήρια, το πρωθυπουργικό γραφείο και τα σημαντικότερα υπουργεία περικυκλώθηκαν από στρατιωτικές μονάδες, πιστές στις ιδέες των σοβινιστών για επέκταση της Ιαπωνικής σφαίρας επιρροής μέχρι τις Ινδίες προς δυσμάς, ολόκληρο τον Ειρηνικό προς ανατολάς και την Πολυνησία προς νότο, με άμεσους, κατεπείγοντες προορισμούς την Ινδοκίνα και την Κίνα, πέραν των παραλίων της, βαθιά στο εσωτερικό της, δυτικότερα και του Πεκίνου, πράγμα που τελικά επετεύχθη, τον ίδιο χρόνο (1936), με συνέπεια ο Τσιανγκ Κάι Σεκ να μεταφέρει αργότερα την πρωτεύουσα του στη Νανκίν.

Η περικύκλωση των «οχυρών» της αυτοκρατορικής και πολιτικής εξουσίας της Ιαπωνίας από τους φανατικούς σοβινιστές σαμουράι σήμαινε εκδήλωση πραξικοπήματος, κύριο χαρακτηριστικό του οποίου

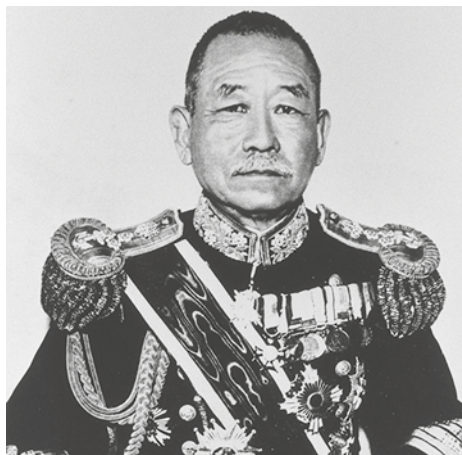
Ο υπουργός Άμυνας, στρατηγός Σαντάο Αράκι (1877-1966), χαρακτήρισε τους δολοφόνους του Ινουκάι ως «άνθος του στρατού». ΔΕΞΙΑ: Ο στρατηγός Τετσουζάν Ναγκάτα (1884-1935) που ανέλαβε μετά από επιθυμία του αυτοκράτορα, την αποκατάσταση της τάξης στον στρατό δολοφονήθηκε από ομάδα αξιωματικών με σοβινιστικές τάσεις.

υπήρξε η δολοφονία πολλών αξιωματούχων του ιαπωνικού πολιτικού και ανακτορικού κατεστημένου. Ομάδες δολοφόνων-σαμουράι είχαν αναλάβει την εξόντωση του πρωθυπουργού Οκάντα, του πρώτου αυτοκρατορικού συμβούλου, ναυάρχου-κόμη Σαΐτο, του υπουργού Οικονομικών Τακάσι, του Επιθεωρητή του Στρατού, στρατηγού Βατανάμπε και δέκα άλλων προσωπικοτήτων της πολιτικής και του στρατεύματος. Τα εκτελεστικά αποσπάσματα είχαν εντολή να φονεύσουν τα πρόσωπα που περιλαμβάνονταν στη λίστα τους, αμέσως μόλις τα συναντούσαν, στο σπίτι ή το γραφείο τους, χωρίς πολλές διατυπώσεις. Η εντολή ήταν: Θάνατος, όχι συλλήψεις και μεταγωγές. Θάνατος.

Το απόσπασμα που είχε εντολή να δολοφονήσει τον πρωθυπουργό Οκάντα εισέβαλε στην κατοικία του, αλλά αυτός αντιλήφθηκε ποιοι ήταν οι αδιάκριτοι επισκέπτες του και έσπευσε να κρυφτεί σε μια τουαλέτα υπηρεσίας. Αφηνιασμένοι οι δολοφόνοι έπεσαν πάνω στον

κουνιάδο του, τον οποίο εξέλαβαν για τον πρωθυπουργό, και τον θέρισαν με τα περίστροφά τους. Την επομένη, ο Οκάντα προσήλθε στην κηδεία του άτυχου συγγενούς του, φορώντας το παραδοσιακό πένθιμο ένδυμα των Ιαπώνων, που δίδει τη δυνατότητα κάλυψης των χαρακτηριστικών του πενθούντος, με συνέπεια να μην ανακαλυφθεί από τους υποψήφιους εκτελεστές του, οι οποίοι είχαν περικυκλώσει την επικήδεια πομπή και τον αναζητούσαν για να τον σκοτώσουν. Μετά την επικήδεια τελετή, ο Οκάντα το έσκασε και διέφυγε έτσι τον θάνατο. Ο κόμης Σαΐτο, ο υπουργός Οικονομικών Τακάσι, ο επιθεωρητής του Στρατού Βατανάμπε και μερικοί άλλοι υψηλόβαθμοι αξιωματούχοι της ιαπωνικής πολιτικής και πολεμικής μηχανής δεν είχαν την τύχη του Οκάντα. Τα εκτελεστικά αποσπάσματα που ήταν επιφορτισμένα με τη δολοφονία τους, εκτέλεσαν την αποστολή τους με απaráμιλλη αγριότητα.

Ο νέος πρωθυπουργός μόλις έγραψε τις προγραμματικές δηλώσεις του, πριν

Ο πρωθυπουργός Κεϊσούκε Οκάντα (1868-1952), από τύχη απέφυγε την δολοφονία του.

τις εκφωνήσει στο Κοινοβούλιο, απέστειλε το κείμενο προς έγκριση στο Γενικό Επιτελείο το οποίο, αφού έκανε μερικές διορθώσεις, έδωσε τη συγκατάθεσή του. Το Γενικό Επιτελείο είχε επίσης λόγο και στον σχηματισμό της κυβέρνησης, ιδίως ως προς τα πρόσωπα που θα αναλάμβαναν τα Υπουργεία Πολέμου και Εξωτερικών, όπου τοποθετήθηκαν άτομα εμποτισμένα με τις σοβινιστικές και φιλοπόλεμες ιδέες του.

Πρώτες συνέπειες της υποταγής του πολιτικού κόσμου και του Ιάπωνα αυτοκράτορα στους πολεμοχαρείς στρατιωτικούς ηγέτες του Τόκιο ήταν η κατά το ίδιο έτος (1936) προώθηση της πολεμικής μηχανής της Ιαπωνίας στα παράλια και το εσωτερικό της Κίνας και η υπογραφή με τη ναζιστική Γερμανία του «Συμφώνου Αντικομιντέρν», με αντάλλαγμα την αναγνώριση από το Βερολίνο της Ιαπωνικής κατοχής επί της Μαντζουρίας. Το όργιο δολοφονιών πολιτικών προσώπων δεν επρόκειτο να σταματήσει παρά μόνο με την είσοδο της Ιαπωνίας στον Β΄ Παγκό-

σμιο Πόλεμο. Τότε μόνο διαπιστώθηκε ο σκοπός για τον οποίο οι στρατιωτικοί χρησιμοποίησαν τόση βία, κατά τη δεκαετία του 1930, την αποκληθείσα από τους Ιάπωνες «Κουράι Τανίμα», δηλαδή «μαύρη κοιλάδα». Οι στρατιωτικοί επεδίωξαν να επιβληθούν στον πολιτικό κόσμο για να οδηγήσουν τη χώρα στον πόλεμο και να ικανοποιήσουν το παρανοϊκό σχέδιό τους: την επέκταση της Αυτοκρατορίας στην Ασία και στον Ειρηνικό.

Για τη μεγαλομανία των στρατιωτικών της, η Ιαπωνία κατέβαλε υψηλό τίμημα, το 1945, με τα εκατομμύρια των νεκρών στη Χιροσίμα, το Ναγκασάκι και τα μέτωπα του Ειρηνικού και της Ασίας, με την αποδιοργάνωση της οικονομικής μηχανής της και την κάθετη πτώση —αν και για λίγα χρόνια— του βιοτικού επιπέδου των κατοίκων της.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Louis Allen, *Japan: The years of Triumph*, Library of the 20th Century-General Editor: John Roberts, Macdonald, 1971.
- David J. Dallin, *The Rise of Russia in Asia*, New Haven, Yale University Press, 1949.
- Koichi Kishimoto, *Politics in Modern Japan*, Japan Echo Inc, 1977.
- W. W. Lockwood, *The Economic Development of Japan, 1868-1938*, Princeton, 1954.
- Republican China*, A Pelican original, The second part of the book is important for the Japanese policy towards China, from 1911 up to 1945. Edited by Franz Schuzmann and Orville Schell.
- T. Yoshihashi, *Conspiracy at Mukden: The rise of Japanese Military*, Yale University Press, 1963.
- Χιροσίτο*, στη σειρά «Φάκελοι Mondadori-τα υπέρ και τα κατά», εκδ. Φυτράκης-Τύπος Α. Ε, Αθήναι, 1973.

Ο Τίτος Ι. Αθανασιάδης είναι δημοσιογράφος, ιστορικός Μ. Α. University of London.

Tim Marshall
& Jared Diamond

Βιβλία Ιστορίας και Πολιτικής για όσα συμβαίνουν ΤΩΡΑ.

NEO

Τι αισθάνεσαι όταν βλέπεις τη σημαία του έθνους σου να κυματίζει;

Τις υψώνουμε. Τις καίμε. Παρελαύνουμε υπό τα χρώματά τους. Και ακόμα και στον 21ο αιώνα πεθαίνουμε γι' αυτές.

Τι σημαίνουν οι σημαίες; Γιατί είναι τόσο σημαντικές;

Ο Tim Marshall μας εξηγεί τη δύναμη και την επιρροή τους.

Ο Marshall μας υπενθυμίζει ότι συχνά ξεχνάμε τον ισχυρό συμβολισμό των σημαιών. Πρόκειται για έναν σύντομο οπτικό τρόπο επικοινωνίας, πίστης, δύναμης και ιδεών.

The Times (UK)

Ο εθνικισμός και η πολιτική των ταυτοτήτων βρίσκονται και πάλι σε άνοδο. Φράχτες χιλιάδων χιλιομέτρων έχουν ανεγερθεί τα τελευταία δέκα χρόνια επαναπροσδιορίζοντας το πολιτικό μας τοπίο.

Μία άμεση και χωρίς περιστροφές ανάλυση των διενέξεων που θα διαμορφώσουν τον κόσμο μας τα επόμενα χρόνια.

Εσείς σε ποια πλευρά του τείχους βρίσκεστε;

Ο Marshall δεν φοβάται να κάνει σκληρές ερωτήσεις και να δώσει αιχμηρές απαντήσεις.

Newsweek

ΑΠΟ ΤΟΝ ΒΡΑΒΕΥΜΕΝΟ
ME PULITZER JARED DIAMOND

Μια ευφυής νέα θεωρία για το πώς κάποια έθνη ξεπερνούν τραυματικά γεγονότα της Ιστορίας τους, από τον συγγραφέα - πηγή έμπνευσης για τον Noah Harari.

Τελικά, πόσο δύσκολο είναι να διδαχθούμε από τα λάθη του παρελθόντος;

Ένα έργο που θα μπορούσε να βοηθήσει ολόκληρη την ανθρωπότητα να αντεπεξέλθει στην παρούσα παγκόσμια κρίση.

Yuval Noah Harari,
Συγγραφέας του SAPIENS

Με νέο επικαιροποιημένο πρόλογο από τον συγγραφέα.

Μέσα από 10 χάρτες, αποδεικνύεται ότι η γεωγραφία διαμορφώνει όχι μόνο την ιστορία αλλά επιβάλλει όρια στους ηγέτες όλου του κόσμου και εντέλει καθορίζει το πεπρωμένο των λαών.

Πολύ απλά, ένα από τα καλύτερα βιβλία γεωπολιτικής που θα μπορούσατε να φανταστείτε. Δεν μπορώ να σκεφτώ άλλο βιβλίο που να εξηγεί τα διεθνή δρώμενα τόσο καλά.

Nicholas Lezard, Evening Standard

Ένας μοναδικός τρόπος για να μάθουν τα παιδιά Ιστορία και Γεωγραφία.

Ανακάλυψε μαζί τους την ιστορία και τον πολιτισμό του κόσμου, μέσα από την εικονογραφημένη έκδοση για παιδιά του διεθνούς best seller.

στην κατηγορία
Γνώσεων!

Οι αιχμάλωτοι της γεωγραφίας είναι πολλά περισσότερα από χάρτες. Είναι μια συνεχής εμπλοκή του αναγνώστη με την ιστορία, την οικονομία και τους ανθρώπους.

ELNIPLEX.COM

1821-2021, ΝΑΠΟΛΕΩΝ 200 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ ΤΟΥ ΣΤΟ ΝΗΣΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΕΛΕΝΗΣ

ΤΟΥ ΒΑΓΓΕΛΗ ΚΟΥΜΠΟΥΛΗ

Ο Ναπολέων στην Γκρενόμπλ. Οι στρατιώτες αρνούνται να πυροβολήσουν τον Αυτοκράτορά τους και ενώνονται μαζί του. Από τις πιο συγκλονιστικές στιγμές της ναπολεόντειας εποποιίας, (έργο του Τσάρλς ντι Στόμπεν).

Δεν είναι μόνο η Ελλάδα στο επίκεντρο της παγκόσμιας προσοχής το 2021, με αφορμή τα 200 χρόνια από την Ελληνική Επανάσταση. Και παρά το γεγονός ότι αρκετές χώρες της Λατινικής Αμερικής γιορτάζουν μαζί με τους Έλληνες, φέτος, τις δικές τους επετείους είτε από την ημέρα που επαναστάτησαν είτε από την ημέρα ανακήρυξης της Ανεξαρτησίας τους, το 1821 θα εορταστεί με –όση μεγαλοπρέπεια επιτρέπουν οι συνθήκες– και στη Γαλλία, καθώς στις 5 Μαΐου συμπληρώθηκαν τα 200 χρόνια από τον θάνατο του πρώτου αυτοκράτορα, Ναπολέοντα Βοναπάρτη, ο οποίος άφησε την τελευταία του πνοή στην εξορία της Αγίας Ελένης, ενός νησιού χαμένου κάπου στη μέση του Ατλαντικού Ωκεανού.

ΟΙ αποτυχίες του αυτοκράτορα των Γάλλων στη Ρωσία και την Ισπανία, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι, για πρώτη φορά, δημιουργήθηκε συνασπισμός όλης της Ευρώπης (Αγγλία, Ρωσία, Πρωσία, Σουηδία, αυτοκρατορία Αψβούργων και τα περισσότερα από τα γερμανικά κράτη που σταδιακά άρχισαν να εγκαταλείπουν την Ομοσπονδία του Ρήνου) εναντίον της Γαλλίας έφεραν τελικά τους Συμμάχους και τις δυνάμεις τους μέσα σε γαλλικό έδαφος κι έτσι, μερικές από τις πιο λαμπρές –αλλά όχι αποτελεσματικές πλέον– νίκες του Ναπολέοντα είχαν γαλλικά ονόματα, όπως στην αρχή της σταδιοδρομίας του, όταν το άστρο του ξεκίνησε να λάμπει στην πολιορκία της Τουλόν, στα τέλη του 1793.

Η αδυναμία του Ναπολέοντα να βρίσκεται παντού ταυτόχρονα, οι μειωμένες, άπειρες και ελλιπώς εξοπλισμένες και εκ-

παιδευμένες, πλέον, δυνάμεις που παρέτασσε απέναντι στις πολυάνθρωπες στρατιές των Συμμάχων, και τέλος η κόπωση του γαλλικού λαού, σε συνδυασμό με την απροθυμία των στραταρχών του να συνεχίσουν έναν πόλεμο που, ούτως ή άλλως, έδειχνε από καιρό πια χαμένος, επέφεραν την ήττα. Από ένα σημείο και μετά, οι συμμαχικές προτάσεις ήταν όλο και δυσμενέστερες για τον Κορσικανό· ήταν πλέον σαφές πως δεν υπήρχε η παραμικρή πιθανότητα να επιτρέψουν οι ευρωπαϊκές αυλές στον «ταραξία», να διατηρήσει τον θρόνο του και να παραμείνει στη Γαλλία.

Οι αρχικές σκέψεις, πάντως, των Συμμάχων δεν συμπεριλάμβαναν απαραίτητα τους Βουρβόνους. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο τσάρος Αλέξανδρος Α΄, που, φθάνοντας στη Γαλλία, κατέλυσε στο σπίτι του παλιού υπουργού Εξωτερικών

Ο Ναπολέων στο Πλύμουθ. Πλήθος Βρετανών, όπως φαίνεται και από τον πίνακα, χαιρετούν και επευφημούν τον Αυτοκράτορα, σε μια σκηνή που δεν έχει ανάλογό της στην παγκόσμια Ιστορία, (έργο του Ζυλ Ζιραρντέ).

της χώρας Ταλεϋράνδου (ο οποίος ήδη από το 1808 είχε «πουλήσει» τον κύριο του, έχοντας μάλιστα ουσιαστικό ρόλο στην αποτυχία των διαπραγματεύσεων της Ερφούρτης), πρότεινε για τον γαλλικό θρόνο τον Μπερναντότ: τον πρώην στρατάρχη και –διαρκώς– ανταγωνιστή του Ναπολέοντα, ο οποίος πριν από μερικά χρόνια είχε υιοθετηθεί από τον Κάρολο ΙΓ΄ της Σουηδίας ως διάδοχός του και επέδειξε ιδιαίτερο ενθουσιασμό κατά την διάρκεια της εκστρατείας εναντίον της παλιάς του πατρίδας. Ο Γάλλος πρώην υπουργός χαμογέλασε: «Η Γαλλία δεν θέλει πια έναν στρατιώτη για κύριό της. Αν θέλαμε τέτοιο, θα κρατούσαμε αυτόν που έχουμε γιατί είναι ο καλύτερος του κόσμου. Μετά από αυτόν, κανείς δεν θα μπορέσει να συγκεντρώσει ούτε εκατό οπαδούς». Μια τολμηρή απάντηση στον νικητή, η οποία σίγουρα θα εξέπληττε τον

Ναπολέοντα: τέτοια τιμητική φράση, από αυτό το πρόσωπο.

Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση, ο Ναπολέων έπρεπε να παραιτηθεί. Τα τελευταία λόγια του Αλέξανδρου προς τον επιφορτισμένο με τις διαπραγματεύσεις μεταξύ Συμμάχων και Ναπολέοντος, Κωλαϊνκούρ, ήταν «πείσατε τον ηγεμόνα σας για την ανάγκη να υποταχθεί στο πεπρωμένο». Δεδομένου ότι οι δυνάμεις που φρόντιζαν για την προστασία του Παρισιού είχαν παραδοθεί μετά την προδοσία του επικεφαλής τους Μαρμόν, ο αυτοκράτορας δεν είχε άλλη επιλογή από το να παραιτηθεί από τον θρόνο. Οι Σύμμαχοι τού παραχωρούσαν το δικαίωμα να διατηρήσει τον τίτλο του αυτοκράτορα, το νησί της Έλβας ως τόπο εξορίας και πριγκιπάτο ταυτόχρονα, το δικαίωμα να διαλέξει και να πάρει μαζί του περίπου χίλιους διακόσιους άνδρες ως προσωπική φρου-

Ο Ναπολέων στο κατάστρωμα του «Βελλεροφόντη» κατευθυνόμενος προς τις βρετανικές ακτές, αγνοώντας ακόμη την μοίρα που του επιφυλάσσεται, (έργο του Γουίλιαμ Κούιλερ Όρτσαρντσον).

ρά και μία ετήσια χορηγία. Στις 6 Απριλίου 1814, ο Ναπολέων συντάσσει και υπογράφει τη χειρόγραφη παραίτησή του: «Αφού οι συμμαχικές δυνάμεις δήλωσαν πως ο αυτοκράτωρ Ναπολέων ήταν το μόνο εμπόδιο για την αποκατάσταση της ειρήνης στην Ευρώπη, ο αυτοκράτωρ, πιστός στους όρκους του, δηλώνει ότι παραιτείται, για λογαριασμό του και για λογαριασμό των παιδιών του, από το θρόνο της Γαλλίας και της Ιταλίας, και ότι δεν υπάρχει θυσία, ακόμα και η θυσία της ζωής του, που δεν θα ήταν έτοιμος να προσφέρει για τα συμφέροντα της Γαλλίας».

Στις 12 Απριλίου του ανακοινώνονται οι συμμαχικοί όροι. Στις 20 Απριλίου, αποχαιρετά στο Φονταινεμπλώ την «Παλιά Φρουρά» σε μια άκρως συγκινητική σκηνή και ξεκινά για την Έλβα. Φτάνει στο νησί στις 4 Μαΐου 1814.

Οι Εκατό Ημέρες - Δεύτερη Παραίτηση - Αγία Ελένη

Ουσιαστικά ο Ναπολέων μετατρέπεται σε βασιλιά ενός μικρού νησιού 20.000 κατοίκων και θα αποτελέσει –κατά μία προσφυή κρίση– «τον πιο δραστήριο δήμαρχο της Έλβας». Αρχικά, θα πιστέψει πως η Μαρία Λουΐζα, η Αψβούργα σύζυγός του, θα τον επισκεφθεί και θα μοιραστεί την τύχη της μαζί του, αλλά κάτι τέτοιο δεν θα συμβεί προς μεγάλη του απογοήτευση. Παράλληλα, φαίνεται πως υπήρξαν κάποιες συνωμοτικές ενέργειες από Ιταλούς πατριώτες που τον ήθελαν επικεφαλής της κίνησής τους, αλλά ο Ναπολέων δεν θα ενδώσει. Σε κάθε περίπτωση τον απασχολεί τι συμβαίνει στη Γαλλία και «τι λέει το Παρίσι».

Στη Γαλλία, οι Βουρβώνοι κυβερνούν σαν να μην έχει μεσολαβήσει τίποτα από

την ημέρα που ο αδελφός του Λουδοβίκου ΙΗ΄ καρατομήθηκε. Επαναφέρουν τα παλιά προνόμια των ευγενών και της Καθολικής Εκκλησίας και όλα όσα ίσχυαν με το Παλιό Καθεστώς. Σύντομα οι Γάλλοι θα νοσταλγήσουν τον Κορσικανό. Εν τω μεταξύ, στο συνέδριο της Βιέννης, συζητείται το ενδεχόμενο να απομακρύνουν τον Ναπολέοντα από την Έλβα και να τον στείλουν σε ένα μακρινό νησί· είναι η πρώτη φορά που γίνεται λόγος για την Αγία Ελένη. Ταυτόχρονα, ο Λουδοβίκος ΙΗ΄, σταματά την οικονομική χορηγία που με διεθνή συμφωνία είχε αναλάβει να του στέλνει, κάτι που συνεπάγεται πως ο Ναπολέων θα πρέπει να απολύσει τους περίπου χίλιους διακόσιους άνδρες της φρουράς του. Ακόμη και η μητέρα του, η Λαίτιτσια, που αρχικά είχε χαρεί από το γεγονός ότι ο γιος της βρισκόταν ασφαλής σε ένα νησί που, από πολλές απόψεις, έμοιαζε με την Κορσική, φαίνεται να του είπε: «Πήγαινε να εκπληρώσεις το πεπρωμένο σου, δεν είσαι φτιαγμένος να πεθάνεις στο εγκαταλελειμμένο τούτο νησί». Όπως γνωρίζουμε, τελικά ο Ναπολέων ήταν φτιαγμένος για να πεθάνει σε κάποιο άλλο εγκαταλελειμμένο νησί...

Ο ίδιος, ψύχραιμα και με ρεαλισμό, υπολογίζει σωστά τις επόμενες κινήσεις του και βασίζει τα πάντα στον ψυχολογικό παράγοντα. «Υπολογίζω στην κατάπληξη και στην αναποφασιστικότητα, στο συνεπαρμό των πνευμάτων που θα ξαφνιαστούν από μια τόσο τολμηρή και αναπάντεχη επιχείρηση» έλεγε στους κοντινούς του. «Εγώ στάθηκα αφορμή για τις συμφορές της Γαλλίας, εγώ λοιπόν οφείλω να τις επανορθώσω» συνέχιζε.

Έτσι, την 1η Μαρτίου του 1815, ο Ναπολέων μαζί με τη μικρή του φρουρά, αποβιβάζονται στις Κάννες. Όπως χαρακτηριστικά γράφει στην μονογραφία του ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος «οι είκοσι πρώτες ημέρες του Μαρτίου του 1815 είναι από τις

πιο θαυμαστές της παγκόσμιας ιστορίας». Και δεν έχει καθόλου άδικο. Αμέσως, η μεσημβρινή Γαλλία τον χαιρετίζει σαν ελευθερωτή. Ωστόσο, όλα θα παιχτούν, σε μεγάλο βαθμό, στο γνωστό περιστατικό της Γκρενόμπλ. Ο Ναπολέων με τον μικρό του στρατό, στις 7 Μαρτίου, θα βρεθεί αντιμέτωπος με ένα τάγμα του 5ου Συντάγματος που θα προσπαθήσει να ανακόψει την πορεία του. Εκείνος θα αφήσει σε απόσταση τους στρατιώτες που τον συνοδεύουν και θα προχωρήσει μόνος προς το τάγμα απέναντί του. Ένας λοχαγός διατάζει «πυρ!» Οι άνδρες σαστίζουν. Άραγε δεν θα μπορούσε κάποιος να υπακούσει, έστω και άθελά του, και να πατήσει τη σκανδάλη; Το πιο φυσικό θα ήταν. Αλλά δεν συνέβη. Ο Ναπολέων, έχοντας πλησιάσει αρκετά, ανοίγει τη γκρίζα ρεντικότα του. «Στρατιώτες, αναγνωρίστε με! Αν υπάρχει μεταξύ σας έστω και ένας που θέλει να σκοτώσει τον αυτοκράτορά του, μπορεί να το κάνει. Ιδού εγώ!» Μέσα σε ελάχιστα λεπτά, οι στρατιώτες που είχαν σταλεί να του φράξουν τον δρόμο φιλούν τις μπότες του και φωνάζουν «Ζήτω ο αυτοκράτορας!» Στο πρόσωπό του βλέπουν, πια, όχι τον αυτοκράτορα αλλά τον στρατηγό του 1796. Με το ίδιο πνεύμα να κυριαρχεί και στις άλλες πόλεις, ο Ναπολέων θα φτάσει τελικά στο Παρίσι, χωρίς να πέσει ούτε μία τουφεκιά. Αυτή η αναίμακτη εκστρατεία των είκοσι ημερών ίσως ήταν η πιο μεγάλη στιγμή του Κορσικανού, πιο πάνω από το Αούστερλις, την Ιένα ή το Βάγκραμ.

Είναι σαφές ότι ο Ναπολέων του 1815 γύρισε διαφορετικός από εκείνον του 1814. Διακήρυξε την πρόθεσή του να δώσει Σύνταγμα στους Γάλλους και προσπάθησε να διαβεβαιώσει τους Ευρωπαίους πως δεν σκόπευε να αρχίσει κανένα νέο πόλεμο. Αλλά δεν ήταν αρκετό. Η Ευρώπη δεν ήταν διατεθειμένη να επιτρέψει στον «ταραξία» να θέσει σε κίνδυνο το νέο status quo. Αγγλία, Ρωσία, Πρωσία,

Αυστρία και λοιπές ευρωπαϊκές δυνάμεις συνασπίστηκαν για μία ακόμη φορά εναντίον της Γαλλίας. Προκειμένου να μην αντιμετωπίσει ενωμένους τους αντιπάλους του, ο Ναπολέων εκστρατεύει στο Βέλγιο με σκοπό να νικήσει πρώτα τις δυνάμεις των Βρετανών, Ολλανδών και Πρώσων που σταθμεύουν στην περιοχή, πριν οι Σύμμαχοι δεχτούν τη συνδρομή των Ρώσων και των Αυστριακών που ήδη έχουν κινητοποιηθεί.

Το αποτέλεσμα της εκστρατείας γνωστό, και μια ήττα, κοντά σε ένα ως τότε άσημο βελγικό χωριό, που έγινε συνώνυμη κάθε ήττας: Βατερλώ. Για καμία άλλη μάχη του 19ου αιώνα δεν έχουν γραφτεί τόσα πολλά όσο γι' αυτήν του Ιουνίου του 1815, με αρκετά «what if?» να έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς στην πραγματικότητα ήταν ξεκάθαρο: τα γαλλικά όπλα ήταν αδύνατον να επικρατήσουν, ακόμη κι αν ο Γκρουσύ πραγματοποιούσε το κατόρθωμα που είχε πράξει ο Ντεζαί, 15 χρόνια πριν, στο Μαρένγκο. Μια γαλλική νίκη στο Βατερλώ δεν ήταν απίθανη, μια επικράτηση επί των Συμμάχων γενικά, ήταν αδύνατη.

Ο Ναπολέων θα κωφεύσει στις παραινέσεις του Καρνό να επιβάλει δικτατορία ή στου Νταβού να κλείσει το Κοινοβούλιο. Θα υπακούσει σε όσα το Σύνταγμα που είχε καταρτίσει ο Βενιαμίν Κονσταν όριζε. Θα παραιτηθεί. Στις 28 Ιουνίου 1815, θα βρεθεί στις ακτές του Ατλαντικού, υπολογίζοντας να φύγει από το Ροσφόρ για την Αμερική. Στις 3 Ιουλίου, θα διαπιστωθεί πως κάτι τέτοιο δεν είναι εφικτό αφού μια αγγλική ναυτική μοίρα θα επιβάλει αποκλεισμό του λιμανιού.

Στις 13 Ιουλίου, ο άλλοτε αυτοκράτορας των Γάλλων γράφει επιστολή προς τον μελλοντικό Γεώργιο Δ΄ της Αγγλίας, ο οποίος από το 1810 ασκούσε τα βασιλικά καθήκοντα, πριν ενθρονιστεί επισήμως το 1820: «Ενώπιον των φατριών που διαι-

Ο Ναπολέων στην Αγία Ελένη, (έργο του Μπέντζαμιν Χάιντον, Λονδίνο, Εθνική Πινακοθήκη Πορτρέτων).

ρούν τη χώρα μου και της έχθρας των πιο μεγάλων δυνάμεων της Ευρώπης, τερμάτισα την πολιτική μου σταδιοδρομία και προσέρχομαι, όπως ο Θεμιστοκλής, να καθίσω επί της εστίας του βρετανικού λαού. Θέτω τον εαυτό μου υπό την προστασία των νόμων του, που τη ζητώ από την Υμετέρα Βασιλική Υψηλότητα, ως τον ισχυρότερο και πιο γενναίο φρονα από τους εχθρούς μου».

Στις 26 Ιουλίου, το βρετανικό πλοίο «Βελλεροφόντης» φθάνει στο Πλύμουθ,

μεταφέροντας τον άλλοτε ισχυρότερο άνδρα της Ευρώπης. Χιλιάδες Βρετανοί συνωστίζονται σε βάρκες, σε μικρά σκάφη και στην προκυμαία, προκειμένου να δουν τον άνθρωπο που για 20 σχεδόν χρόνια υπήρξε ο μεγάλος εχθρός του βασιλείου τους. Ώσπου συνέβη το αναπάντεχο: αντί να λoidωρήσουν, να φωνάξουν, να υβρίσουν τον νικημένο αντίπαλο, άρχισαν, μόλις εκείνος εμφανίστηκε στο κατάστρωμα του βρετανικού πλοίου, να τον χαιρετούν, να τον επευφημούν, να ζητωκραυγάζουν! Ένας λόγος παραπάνω ώστε η βρετανική κυβέρνηση να σπεύσει να υλοποιήσει την προειλημμένη απόφασή της και ο Κορσικανός ηγέτης να σταλεί στο χαμένο στον Ατλαντικό νησάκι της Αγίας Ελένης. Ο Ναπολέων θα διαμαρτυ-

ρηθεί αλλά μάταια. Στις 7 Αυγούστου θα επιβιβαστεί στο πολεμικό πλοίο Νορθάμπερλαντ που συνοδεύεται από δύο ακόμη βρετανικές φρεγάτες, οι οποίες μεταφέρουν τους Βρετανούς στρατιώτες που επρόκειτο να στελεχώσουν τη φρουρά της νήσου, και θα κατευθυνθούν όλοι προς την Αγία Ελένη.

Εξόριστος στον βράχο

Ο Έμιλ Λούντβιχ, στη διάσημη μυθιστορηματική βιογραφία που έγραψε για τον Ναπολέοντα, αναφερόμενος στην Αγία Ελένη λέει χαρακτηριστικά πως «ποτέ ένας άνθρωπος ζώντας εκεί δεν έφτασε τα εξήντα χρόνια και σπάνια τα πενήντα». Υποστήριζε πως το κλίμα στην Αγία Ελένη, σε αντίθεση με την Έλβα, ήταν αρκετά

Η αιτία θανάτου του Ναπολέοντα έχει αποτελέσει αντικείμενο πολλών μελετών και εξακολουθεί να έλκει το ενδιαφέρον των ερευνητών, μια και κάθε φορά ένα καινούργιο στοιχείο αποκαλύπτεται και αυτό γεννά νέες εικασίες. Μοιάζει, ωστόσο, πολύ πιθανό να επρόκειτο για στομαχικό έλκος ή καρκίνο του στομάχου, (έργο του Σαρλ ντε Στεμπέν).

ανθυγιεινό. Αντίθετα ο Ταρλέ, στο δικό του έργο, υποστηρίζει τα ακριβώς αντίθετα: πως το κλίμα ήταν εξαιρετικό και το νερό έκτακτο. Δίκιο φαίνεται να έχει μάλλον ο Λούντβικ καθώς οι κακές συνθήκες που επικρατούσαν, τόσο στο νησί όσο και στην κατοικία του Ναπολέοντα, επιβεβαιώνονται και από άλλες πηγές.

Ο τόπος που επελέγη για κατοικία του άλλοτε αυτοκράτορα ονομαζόταν «Δάσος των Νεκρών» ή αλλιώς Λόνγκγουντ. Δεν ανήκε επίσημα στο βρετανικό κράτος αλλά στην Εταιρεία Ανατολικών Ινδιών. Κατά συνέπεια, το βρετανικό δίκαιο δεν ήταν ακριβώς σε ισχύ και ήταν δυνατόν να κρατηθεί εκεί ένας κρατούμενος χωρίς δίκη. Η κατοικία στην οποία έμελλε να αφήσει την τελευταία του πνοή ο Ναπολέων, το λεγόμενο Λόνγκγουντ Χάους, διασκευαζόταν όταν εκείνος έφθασε στο νησί, στις 15 Οκτωβρίου 1815. Τον ακο-

λούθησαν ο Λας Καζ με τον γιο του, ο στρατηγός Μπερτράν με την οικογένειά του, ο κόμης Μοντολόν, υπηρέτες και καμαριέρηδες, ενώ εντύπωση προκαλεί και το γεγονός ότι τον ακολούθησε και παρέμεινε στο νησί και ο Ιρλανδός γιατρός του «Βελλεροφόντη». Πολύ γρήγορα βεβαίως αναπτύχθηκαν κόντρες και έριδες μεταξύ των νέων φιλοξενουμένων του μικρού νησιού που ο καθένας, για τους δικούς του λόγους, επιθυμούσε να αποκτήσει τη μεγαλύτερη δυνατή εύνοια του έκπτωτου αυτοκράτορα.

Η Ιστορία έχει σκιαγραφήσει με πολύ μελανά χρώματα τον Βρετανό διοικητή του νησιού –και επιφορτισμένο με την ευθύνη για τον αιχμάλωτο του βράχου Ναπολέοντα– Χάντσον Λόου, ο οποίος ανέλαβε καθήκοντα τον Απρίλιο του 1816. Μικρόψυχος, προσβλητικός δεν μπόρεσε σε καμία περίπτωση να σταθεί στο ύψος

Ο τάφος του Ναπολέοντα στην Αγία Ελένη, όπου πραγματοποιήθηκαν εκδηλώσεις για τα 200 χρόνια από τον θάνατό του.

των περιστάσεων. Δεν έχει διερευνηθεί αν ήταν οι εντολές που ακολουθούσε ή ο προσωπικός του υπερβάλλον ζήλος εκείνο που υπαγόρευε τη συμπεριφορά του, αν και, όπως φαίνεται κυρίως από τους τρόπους του, οπωσδήποτε η στάση του υπαγορευόταν από την ιδιοσυγκρασία του. Χαρακτηριστικό, μεταξύ άλλων, ήταν ότι αποκαλούσε πάντα τον αυτοκράτορα «στρατηγέ», μη αναγνωρίζοντάς του καμία άλλη ιδιότητα. Οπωσδήποτε κατέβαλλε κάθε δυνατή προσπάθεια να κάνει τη ζωή του αιχμαλώτου όσο το δυνατόν πιο δύσκολη.

Τελετή στο Μέγαρο των Απομάχων για τα 200 χρόνια από τον θάνατο του Ναπολέοντα. Παρά την αμηχανία που διέκρινε τους Γάλλους προέδρους των τελευταίων ετών ως προς την απόδοση τιμών στον Κορσικανό Αυτοκράτορα, εντούτοις υπήρξε ένα πλήθος εκδηλώσεων, όσο μπορούσε να επιτρέψει η πρόσφατη υγειονομική κρίση.

Αξίζει, τέλος, να σημειωθεί ότι οι σχέσεις του Ναπολέοντα με τον ναύαρχο του νησιού και άλλους Βρετανούς αξιωματούχους υπήρξαν άριστες. Όταν κάποτε ο Βρετανός δεσμοφύλακας, θέλοντας να προσβάλει τον δεσμότη του, ζήτησε να περιορίσει τα ήδη περιορισμένα έξοδά του, ο τελευταίος εξανέστη και του επιτέθηκε: «Εξωθείτε την απρέπιά σας σε σημείο που να μου μιλάτε για χυδαίες λεπτομέρειες. Πώς θέλετε να σας χαρακτηρίσω αλλιώς από δεσμοφύλακα μου; Πού διοικήσατε ποτέ άλλο από ληστές και λιποτάκτες, καθάρματα από όλες τις χώρες; Ξέρω τα ονόματα όλων των Άγγλων στρατηγών που διακρίθηκαν, ενώ εσάς δεν άκουσα ποτέ να σας αναφέρουν παρά μονάχα σαν γραφιά του Μπλύκερ ή σαν αρχηγό ληστών· ποτέ δεν διοικήσατε έντιμους ανθρώπους. Για να τελειώνουμε, μη με κουράζετε πια με σιχαμερές λεπτομέρειες, λέγοντάς μου πως εσείς κανονίζετε την τροφή μου. Μην στέλνετε τίποτα στο Λόνγκγουντ, αν αυτό σας αρέσει· θα πάω να καθίσω στο τραπέζι των αξιωματικών του 53ου τάγματος (σημ: το βρετανικό τάγμα που έδρευε στην Αγία Ελένη). Είμαι σίγουρος πως δεν θα βρεθεί κανείς που να μη θέλει να μοιραστεί το φαΐ του με έναν γέρο στρατιώτη σαν κι εμένα. Έχετε απόλυτη εξουσία στο κορμί μου, όχι όμως και στην ψυχή μου. Μάθετε πως παραμένει πάντα το ίδιο περήφανη, το ίδιο θαρραλέα πάνω σε αυτόν τον βράχο όπως όταν διοικούσα την Ευρώπη. Η χυδαιότητα σας σάς κάνει ικανό για όλα. Και δηλητήριο ακόμη θα μου δίνετε, αν είχατε το θάρρος ή αν σας διέταζαν».

Στις 10 Δεκεμβρίου 1815, ο αυτοκράτορας με τη συνοδεία του θα καταλύσουν τελικά στο Λόνγκγουντ. Ο άλλοτε στάβλος καλείται να γίνει οίκημα κατάλληλο για έναν πρώην αυτοκράτορα. Βαρόνοι, κόμητες, υπηρέτες και αρουραίοι θα συμβίωσουν, όχι και τόσο αρμονικά, στο οί-

κημα. Δεν θα παραμείνουν όλοι μέχρι τέλους. Νωρίς θα φύγει ο Λας Καζ, ο οποίος αργότερα θα εκδώσει σε οκτώ τόμους τα «Ημερολόγια της Αγίας Ελένης» που, όπως φαίνεται, δεν αποτελούν υπαγορευμένα απομνημονεύματα του αυτοκράτορα, αλλά βασίζονται σε σημειώσεις που ο Λας Καζ κρατούσε κατά τις μακρές συνομιλίες που είχε με τον αιχμάλωτο της Αγίας Ελένης. Θα ακολουθήσουν κι άλλοι.

Η διαμονή του αυτοκράτορα στο νησί δεν είχε τίποτα το συναρπαστικό. Στην ουσία αναλώθηκε στο να υφίσταται τις προσβολές του Βρετανού δεσμοφύλακα, να μιλάει για τα περασμένα, άλλοτε επιμένοντας στις επιλογές του παρελθόντος και άλλοτε αναθεωρώντας τες, και να παριστάνει τον διαιτητή μεταξύ των μελών της συνοδείας του που συχνά φιλονικούσαν για ασήμαντες αφορμές, πράγμα που έδειχνε πως δεν είχαν πολυκαταλάβει τον τόπο που βρίσκονταν και τους λόγους για τους οποίους ακολούθησαν τον μεγάλο εξόριστο. Δεν έλειπαν, ωστόσο, και οι ερωτικές περιπέτειες, αφού, όπως φαίνεται, η σύζυγος του Μοντολόν υπήρξε ερωμένη του Ναπολέοντα, για όσο παρέμεινε στην Αγία Ελένη, κάτι που φαίνεται να συνέβαινε εν γνώσει του συζύγου της. Ο Γκουργώ έφυγε από το νησί τον Φεβρουάριο του 1818, ενώ η σύζυγος του Μοντολόν με τα παιδιά της αποχώρησαν έναν χρόνο μετά, τον Ιούλιο του 1819.

Ο θάνατος του αυτοκράτορα

Το ότι ο Ναπολέων ήταν άρρωστος και το ότι η ασθένειά του έκανε την εμφάνισή της ήδη από την εκστρατεία του Βάγκραμ, το 1809, είναι κάτι που δεν αμφισβητείται. Ο πατέρας του είχε πεθάνει από καρκίνο του στομάχου. Πέντε ιατροδικαστικές εκθέσεις έχουν συνταχθεί για τον Ναπολέοντα, οκτώ γιατροί ήταν παρό-

ντες στο νησί, όταν ο αυτοκράτορας άφησε την τελευταία του πνοή. Οι αιτίες θανάτου περιλαμβάνουν από τον καρκίνο του στομάχου μέχρι και τη δηλητηρίαση με αρσενικό (με βάση ανάλυση που έγινε σε δείγμα από τα μαλλιά του), ενώ υπήρξε και θεωρία που υποστήριξε πως ο θάνατος του Ναπολέοντα προήλθε μεν από τους γιατρούς του, αλλά οφείλεται σε ιατρικό λάθος εξαιτίας του υπερβάλλοντος ζήλου που αυτοί επέδειξαν.

Παρόλα αυτά, τα πράγματα είναι αρκετά πιο σαφή. Το ότι έπαυσε από νόσο του στομάχου, χωρίς να μπορεί να διακρινιστεί αν ήταν καρκίνος ή έλκος, είναι κάτι που δεν αμφισβητείται. Το ότι, επίσης, θα μπορούσαν κάποιοι να θέλουν να επισπεύσουν το τέλος του είναι, εξίσου, αρκετά πιθανό. Σε κάθε περίπτωση πάντως, το τέλος αυτό φαίνεται να ήταν προδιαγεγραμμένο. Οι κακές συνθήκες που επικρατούσαν στο νησί, σε συνδυασμό με μια προϊούσα κατάθλιψη, σίγουρα δεν βοηθούσαν τον Ναπολέοντα να διατηρήσει την περίφημη υγεία του. Σε συνδυασμό, δε, με την –μη αμφισβητούμενη, επαναλαμβανόμενη– νόσο που τον ταλαιπωρούσε, ο θάνατος ήταν θέμα χρόνου, όχι μακρού.

Η υγεία του ήταν ήδη κλονισμένη από το 1815, κάτι που ίσως έπαιξε και σημαντικό ρόλο στην εκστρατεία του ίδιου έτους. Επιδεινώθηκε το 1816, όταν εκδήλωσε λιποθυμικές τάσεις, ενώ από το 1819 είχε πολύ συχνά αιμορραγίες. Στα τέλη του 1820, ήταν αδύνατον να κινηθεί χωρίς βοήθεια από άλλους. Ωστόσο, ο Λόου ήταν πεπεισμένος ότι ο κρατούμενός του υποδύοταν τον ασθενή χωρίς να είναι.

Τον Απρίλιο του 1821 ο Ναπολέων συντάσσει τη διαθήκη του. Θυμάται ένα πλήθος ανθρώπων και αφήνει από κάτι σε όλους: από τους συνοδούς του στην εξορία μέχρι διάφορους παλιούς συμπολεμιστές του ή ανθρώπους που τον ευεργέτη-

σαν κατά τη διάρκεια της εκπληκτικής σταδιοδρομίας του. Απευθυνόμενος στον γιο του, λέει «πεθαίνω πρόωρα δολοφονημένος από την αγγλική ολιγαρχία και τον δήμιο της», κι ίσως ήταν αυτή η αποστροφή του, κυρίως, που ενίσχυσε την άποψη ότι ο Ναπολέων δολοφονήθηκε – κάτι που, οπωσδήποτε, δεν έχει αποκλειστεί εντελώς. Άλλωστε, και μόνη η εξορία του ήταν αρκετή για να τον οδηγήσει ταχύτερα στον θάνατο. «Επιθυμώ να αναπαυτεί η τέφρα μου στις όχθες του Σηκουάνα, ανάμεσα στον γαλλικό λαό που τόσο αγάπησα» αναφέρει επίσης στη διαθήκη του.

Τα τελευταία του λόγια φέρεται να ήταν «Ντεζαί: Ας τρέξουμε προς τη δόξα: Ιωσηφίνα: Γαλλία: Κεφαλή του στρατού». Το ρολόι, στον άλλοτε στάβλο του Λόνγκκουντ, δείχνει, ακόμη έως σήμερα, ώρα 5:50, όταν εξέπνευσε το απόγευμα της 5ης Μαΐου 1821, κρατώντας στα χέρια του τον σταυρό της μητέρας του.

Αναμφίβολα, και ανεξάρτητα από το πώς αποτιμά καθένας την προσωπικότητα και το έργο του μικρόσωμου Κορσικανού, είναι σαφές πως ο Ναπολέων υπήρξε μία από τις πιο συγκλονιστικές προσωπικότητες της παγκόσμιας Ιστορίας. Κι έχει σημασία να τονιστεί ότι δεν είναι τόσο το –πολύ σημαντικό– διοικητικό και άλλο έργο που κληροδότησε στη Γαλλία, ούτε φυσικά οι τόσο εφήμερες αλλά και τόσο αιματοβαμμένες κατακτήσεις του. Το σπουδαίο στην περίπτωση του Ναπολέοντα είναι η προσωπικότητά του. Ο χαρακτήρας αυτού του ανθρώπου (που είναι με κάποιον τρόπο οικείος όσο και σύγχρονος) είναι εκείνος που βοηθά ίσως περισσότερο από την Αρκόλα, το Αούστερλις, την Ιένα ή τη Φρίντλαντ να διατηρείται ζωντανός ο μύθος του, όχι μόνο στη Γαλλία.

Συχνά υπήρξαν αποτιμήσεις της προσωπικότητάς του, ήδη από την εποχή που ζούσε (όταν ο άλλοτε αντίπαλός του και πολιτικός του σύμβουλος το 1815, Βενιαμίν Κονσταν τον χαρακτήριζε «Τζένγκις Χαν» και «Αττίλα») που θέλησαν να τον παρομοιάσουν με διάφορους παρανοϊκούς δικτάτορες της Ιστορίας, ταυτίζοντάς τον ακόμη και με τον Χίτλερ. Όσο κι αν είναι κατανοητή αυτή η θεώρηση, είναι μάλλον άδικη στην περίπτωση του.

Ο Ναπολέων δεν υπήρξε, όπως θα διαπιστώσει όποιος μελετήσει προσεκτικά την ιστορία του, ένας παρανοϊκός φιλοπόλεμος ηγέτης αλλά ένας άνθρωπος του καιρού του, με τα θετικά και τα αρνητικά του σημεία. Παρά το γεγονός, μάλιστα, πως η σύγχρονη Γαλλία των τελευταίων δεκαετιών τον αντιμετώπισε μάλλον με αμηχανία (με τον τελευταίο Γάλλο πρόεδρο που του αποδίδει τιμές, προ του Εμμανουέλ Μακρόν να είναι ο Ζορζ Πομπιτού), ο Ναπολέων παραμένει, για το σύνολο των Γάλλων, η πιο αγαπημένη ιστορική φυσιογνωμία μετά τον στρατηγό Ντε Γκώλ. Κι όχι άδικα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Παναγιώτης Κανελλόπουλος, *Ναπολέων Βοναπάρτης*, Αθήνα, εκδ. Γιαλλέλη, 1983.

Έμιλ Λούντβιχ, *Ναπολέων*, Αθήνα, εκδ. Γκοβόστη, 1951.

Ευγένιος Ταρλέ, *Ναπολέων*, Αθήνα, εκδ. Τύμφη, 1972.

Paul Britten Austin, *1815: The Return of Napoleon*, Wales, Pen and Sword Books Ltd, 2015

David Chandler (επιμ.), *Napoleon, The Final Verdict*, London, Arms and Armour Press, 1996.

Steven Englund, *Napoleon, A political life*, New York, Scribner, 2004.

Ο Βαγγέλης Κούμπουλης είναι ιστορικός.

Ζήσε τη Δική σου
Ειδυλλιακή Ιστορία!

MATHIOStone[®]
only nature can copy us

Οικολογικές πέτρες επένδυσης
Mathios stone.

Alverstone Lava

- ✓ Ελαφριές και σε **μεγάλη ποικιλία** σχεδίων & χρωμάτων.
- ✓ Τοποθετούνται με κόλλα **εύκολα, γρήγορα** και οικονομικά.
- ✓ Ιδανικές για **εσωτερικούς** και για **εξωτερικούς τοίχους**.
- ✓ Παράγεται από φυσικά υλικά & **δεν περιέχουν επιβλαβείς ουσίες** για τον άνθρωπο και το περιβάλλον.

Νέο προϊόν

30 YEAR LIMITED
warranty

mathios.com

Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΙΛΙΚΙΑ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ 1918-1921

ΤΟΥ ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ Θ. ΧΑΛΑΤΣΗ

Η ήττα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και η ανακωχή του Μούδρου, τον Οκτώβριο του 1918, έδινε τη δυνατότητα στις νικήτριες ευρωπαϊκές δυνάμεις (Βρετανία, Γαλλία και Ιταλία) να εγκαταστήσουν ζώνες επιρροής και στρατεύματα στα πρώην οθωμανικά εδάφη. Τα γαλλικά στρατεύματα εγκαταστάθηκαν στην Κιλικία της Μικράς Ασίας, τον Λίβανο και τη Συρία. Ύστερα

Αρμένιοι μαχητές μέλη ομάδας εθελοντών που πολέμησαν στο
Αντέπ εναντίον των Τούρκων.

από τη διεξαγωγή πολεμικών επιχειρήσεων, που διήρκεσαν περισσότερο από έναν χρόνο, εναντίον των Τούρκων εθνικιστών υπό τον Μουσταφά Κεμάλ, τα γαλλικά συμφέροντα στην ευρύτερη περιοχή, αλλά και οι διεθνείς συγκυρίες τις οποίες αξιοποίησε επιδέξια ο Κεμάλ, οδήγησαν στη γαλλοτουρκική συνθήκη της Άγκυρας, τον Οκτώβριο του 1921, και στην αποχώρηση των γαλλικών στρατευμάτων. Η εξέλιξη αυτή, όχι μόνο είχε καταστροφικές επιπτώσεις για τον τοπικό χριστιανικό πληθυσμό, αλλά επέδρασε αρνητικά και στο κύριο πολεμικό μέτωπο το οποίο κρατούσε ο ελληνικός στρατός και θα δεχόταν την ισχυρή επίθεση του Κεμάλ, τον Αύγουστο του 1922, με αποτέλεσμα την καταστροφή του μικρασιατικού ελληνισμού.

Η ΚΙΛΙΚΙΑ αποτελεί ιστορική περιοχή της Μικράς Ασίας και βρίσκεται στο νοτιοανατολικό τμήμα της Τουρκίας. Σύμφωνα με την αρχαία ελληνική μυθολογία, η ονομασία της αποδίδεται στον Κίλικα, εγγονό του θεού Ποσειδώνα, ο οποίος αναζητώντας την αδελφή του Ευρώπη που είχε απαχθεί από τον Δία, εγκαταστάθηκε στη συγκεκριμένη περιοχή. Σύμφωνα με άλλη εκδοχή, η ονομασία της προέρχεται από τη λατινική λέξη «cilicium», το κατασκευασμένο ένδυμα από τρίχα αίγας της Κιλικίας. Εκτεινόμενη από την οροσειρά του Ταύρου στα βόρεια μέχρι τη Συρία στον νότο, είχε από την αρχαιότητα μεγάλη γεωστρατηγική σημασία καθώς αποτελούσε ένα φυσικό ανάχωμα για όποια δύναμη ήθελε να ελέγχει τη Συρία και τον Λίβανο. Από την αρχαιότητα, η Κιλικία υπήρξε τμήμα μεγάλων αυτοκρατοριών

των Χετταίων, των Ασσυρίων, των Περσών, των αρχαίων Ελλήνων, των Ρωμαίων, των Βυζαντινών. Κατακτήθηκε από τους Άραβες, στις αρχές του 8ου αιώνα, και επανήλθε στην κυριαρχία των Βυζαντινών, περίπου στα μέσα του 10ου αιώνα. Η επίθεση των Σελτζούκων Τούρκων και η ήττα των Βυζαντινών στο Μαντζικέρτ, το 1071, προκάλεσε ένα μεγάλο κύμα φυγής χριστιανικού αρμενικού πληθυσμού προς την Κιλικία. Σε αυτή την περιοχή, το 1080, και ενώ η βυζαντινή Ανατολία κατέρρεε από την προέλαση των Σελτζούκων, οι Αρμένιοι δημιούργησαν ένα μικρό βασίλειο, το οποίο κατάφερε να επιβιώσει έως το 1375, οπότε και κατακτήθηκε από τους Μαμελούκους της Αιγύπτου.

Το 1516, ύστερα από την κατάκτηση της Αιγύπτου από τους Οθωμανούς Τούρκους, η Κιλικία προσαρτήθηκε στην Οθω-

μανική Αυτοκρατορία. Για μερικούς αιώνες η Κιλικία περιήλθε στην αφάνεια, αλλά άρχισε να ανακάμπτει οικονομικά κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα, καθώς το βαμβάκι, κύριο παραγωγικό προϊόν της περιοχής, απέκτησε μεγάλη εξαγωγική σημασία στις διεθνείς αγορές. Από το 1832 έως το 1841, η Κιλικία βρισκόταν υπό τον έλεγχο του ηγεμόνα της Αιγύπτου Μεχμέτ Αλή. Εκείνη την περίοδο, εγκαταστάθηκε στην περιοχή σημαντικός αριθμός Αράβων αλαουιτών, που πρόσβευαν ένα αιρετικό, σύμφωνα με τους σουνίτες μουσουλμάνους, δόγμα του Ισλάμ. Την ίδια περίοδο, επίσης, σημαντική ήταν η παρουσία και η οικονομική δραστηριότητα χριστιανικού ελληνικού, αρμενικού και αραβικού πληθυσμού σε μερικές από τις κυριότερες πόλεις της Κιλικίας, τα Άδανα την Ταρσό και τη Μερσίνη. Ύστερα από την επάνοδο της περιοχής στην οθωμανική κυριαρχία, οι σουλτάνοι ενθάρρυναν την εγκατάσταση σουνιτικών μουσουλμανικών πληθυσμών στην Κιλικία, όπως Τατάρων της Κριμαίας, Κιρκάσιων και Τσετσένων από τον βόρειο Καύκασο. Κατά τον 19ο αιώνα, επίσης, εγκαταστάθηκαν πολυάριθμοι κουρδικοί πληθυσμοί, κυρίως αλεβιτών (η πλειονότητα των Κούρδων είναι σουνίτες) στην περιοχή Τζεμπέλ Μπερεκέτ και στα περίχωρά της. Αυτές οι πληθυσμιακές μετακινήσεις είχαν σαν αποτέλεσμα, στις αρχές του 20ού αιώνα, η Κιλικία να αποτελεί μία από τις πιο πολυεθνικές περιοχές της αυτοκρατορίας με ετερόδοξους και αλλόθρησκους μουσουλμανικούς και χριστιανικούς πληθυσμούς. Η είσοδος και η ήττα της οθωμανικής αυτοκρατορίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο θα διαμόρφωνε νέα δεδομένα για την περιοχή, όπως και για τα υπόλοιπα οθωμανικά εδάφη.

σμών στην Κιλικία, όπως Τατάρων της Κριμαίας, Κιρκάσιων και Τσετσένων από τον βόρειο Καύκασο. Κατά τον 19ο αιώνα, επίσης, εγκαταστάθηκαν πολυάριθμοι κουρδικοί πληθυσμοί, κυρίως αλεβιτών (η πλειονότητα των Κούρδων είναι σουνίτες) στην περιοχή Τζεμπέλ Μπερεκέτ και στα περίχωρά της. Αυτές οι πληθυσμιακές μετακινήσεις είχαν σαν αποτέλεσμα, στις αρχές του 20ού αιώνα, η Κιλικία να αποτελεί μία από τις πιο πολυεθνικές περιοχές της αυτοκρατορίας με ετερόδοξους και αλλόθρησκους μουσουλμανικούς και χριστιανικούς πληθυσμούς. Η είσοδος και η ήττα της οθωμανικής αυτοκρατορίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο θα διαμόρφωνε νέα δεδομένα για την περιοχή, όπως και για τα υπόλοιπα οθωμανικά εδάφη.

Τα συμφέροντα της Γαλλίας στη Μικρά Ασία και τη Μέση Ανατολή

Από τη σύναψη της γαλλο-οθωμανικής συμμαχίας τον 16ο αιώνα και με εξαίρεση

Γάλλος αξιωματικός και Σενεγαλέζος στρατιώτης με Τούρκους αιχμαλώτους στην Κιλικία.

την περίοδο της εκστρατείας του Ναπολέοντα (1798-1801) στην Αίγυπτο και τη Συρία που αποτελούσαν οθωμανικές κτήσεις, η Γαλλία είχε μια μακράιωνη περίοδο καλών σχέσεων με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα, συμμετείχε μαζί με τη Βρετανία στον Κριμαϊκό Πόλεμο υποστηρίζοντας τους Οθωμανούς εναντίον της Ρωσίας. Οι γαλλικές τράπεζες ήταν από τους κυριότερους χρηματοδότες της οθωμανικής οικονομίας και στις αρχές του 20ού αιώνα, το μεγαλύτερο τμήμα του υπέρογκου δημόσιου οθωμανικού χρέους προς τα μεγάλα ευρωπαϊκά κράτη οφειλόταν, πρωτίστως, στη Γαλλία, σε ποσοστό 60%, και ακολούθως στη Γερμανία και τη Βρετανία. Εκτός από τα οικονομικά συμφέροντα, αλλά και τα προνόμια που απολάμβανε η Γαλλία στο οθωμανικό κράτος, σημαντική ήταν η γαλλική πολιτιστική επιρροή στην άρχουσα τάξη και αρκετά οθωμανικά εκπαιδευτικά ιδρύματα είχαν ιδρυθεί σύμφωνα με τα γαλλικά πρότυ-

πα. Τόσο όμως η Γαλλία όσο και η Βρετανία είχαν αποδεχτεί, ήδη από το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία αποτελούσε τον «μεγάλο ασθενή» που αναπόφευκτα κάποτε θα διαμελιζόταν.

Αυτή η άποψη επισφραγίστηκε με την είσοδο των Οθωμανών στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στο πλευρό της Γερμανίας και των λεγόμενων Κεντρικών Δυνάμεων. Παρά την απόκρουση της συμμαχικής εκστρατείας στην Καλλίπολη το 1915, οι οθωμανικές πολεμικές επιχειρήσεις στην Αίγυπτο, το 1915-1916, κατέληξαν σε αποτυχία, ενώ κατά την περίοδο 1917-1918 ακολούθησε η ήττα των οθωμανικών στρατευμάτων στα μέτωπα της Μεσοποταμίας, της Παλαιστίνης και της Συρίας από τους Βρετανούς και τους Άραβες συμμάχους τους. Είναι γεγονός ότι η Γαλλία είχε μια περιορισμένη στρατιωτική παρουσία στον πόλεμο με τους Οθωμανούς, με σημαντικότερη συμμετοχή την αποστολή μιας στρατιωτικής δύναμης

Άνδρες της Αρμενικής Λεγεώνας που συμμετείχε στις πολεμικές επιχειρήσεις της Κιλικίας.

Σενεγαλέζοι τυφεκιοφόροι του γαλλικού αποικιακού στρατού στη Μερσίνη της Κιλικίας το 1919.

στην εκστρατεία της Καλλίπολης. Εκτός από την προφανή αιτία ότι το μεγαλύτερο τμήμα των γαλλικών στρατευμάτων είχε διατεθεί εναντίον των Γερμανών στο Δυτικό Μέτωπο, εκτιμάται ότι υπήρχε και μια άλλη σκοπιμότητα. Ο Οθωμανός σουλτάνος εξακολουθούσε να αποτελεί τον θρησκευτικό ηγέτη των απανταχού μουσουλμάνων, και η Γαλλία ήθελε να αποφύγει, εξαιτίας μιας έντονης στρατιωτικής παρουσίας εναντίον των Οθωμανών, να προκληθούν αντιδράσεις στους μουσουλμανικούς πληθυσμούς των αφρικανικών αποικιών της.

Παρ' όλα αυτά, οι διεκδικήσεις της Γαλλίας στα οθωμανικά εδάφη ήταν υπαρκτές και ο βρετανογαλλικός σχεδιασμός για τα λάφυρα του πολέμου διαμορφώθηκε το 1916 με την υπογραφή του μυστικού συμφώνου Σάικς-Πικό, από το όνομα των διπλωματών που το υπέγραψαν, του Βρετανού Μαρκ Σάικς και του Γάλλου Φρανσουά-Ζωρζ Πικό. Σύμφωνα με αυτό, στη σφαίρα της βρετανικής

επιρροής εντασσόταν το μεγαλύτερο τμήμα της Μεσοποταμίας (το μετέπειτα Ιράκ) ενώ στη γαλλική σφαίρα επιρροής περιερχόταν η Κιλικία, η Συρία και ο Λίβανος. Υπήρχε, επίσης, πρόνοια για συμμετοχή στα εδαφικά κέρδη των πρώην οθωμανικών εδαφών της Ιταλίας και της Ρωσίας, η τελευταία όμως ακυρώθηκε εξαιτίας της κατάρρευσης της ρωσικής αυτοκρατορίας το 1917 και του εμφύλιου πολέμου που ακολούθησε. Ας σημειωθεί όμως ότι, σχετικά με τις γαλλικές διεκδικήσεις στη Συρία, υπήρχε μία σημαντική επιπλοκή, καθώς οι Βρετανοί –προγενέστερα– είχαν υποσχεθεί ανεπισήμως στον εμίρη Φαϊζάλ τη δημιουργία ανεξάρτητου αραβικού κράτους, σε περιοχές της Συρίας, υπό τον όρο ότι οι Άραβες θα εξεγείρονταν εναντίον των Οθωμανών.

Ανεξάρτητα όμως από τα προβλήματα που θα προέκυπταν αργότερα και θα είχαν καταστροφική κατάληξη για τον μικρασιατικό ελληνισμό, το σημαντικό γεγονός, στις 31 Οκτωβρίου του 1918, ήταν

η υπογραφή της ανακωχής του Μούδρου στη Λήμνο, και η παράδοση των οθωμανικών στρατευμάτων στους συμμάχους. Σύμφωνα με τους όρους της, η Οθωμανική Αυτοκρατορία απώλεσε την Αραβία, τη Συρία, την Παλαιστίνη και τη Μεσοποταμία. Οι συμμαχικές δυνάμεις διατηρούσαν το δικαίωμα να επέμβουν σε οποιοδήποτε από τα υπόλοιπα οθωμανικά εδάφη υπήρχε απειλή για την ασφάλειά του. Η Γαλλία, έστω και ανεπίσημα, λάμβανε την εντολή να εγκαταστήσει στρατεύματά της στην Κιλικία.

Η Αρμενική Λεγεώνα και η έναρξη της εκστρατείας

Εξαιτίας των μεγάλων στρατιωτικών απωλειών που είχε υποστεί η Γαλλία κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (περίπου 1,4 εκ. νεκρούς), η διάθεση μητροπολιτικών στρατευμάτων για την Κιλικία, και γενικότερα για τις πολεμικές περιπέτειες της Ανατολής, δεν ήταν καθόλου δημοφιλής στη γαλλική κοινή γνώμη. Έτσι, αρχικά τα μόνα διαθέσιμα στρατεύματα προέρχονταν από τη λεγό-

μενη Λεγεώνα της Ανατολής (Legion d' Orient) και τις αφρικανικές αποικίες. Η Λεγεώνα της Ανατολής είχε συγκροτηθεί τον Νοέμβριο του 1916 από τη γαλλική κυβέρνηση, κυρίως με τη συμμετοχή Αρμενίων προερχόμενων από τη Μικρά Ασία αλλά και τις αρμενικές κοινότητες της Αιγύπτου, της Γαλλίας και των ΗΠΑ. Ένας μικρότερος αριθμός ήταν Άραβες της Συρίας. Η Λεγεώνα, με δύναμη που ανερχόταν σε περίπου 5.000 άνδρες, ολοκλήρωσε την εκπαίδευσή της στην Κύπρο και, την περίοδο Σεπτεμβρίου-Οκτωβρίου 1918, συμμετείχε σε πολεμικές επιχειρήσεις εναντίον των Οθωμανών στα μέτωπα της Συρίας και της Παλαιστίνης. Οι Αρμένιοι είχαν λάβει την υπόσχεση ότι θα αποκτούσαν ένα αυτόνομο κράτος στην Κιλικία υπό τη γαλλική προστασία.

Στα τέλη του 1918, η Λεγεώνα της Ανατολής διαχωρίστηκε στην αρμενική και τη συριακή λεγεώνα. Η γαλλική δύναμη, περίπου 15.000 άνδρες (προς το τέλος της εκστρατείας εκτιμάται ότι ανήλθε σε περίπου 70.000 στρατιώτες), αποτελού-

Γαλλικά άρματα μάχης Renault FT που χρησιμοποιήθηκαν στις μάχες του Αντέπ.

Ο Γάλλος συνταγματάρχης Εντουάρ Μπρεμόν στον οποίο ανατέθηκε η διοίκηση της Κιλικίας από τον Ιανουάριο του 1919 μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1920.

μενη κυρίως από την αρμενική λεγεώνα και τα αφρικανικά αποικιακά στρατεύματα υπό τη διοίκηση Γάλλων αξιωματικών, αποβιβάστηκε στη Μερσίνη στις 17 Νοεμβρίου 1918. Στις 19 κατελήφθη η Ταρσός και, ακολούθως, εγκαταστάθηκε το γαλλικό αρχηγείο στα Άδανα. Η διοίκηση της Κιλικίας ανατέθηκε στον συνταγματάρχη Εντουάρ Μπρεμόν, έναν έμπειρο αξιωματικό, ο οποίος είχε συμμετάσχει σε αποικιακούς πολέμους στην Αφρική και στον Α΄ΠΠ και είχε χαρακτηριστεί ως ο Γάλλος «Λώρενς της Αραβίας». Οι Γάλλοι, αρχικά, είχαν υπό τον έλεγχό τους το βιλαέτι (μεγάλη διοικητική περιφέρεια της οθωμανικής περιόδου) των Αδάνων, ενώ το βιλαέτι του Χαλεπίου, που περιλάμβανε τουρκικά και συριακά εδάφη με κυριότερες πόλεις το Χαλέπι, το Μαράς, το Αντέπ και την Ούρφα (η αρχαία ελλη-

νική Έδεσσα), είχε συμφωνηθεί να βρίσκεται υπό βρετανική διοίκηση έως τον Νοέμβριο του 1919.

Μία από τις πρώτες ενέργειες της γαλλικής διοίκησης ήταν ο επαναπατρισμός των Αρμενίων της Κιλικίας που είχαν επιζήσει από τη γενοκτονία της περιόδου 1915-1916 και είχαν εκτοπιστεί σε διάφορες περιοχές της Συρίας. Ο αριθμός τους εκτιμάται ότι ανερχόταν σε περίπου 150.000. Ο Μπρεμόν, επίσης, επιδίωξε και πέτυχε τη συνεργασία με τις άλλες μουσουλμανικές εθνότητες –τους Κιρκάσιους, τους Κούρδους αλεβίτες και τους Άραβες αλαουίτες– που αποδέχτηκαν τη συγκρότηση ένοπλων ομάδων ομοεθνών τους υπό τη γαλλική διοίκηση.

Ενώ οι Γάλλοι οργάνωναν τον τομέα που είχαν υπό τον έλεγχό τους στην Κιλικία, βρίσκονταν σε εξέλιξη σημαντικά γεγονότα που θα έκριναν το μέλλον των λαών της Μικράς Ασίας και θα οδηγούσαν στη διαμόρφωση του νέου τουρκικού κράτους. Ο σουλτάνος Μεχμέτ ΣΤ΄, του οποίου η εξουσία στην Κωνσταντινούπολη είχε αναγνωριστεί από τους συμμάχους, έδωσε εντολή στον στρατηγό Μουσταφά Κεμάλ να επιβλέψει τον αποπλισμό των οθωμανικών στρατευμάτων στην Ανατολία. Ο Κεμάλ, όμως, που είχε διακριθεί στην εκστρατεία της Καλλίπολης και προς το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου πολέμου ήταν διοικητής των οθωμανικών στρατευμάτων στη Συρία, όχι μόνο δεν υπάκουσε στην εντολή του σουλτάνου, αλλά άρχισε από τον Μάιο του 1919 να οργανώνει ένα εθνικιστικό κίνημα με στόχο την εκδίωξη όλων των ξένων δυνάμεων από τη Μικρά Ασία. Στις 15 Μαΐου, η αποβίβαση ελληνικής στρατιωτικής δύναμης (με την πολιτική υποστήριξη των συμμάχων) στη Σμύρνη, όπου η ελληνική κοινότητα αποτελούσε την πλειονότητα του πληθυσμού, έδινε μια νέα διάσταση στις μικρασιατικές εξελί-

ξεις. Για τον Κεμάλ και τους Τούρκους εθνικιστές οι Έλληνες, λόγω της μακράς παρουσίας τους στη Μικρά Ασία, ήταν εξ αρχής ο κύριος αντίπαλος. Το ελληνικό όμως στράτευμα, που αρχικά ανερχόταν σε περίπου 100.000 άνδρες (αργότερα θα αυξανόταν σε 225.000), ήταν εμπειροπόλεμο και αρκετά ισχυρό για να το αντιμετωπίσουν οι –όχι καλά οργανωμένες και ελλιπώς εξοπλισμένες εκείνη την περίοδο– δυνάμεις του Κεμάλ. Έτσι, αποφασίστηκε το πρώτο πλήγμα να δοθεί στην Κιλικία, όπου οι γαλλικές δυνάμεις ήταν πιο ολιγάριθμες και μια ενδεχόμενη νίκη εναντίον τους θα εξύψωνε το ηθικό των Τούρκων και θα ενίσχυε την υποστήριξη στο κίνημα του Κεμάλ.

Οι γαλλικές πολεμικές επιχειρήσεις, Ιανουάριος 1920 - Φεβρουάριος 1921

Στις αρχές Νοεμβρίου του 1919, όπως είχε συμφωνηθεί, οι Γάλλοι εγκατέστησαν στρατιωτικές φρουρές στις περιοχές που προηγουμένως βρίσκονταν υπό τη βρετανική διοίκηση. Εκείνη την περίοδο, σύμφωνα με τις γαλλικές εκτιμήσεις, και ύστερα από τον επαναπατρισμό των Αρμενίων, ο συνολικός πληθυσμός της Κιλικίας υπερέβαινε τους 500.000 κατοίκους. Οι Αρμένιοι αριθμούσαν περίπου 160.000, οι Άραβες 120.000, οι Τούρκοι 100.000 και σε περίπου 140.000 ανερχόταν ο πληθυσμός των Κούρδων, των Κιρκάσιων, των Ελλήνων, των Ασσυρίων-Χαλδαίων και άλλων εθνοτήτων. Ο πληθυσμός μουσουλμάνων και χριστιανών ήταν σχεδόν μοιρασμένος, με τους πρώτους να αριθμούν περίπου 280.000 και τους δεύτερους 220.000.

Στις περιοχές όμως που προηγουμένως έλεγχαν οι Βρετανοί, όπως στο Μαρράς, το Αντέπ και την Ούρφα, λόγω της προσωρινής παρουσίας τους δεν είχαν δείξει ιδιαίτερο ζήλο να περιορίσουν και να θέσουν υπό έλεγχο εκείνα τα στοιχεία

του πληθυσμού που υποστήριζαν τον Κεμάλ. Έτσι, σχεδόν αμέσως μετά την εγκατάσταση των γαλλικών φρουρών, οι Γάλλοι και κυρίως οι Αρμένιοι στρατιώτες ήρθαν αντιμέτωποι με την εκθρόνηση των Τούρκων εθνικιστών. Ήταν αναπόφευκτο εκείνη την περίοδο, εξαιτίας της γενοκτονίας που είχε προηγηθεί, να υπάρξουν προστριβές των Αρμενίων με τον τοπικό τουρκικό πληθυσμό. Τα περιστατικά τα οποία συνέβησαν, γενικά ήταν μεμονωμένα. Η προπαγάνδα, όμως, των κεμαλιστών τα αξιοποίησε στον μέγιστο βαθμό, εμφανίζοντας τους χριστιανούς σαν «αιμοδιψείς» που προετοιμάζαν τη γενοκτονία των μουσουλμάνων, και τους οποίους προέτρεπε να εξεγερθούν στο όνομα του Ισλάμ για να διώξουν τους ξένους εισβολείς. Αυτές οι διακηρύξεις έπεισαν και αρκετές κουρδικές σουνιτικές φυλές να συνασπιστούν με τον Κεμάλ, ίσως με την προσδοκία ότι θα αποκτούσαν μια προνομιακή θέση στο νέο τουρκικό κράτος (οι προσδοκίες των Κούρδων πολύ σύντομα θα διαψεύδονταν).

Στις αρχές Ιανουαρίου 1920 ξεκίνησαν οι πρώτες αψιμαχίες γύρω από το Μαρράς και στις 21 ξέσπασε γενικευμένη τουρκική εξέγερση εναντίον της γαλλικής φρουράς, που αριθμούσε 1.447 αξιωματικούς και στρατιώτες, κυρίως Αλγερινούς και Αρμένιους. Ο πληθυσμός του Μαρράς ανερχόταν σε περίπου 60.000 κατοίκους, από τους οποίους οι 40.000 ήταν μουσουλμάνοι, κυρίως Τούρκοι, και οι 20.000 Αρμένιοι. Οι δυνάμεις των Τούρκων εθνικιστών αποτελούνταν κυρίως από ένοπλες ομάδες ατάκτων που, σύμφωνα με αναφορές, είχαν την υποστήριξη τακτικών στρατευμάτων του Κεμάλ και το μένος τους στράφηκε ιδιαίτερα εναντίον του άμαχου αρμενικού πληθυσμού.

Οι μάχες διήρκεσαν για αρκετές ημέρες, όταν στις 7 Φεβρουαρίου κατέφθα-

Η πόλη Αντέπ στην οποία διεξήχθησαν οι σφοδρότερες και πιο αιματηρές μάχες της γαλλικής εκστρατείας.

σαν γαλλικές ενισχύσεις υπό τη διοίκηση του αντισυνταγματάρχη Ρομπέρ Νορμάν από τα Άδανα και οι Τούρκοι εθνικιστές εκδιώχθηκαν από τον βόρειο τομέα του Μαράς που είχαν καταλάβει. Στις 11 Φεβρουαρίου, όμως, η γαλλική φρουρά έλαβε τη διαταγή να αποχωρήσει από το Μαράς. Όταν η απόφαση έγινε γνωστή στον αρμενικό πληθυσμό, προκάλεσε μια δυσάρεστη έκπληξη και μεγάλη αναταραχή. Τα γαλλικά στρατεύματα, αρχικά, κατάφεραν να τα ακολουθήσουν περίπου 5.000 Αρμένιοι. Σύμφωνα όμως με εκτιμήσεις, οι νεκροί Αρμένιοι, από τις μάχες στο Μαράς και από τις τουρκικές σφαγές που ακολούθησαν μετά τη γαλλική αποχώρηση, ανήλθαν σε 12.000. Οι γαλλικές απώλειες ανήλθαν σε 223 νεκρούς, τραυματίες και αγνοούμενους. Τα αίτια για τη γαλλική αποχώρηση από το Μαράς ήταν ασαφή και προκάλεσαν μεγάλη διχογνωμία. Σύμφωνα με μία εκτίμηση, η γαλλική στρατιωτική διοίκηση θεώρησε ότι η περιοχή δεν θα μπορούσε να κρατηθεί περισσότερο εξαιτίας της αποτυχίας επαρκούς εφοδιασμού των γαλλικών στρα-

τευμάτων και της αδυναμίας συλλογής πληροφοριών για τις κινήσεις του αντιπάλου. Σύμφωνα όμως με άλλη άποψη, η εγκατάλειψη του Μαράς ήταν πολιτική απόφαση και αποτελούσε προάγγελο για τη γενικότερη γαλλική αποχώρηση από την Κιλικία.

Είναι γεγονός ότι ήδη από τα τέλη του 1919 στη Γαλλία, σε κύκλους της πολιτικής, της οικονομίας και της διανοήσης είχε αρχίσει να κερδίζει έδαφος η άποψη ότι δεν υπήρχε κανένα όφελος από τη γαλλική παρουσία στην Κιλικία και ότι, αντιθέτως, εξυπηρετούσε περισσότερο τα γαλλικά συμφέροντα η δημιουργία ενός κυρίαρχου τουρκικού κράτους, το οποίο θα αποπλήρωνε το υπέρογκο οθωμανικό χρέος και θα αποκαθιστούσε τα γαλλικά προνόμια. Η συγκεκριμένη άποψη ενισχύθηκε ακόμα περισσότερο ύστερα από την αποχώρηση του Γάλλου πρωθυπουργού Ζωρζ Κλεμανσώ στις 20 Ιανουαρίου 1920 και την ανάληψη των καθηκόντων, αρχικά, του πρωθυπουργού και ακολούθως του προέδρου της Γαλλίας από τον Αλεξάντρ Μιλεράν.

Όπως αποδείχτηκε, το κύριο μέλημα της νέας γαλλικής πολιτικής ηγεσίας ήταν η εξασφάλιση της Συρίας και του Λιβάνου, ενώ η Κιλικία είχε δευτερεύουσα σημασία. Η Γαλλία επίσης είχε αρχίσει να βλέπει με καχυποψία την παρουσία του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία, που είχε κυρίως τη βρετανική πολιτική υποστήριξη, κάτι που σήμαινε την ενίσχυση της βρετανικής επιρροής στην περιοχή.

Τέλος, άλλος ένας λόγος που θα οδηγούσε στη μεταστροφή της γαλλικής πολιτικής ήταν η προσέγγιση των σοβιετικών με τους Τούρκους εθνικιστές. Ο Κεμάλ δεν ήταν κομμουνιστής, εκμεταλλεύτηκε όμως επιδέξια τη διαμάχη των Σοβιετικών με τη Βρετανία και τη Γαλλία που κατά τη διάρκεια του ρωσικού εμφυλίου πολέμου είχαν υποστηρίξει τους Ρώσους αντικομμουνιστές. Ας σημειωθεί ότι τον Δεκέμβριο του 1918 η Γαλλία είχε οργανώσει μια εκστρατεία στη νότια Ουκρανία εναντίον των μπολσεβίκων που κατέληξε σε αποτυχία, τον Απρίλιο του 1919. (Σε αυτή την πολεμική επιχείρηση είχαν συμμετάσχει και ελληνικά στρατεύματα καθώς ο πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος εκτιμούσε ότι έτσι θα ενισχύονταν στους συμμαχικούς κύκλους οι ελληνικές διεκδικήσεις στη Μικρά Ασία). Η Γαλλία, εκείνη την περίοδο, αποτελούσε τη δεύτερη μεγαλύτερη αποικιοκρατική δύναμη στον κόσμο μετά τη Βρετανία και οι αντι-αποικιακές διακηρύξεις των Σοβιετικών συμμάχων του Κεμάλ δημιουργούσαν ανησυχία για πιθανές εξεγέρσεις των μουσουλμάνων στις γαλλικές αφρικανικές αποικίες.

Εν τω μεταξύ, η εγκατάλειψη του Μαρσάς είχε σημαντικές επιπτώσεις στις μετέπειτα πολεμικές επιχειρήσεις των Γάλλων. Οι Κιρκάσιοι, οι Άραβες και οι Κούρδοι σύμμαχοί τους, διαβλέποντας την πιθανή κατάληψη της Κιλικίας από τους κεμαλιστές, άρχισαν να αποστασιοποιούνται

από τους Γάλλους και είτε να προσχωρούν στον Κεμάλ είτε να διακηρύσσουν την ουδετερότητά τους. Η πόλη Ούρφα δέχτηκε την επίθεση των Τούρκων εθνικιστών και των Κούρδων συμμάχων τους στις 9 Φεβρουαρίου 1920. Η γαλλική φρουρά, 12 αξιωματικοί και 461 στρατιώτες, κυρίως Αλγερινοί και Σενεγαλέζοι, αποκόπηκε και πολιορκήθηκε μέχρι τις 10 Απριλίου, οπότε, ύστερα από διαπραγματεύσεις με τους Τούρκους, αποφασίστηκε η απομάκρυνσή της από την πόλη. Κατά τη διάρκεια όμως της διαδρομής προς το στρατόπεδο του Τελ Αμπιάντ, στη βόρεια Συρία, δέχτηκε επίθεση από Τούρκους και Κούρδους ατάκτους και εξοντώθηκε σχεδόν ολοσχερώς. Ο αρμενικός άμαχος πληθυσμός που εκτιμάται ότι δεν υπερέβαινε τις 6.000, αν και υπέστη κάποιες απώλειες, δεν ενεπλάκη στις μάχες, φοβούμενος τα τουρκικά αντίποινα. Ύστερα από την κατάληψη της πόλης από τους Τούρκους, οι Αρμένιοι παρέμειναν, αλλά μέχρι τις αρχές του 1923 σχεδόν όλοι εκδιώχθηκαν προς τη Συρία.

Οι Αρμένιοι έβλεπαν να διαψεύδονται οι προσδοκίες τους για γαλλική υποστήριξη, αν και δεν ήταν διατεθειμένοι να εγκαταλείψουν αμαχητί τις περιοχές που για αιώνες διέμεναν οι πρόγονοί τους. Το Χατζίν (σημερινό Σαϊμπειλί), μια πόλη της ορεινής Κιλικίας με περίπου 6.000 Αρμένιους κατοίκους, δέχτηκε την τουρκική επίθεση στις 14 Μαρτίου 1920 και αποκόπηκε εντελώς από τις άλλες περιοχές. Παρά τις προγενέστερες εκκλήσεις των Αρμενίων για βοήθεια, δεν εστάλησαν γαλλικές ενισχύσεις και μια αποστολή όπλων και πυρομαχικών, εξαιτίας λανθασμένης διαδρομής, περιήλθε σε τουρκική κατοχή. Το Χατζίν υπέστη πολύμηνη πολιορκία και τελικά έπεσε στα στρατεύματα του Κεμάλ στις 20 Οκτωβρίου 1920. Το μεγαλύτερο τμήμα του αρμενικού πληθυσμού σφαγιασθηκε και μόλις 378 μαχητές κατάφεραν να διαφύγουν στα Άδανα.

Τούρκοι εθνικιστές που συμμετείχαν στις συγκρούσεις στην Κιλικία. Σε αυτό το μέτωπο έδρασαν κυρίως ένοπλα τμήματα ατάκτων που είχαν όμως την υποστήριξη τακτικών στρατευμάτων του Μουσταφά Κεμάλ.

Οι σφοδρότερες όμως και πιο παρατεταμένες μάχες εκείνης της περιόδου διεξήχθησαν στο Αντέπ. Στα τέλη του 1919, ο πληθυσμός της πόλης εκτιμάται ότι υπερέβαινε τους 50.000 κατοίκους, από τους οποίους η πλειονότητα ήταν μουσουλμάνοι, κυρίως Τούρκοι, και περίπου 18.000 ήταν Αρμένιοι. Σύμφωνα με αναφορές, ο τοπικός τουρκικός πληθυσμός ήταν οπλισμένος και ήδη από τον Δεκέμβριο του 1919 άρχισαν να σημειώνονται επιθέσεις στον αρμενικό τομέα, ο οποίος από τα τέλη Ιανουαρίου 1920 άρχισε να οργανώνει ένοπλες ομάδες αυτοάμυνας.

Στα τέλη Μαρτίου 1920, σύμφωνα με τις γαλλικές εκτιμήσεις, η δύναμη των Τούρκων εθνικιστών ανερχόταν σε περίπου 9.000 υπό τη διοίκηση του Κιλίτζ Αλή, τον οποίο ο Κεμάλ είχε ορίσει τοπικό διοικητή στην περιοχή του Αντέπ. Στις 26 Μαρτίου, η ολιγάριθμη γαλλική φρουρά ενισχύθηκε με μια σημαντική δύναμη πεζικού και ιππικού που είχε την υποστήρι-

ξη τεσσάρων αρμάτων μάχης. Οι Γάλλοι απώθησαν τους Τούρκους από τα περίχωρα της πόλης, αλλά την 1^η Απριλίου αποχώρησαν από το Αντέπ με τμήμα της δύναμής τους. Την ίδια ημέρα, οι Τούρκοι πολιορκήσαν το Αντέπ, και το βάρος της άμυνας έπεσε στους Αρμένιους μέχρι και τις 16 Απριλίου, οπότε η άφιξη νέων γαλλικών ενισχύσεων ανάγκασε τους Τούρκους να διακόψουν προσωρινά τις επιθέσεις τους.

Το Αντέπ πολιορκήθηκε για δεύτερη φορά από τους Τούρκους από τις 30 Απριλίου μέχρι τις 23 Μαΐου. Στις 30 Μαΐου υπήρξε εκκευρία ανάμεσα στους Γάλλους και στους Τούρκους εθνικιστές που επέτρεψε στους τελευταίους να αναδιοργανώσουν καλύτερα τις δυνάμεις τους. Οι συγκρούσεις επαναλήφθηκαν στις 29 Ιουλίου και οι Τούρκοι πολιορκήσαν για τρίτη φορά το Αντέπ μέχρι τις 10 Αυγούστου. Την επόμενη ημέρα, οι γαλλικές δυνάμεις πέρασαν στην αντεπίθεση και ξεκίνησε η πολιορκία του τουρκικού τομέα της πόλης.

Στα τέλη Νοεμβρίου 1920, οι ισχυρές ενισχύσεις που κατέφθασαν από τα Άδανα, με τη συμμετοχή μιας μικρής αεροπορικής δύναμης, επέτρεψαν στους Γάλλους να κυριαρχήσουν. (Η νίκη των Γάλλων επί των δυνάμεων του εμίρη Φαϊζάλ στη Συρία, στις 24 Αυγούστου 1920, τους έδινε τη δυνατότητα να διαθέσουν μεγαλύτερο αριθμό στρατευμάτων εναντίον των Τούρκων εθνικιστών). Ύστερα από διαπραγματεύσεις, στις 9 Φεβρουαρίου 1921, οι Τούρκοι αποδέχτηκαν την ήττα τους στο Αντέπ, εξασφαλίζοντας όμως τις γαλλικές εγγυήσεις ότι οι Αρμένιοι δεν θα προέβαιναν σε επιθέσεις εναντίον του τοπικού τουρκικού πληθυσμού. Ας σημειωθεί ότι ο συνταγματάρχης Μπρεμόν, που υπήρξε πιο υποστηρικτικός στη διατήρηση των γαλλικών στρατευμάτων στην Κιλικία, είχε αντικατασταθεί από

τον Σεπτέμβριο του 1920 και ο διάδοχός του εφάρμοσε πιο πιστά τη γαλλική πολιτική για την επίτευξη συμφωνίας με τον Κεμάλ.

Στη μάχη του Αντέπ, την πιο αιματηρή της γαλλικής εκστρατείας, εκτιμάται ότι οι γαλλικές απώλειες ανήλθαν σε 1.200 νεκρούς και οι τουρκικές ξεπέρασαν τους 6.300. Η γαλλική νίκη όμως δεν είχε κάποιο ουσιαστικό αποτέλεσμα, καθώς το μέλλον της Κιλικίας και του τοπικού αρμενικού και γενικότερα του χριστιανικού πληθυσμού δεν θα κρινόταν στο πεδίο της μάχης αλλά στο πεδίο της διπλωματίας και των συμφερόντων. (Αργότερα οι περιοχές στις οποίες διεξήχθησαν οι μεγάλες μάχες εναντίον των Γάλλων μετονομάστηκαν σε Καχραμάνμαράς: το Ηρωϊκό Μαράς, Σανλιούρφα: η Ένδοξη Ούρφα και Γκαζιαντέπ: το Αντέπ των Ηρωϊκών Πολεμιστών).

Η συνθήκη της Άγκυρας και η αποχώρηση των Γάλλων, Οκτώβριος 1921

Ενώ μαίνονταν οι μάχες στην Κιλικία, στις 10 Αυγούστου 1920, υπεγράφη η πολυαναμενόμενη Συνθήκη των Σεβρών (η πρώτη μετά την ανακωχή του Μούδρου) ανάμεσα στους συμμάχους και τον σουλτάνο. Σύμφωνα με τους όρους της, οι Έλληνες εξασφάλιζαν την Ανατολική Θράκη και τη Σμύρνη με τα περίχωρά της. Προβλεπόταν, επίσης, η διεθνοποίηση των Στενών και της Κωνσταντινούπολης, ενώ η Βρετανία, η Γαλλία και η Ιταλία είχαν τη δυνατότητα επισήμως να δημιουργήσουν ζώνες επιρροής στην τουρκική Ανατολία. Η Συνθήκη όμως των Σεβρών θα αποδεικνυόταν θνησιγενής και ανεφάρμοστη. Ο σουλτάνος που την υπέγραψε δεν είχε καμία ουσιαστική επιρροή εκτός της Κωνσταντινούπολης, ενώ ο Κεμάλ, που είχε εγκαταστήσει την κυβέρνησή του στην Άγκυρα, δεν την αναγνώρισε και

Τούρκοι ένοπλοι πολίτες που έδρασαν στο μέτωπο της Κιλικίας.

ορκίστηκε να την ανατρέψει. Όπως επίσης αποδείχτηκε στη συνέχεια, η αποχώρηση των Ιταλών από την περιοχή της Αττάλειας (οι Ιταλοί παρέμειναν στην περιοχή μέχρι το φθινόπωρο του 1922, έχοντας ενισχύσει σημαντικά με πολεμικό εξοπλισμό τις δυνάμεις του Κεμάλ) και των Γάλλων από την Κιλικία ήταν απλώς ζήτημα χρόνου.

Αναμφίβολα μια «καλή» αφορμή για τη μεταστροφή των συμμάχων, σε ό,τι αφορούσε την ελληνική πλευρά, ήταν ο πρόωρος θάνατος του δημοφιλούς Έλληνα βασιλιά Αλέξανδρου τον Οκτώβριο του 1920 (εξαιτίας μόλυνσης από το περιβόητο δάγκωμα του πιθήκου στα βασιλικά ανάκτορα), η ήττα του Βενιζέλου στις εκλογές του Νοεμβρίου και η επάνοδος του βασιλιά Κωνσταντίνου που θεωρούνταν γερμανόφιλος επειδή είχε αποφύγει την είσοδο της Ελλάδας στο πλευρό των συμμάχων, στις αρχές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Ο Κωνσταντίνος και η φιλοβασιλική κυβέρνηση που τον επανέφερε υποσχέθηκαν να συνεχίσουν τις πολεμικές επιχειρήσεις, ήταν όμως εμφανές ότι ο ελληνικός στρατός, για το επόμενο διά-

στημα, ουσιαστικά μόνος θα αναλάμβανε την επιβολή της συνθήκης στον Κεμάλ και τους Τούρκους εθνικιστές. Οι Βρετανοί, που τυπικά εξακολούθησαν να παρέχουν υποστήριξη στην ελληνική κυβέρνηση, πρακτικά παρέμειναν ουδέτεροι μέχρι και το τέλος της μικρασιατικής εκστρατείας, καθώς η πολιτική τους δεν είχε καμία επίπτωση στον Κεμάλ.

Τα γεγονότα που ακολούθησαν ήταν δραματικά και για τους Αρμένιους. Το ανεξάρτητο κράτος που δημιούργησαν στον Καύκασο, τον Μάιο του 1918, υπήρξε βραχύβιο, καθώς ύστερα από επίθεση των στρατευμάτων του Κεμάλ στα τέλη Σεπτεμβρίου 1920 υπέστησαν δεινή ήττα, και ό,τι απέμεινε από το κράτος τους αποτέλεσε, τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους, δημοκρατία της νεοσύστατης Σοβιετικής Ένωσης. Η νίκη του Κεμάλ σε αυτό το μέτωπο τού έδωσε τη δυνατότητα να

αποδεσμεύσει σημαντικές δυνάμεις για τις επερχόμενες πολεμικές επιχειρήσεις εναντίον του ελληνικού στρατού.

Οι Γάλλοι, που ήθελαν να απεμπλακούν από το μέτωπο της Κιλικίας, υπέγραψαν στις 9 Μαρτίου 1921 ένα γαλλοτουρκικό σύμφωνο με τον Τούρκο υπουργό Εξωτερικών των κεμαλιστών Μπεκίρ Σαμί, το οποίο όμως δεν εφαρμόστηκε, λόγω αντιρρήσεων που προέβλεπε η εθνοσυνέλευση της Άγκυρας για το εύρος των τουρκικών παραχωρήσεων προς τη Γαλλία. Η εξέλιξη όμως που επιτάχυνε τη γαλλική αποχώρηση ήταν η υπογραφή του σοβιετο-τουρκικού συμφώνου φιλίας και αδελφότητας, στις 16 Μαρτίου 1921, που επισφράγισε την προσέγγιση του Κεμάλ με τους Σοβιετικούς και το οποίο απέφερε σημαντική σοβιετική οικονομική και στρατιωτική βοήθεια (με την προμήθεια όπλων και πυρομαχικών) στους Τούρκους εθνικιστές. Η επανάληψη των γαλλοτουρκικών διαπραγματεύσεων οδήγησε τελικά στην υπογραφή της συνθήκης της Άγκυρας, στις 20 Οκτωβρίου 1921, που προέβλεπε τον τερματισμό των εχθροπραξιών, την έναρξη της αποχώρησης των γαλλικών στρατευμάτων από την Κιλικία (που ολοκληρώθηκε τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους) και τον καθορισμό των συνόρων ανάμεσα στην Τουρκία και τη Συρία.

Απολογισμός και επακόλουθα

Η συνθήκη της Άγκυρας, που αναγνώριζε *de facto* την κυβέρνηση του Κεμάλ, ουσιαστικά έβαλε την ταφόπλακα στη Συνθήκη των Σεβρών. Κατά τη διάρκεια της αποχώρησής τους από την Κιλικία, οι Γάλλοι παραχώρησαν τμήμα του πολεμικού εξοπλισμού τους στους Τούρκους (περιλάμβανε αεροσκάφη και άρματα μάχης) ο οποίος, σύμφωνα με αναφορές, χρησιμοποιήθηκε αργότερα εναντίον του ελληνικού στρατεύματος. Οι Αρμένιοι της

Το Αντέπ κατά τη διάρκεια των πολύμηνων συγκρούσεων υπέστη μεγάλες καταστροφές.

Κιλικίας, που μέχρι τότε είχαν χάσει κάθε ελπίδα για υποστήριξη από τους Γάλλους, μέσα στους επόμενους μήνες θα εκτοπίζονταν για δεύτερη φορά και οριστικά από την περιοχή. Την ίδια τύχη ακολούθησε ο ελληνικός και ο υπόλοιπος χριστιανικός πληθυσμός της Κιλικίας.

Παρατηρώντας τις χρονολογικές περιόδους, γίνεται αντιληπτό ότι όταν ξεκίνησαν οι μεγάλες επιθετικές επιχειρήσεις του ελληνικού στρατού εναντίον των δυνάμεων του Κεμάλ, το 1921, κυρίως από τον Ιούλιο μέχρι τον Σεπτέμβριο –οπότε με τη μάχη του Σαγγάριου η ελληνική προέλαση ανακόπηκε οριστικά από τους Τούρκους λίγο πριν από την Άγκυρα– οι μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις που ενεπλάκησαν στη Μικρά Ασία είχαν, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, διαχωρίσει τη θέση τους από την ελληνική πολεμική προσπάθεια. Κατά συνέπεια, το ελληνικό κράτος, και παρά τις μεγάλες θυσίες των Ελλήνων αξιωματικών και των στρατιωτών (οι ελληνικές στρατιωτικές απώλειες στη Μικρά Ασία έχουν εκτιμηθεί σε περίπου 25.000 νεκρούς και πάνω από 18.000 αγνοούμενους και 48.000 τραυματίες), επωμίστηκε ένα βάρος το οποίο αποδείχτηκε δυσανάλογο των δυνατοτήτων του. Και ανεξάρτητα από τα σφάλματα που έχουν αποδοθεί στην ελληνική πολιτική αλλά και στη στρατιωτική ηγεσία –ιδιαίτερα από τα τέλη του 1921 μέχρι τη μεγάλη επίθεση του Κεμάλ τον Αύγουστο του 1922– που οδήγησε στην καταστροφή του μικρασιατικού ελληνισμού, τα συμφέροντα ή και ο καιροσκοπισμός των μεγάλων συμμαχικών δυτικοευρωπαϊκών δυνάμεων που ενεπλάκησαν στη Μικρά Ασία έχουν το δικό τους μερίδιο ευθύνης για εκείνη την καταστροφή.

Οι Έλληνες, όπως και οι Αρμένιοι, συνέδεσαν σε υπέρμετρα μεγάλο βαθμό τις διεκδικήσεις τους στη Μικρά Ασία με την πολιτική των μεγάλων δυνάμεων που είχαν όμως τα δικά τους συμφέροντα να προωθήσουν, και το αποτέλεσμα ήταν καταστροφικό. Και ένα από τα χρήσιμα διδάγματα που προσφέρει η εκστρατεία της Κιλικίας και γενικότερα της Μικράς Ασίας είναι ότι οι συμμαχίες, πολύ περισσότερο όταν αποδεικνύονται συγκυριακές, λειτουργούν επικουρικά και δεν υποκαθιστούν την ισχύ που χρειάζεται ένα κράτος –και ένα έθνος– για να προασπίσει αλλά και να προωθήσει τα καλώς εννοούμενα συμφέροντά του...

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- John D. Grainger, *The Battle for Syria 1918-1920*, The Boydell Press, Great Britain 2013.
- Tachjian Vahé, *La France en Cilicie et en Haute-Mésopotamie, Aux confins de la Turquie, de la Syrie et de l'Irak (1919-1933)*, Editions Karthala, Paris, 2004.
- Eric J. Zürcher, *Turkey-A Modern History*, I.B Tauris London-New York 1993.
- Briton Cooper Busch, *Mudros to Lausanne: Britain's Frontier in West Asia, 1918-1923*, State University of New York Press, Albany, New York 1976.
- Р.Г Саакян, *Франко-Турецкие отношения и Киликия в 1918-1923 гг*, издательство Академия Наук Армянской ССР, Институт востоковедения Ереван, 1986.
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Νεώτερος Ελληνισμός από το 1913 ως 1941, 1978.
- https://en.wikipedia.org/wiki/Franco-Turkish_War.
- https://fr.wikipedia.org/wiki/Campagne_de_Cilicie
- https://el.wikipedia.org/wiki/Μικρασιατική_εκστρατεία.

Ο Ξενοφών Θ. Χαλάτσης είναι ιστορικός ερευνητής.

Η ΑΠΙΣΤΕΥΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΒΙΛΜΑ ΡΟΥΝΤΟΛΦ

Το μυστικό της «μαύρης γαζέλας» στη Ρώμη του 1960

ΤΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ Γ. ΜΑΡΚΕΑ

Το πνεύμα των Ολυμπιακών Αγώνων, στη σύγχρονη έκφρασή τους, έχει δεχθεί απανωτά πλήγματα. Η εμπορευματοποίηση του δημοφιλούς αυτού χώρου, ο δίχως όρια επαγγελματισμός των αθλητών, μαζί με το επονεϊδιστο ντοπάρισμα που δικαιολογεί τον αθέμιτο ανταγωνισμό, είναι μερικές μόνο από τις θανάσιμες πληγές που απειλούν το «αρχαίο πνεύμα του ωραίου, του μεγάλου και του αληθινού», όπως αυτό γαλούχησε προηγούμενες γενεές. Η θέση του δικού μας Δημήτριου Βικέλα και του Γάλλου βαρόνου Πιερ ντε Κουμπερτέν, εμπνευστών της αναβίωσης των σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων, ότι «σημασία έχει η συμμετοχή και όχι η νίκη», δεν βρίσκει πλέον ανταπόκριση στις μέρες μας. Ατυχώς, οι τρέχουσες πρακτικές επιδιώκουν το ακριβώς αντίθετο, οδηγώντας τη διαδρομή των πρωταθλητών σε απρόβλεπτες και δύσβατες ατραπούς.

ΟΙ Ολυμπιακοί Αγώνες στην Αιώνια Πόλη, τη Ρώμη του 1960, δεν θα εξαιρούνταν φυσικά από αυτό τον κανόνα, παρότι πολλοί από τους κανονισμούς δεν είχαν ακόμα τεθεί σε ισχύ, γεγονός που πραγματοποιήθηκε

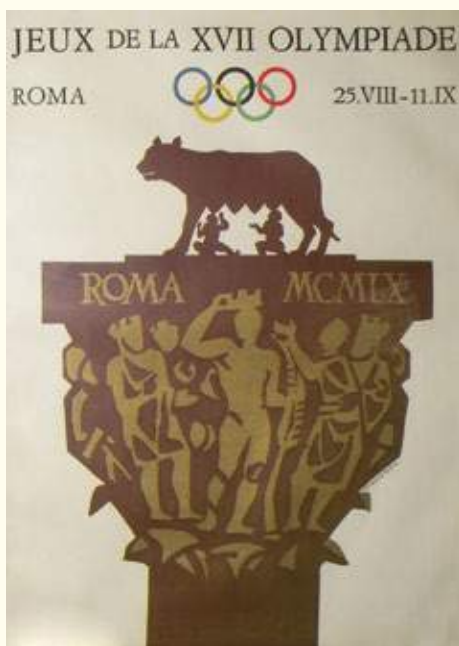
αργότερα σε κατοπινές διοργανώσεις. Οι συμμετοχές των χωρών, σύμφωνα με τα δεδομένα της εποχής, ξεπέρασαν κάθε προηγούμενο. Το ίδιο συνέβη και με τη συμμετοχή των αθλητών στα διάφορα αγωνίσματα. Εκεί έλαμψαν με την

παρουσία τους λαμπρά ονόματα, όπως ο Αμερικανός Κάσιους Κλέυ (μετέπειτα Μοχάμεντ Άλι), ο Αιθίοπας Αμπέμπε Μπικίλα, ο Αυστραλός Χερμπ Έλλιοτ κ.ά. Όπως αναμενόταν, ο στίβος είχε την τιμητική του. Τα φώτα της δημοσιότητας όμως έπεσαν σχεδόν αποκλειστικά σε ένα 20χρονο κορίτσι από το Τεννεσσή, τη Βίλμα Ρούντολφ, που ενθουσίασε το φιλάθλο κοινό στις μικρές αποστάσεις με το στυλ και τις εκπληκτικές της επιδόσεις.

Το εντυπωσιακό στην περίπτωση της Ρούντολφ είναι ότι, λίγα χρόνια πριν από τη συμμετοχή της στο απαιτητικότερο αθλητικό γεγονός του πλανήτη, βρισκόταν ακινητοποιημένη σε αναπηρικό καροτσάκι, καθώς είχε νοσήσει από πολιομυελίτιδα, μια ιογενή λοίμωξη που προσβάλλει συχνά το κεντρικό νευρικό σύστημα. Η προετοιμασία της για τους

Ολυμπιακούς Αγώνες της Ρώμης αποτέλεσαν, γι' αυτή τη μαχήτρια της ζωής, μια αληθινή πρόκληση, την οποία κατάφερε να εκπληρώσει με τον πιο αποδοτικό τρόπο.

Ο άτυπος τίτλος «μαύρη γαζέλα» που της χάρισαν οι Ιταλοί δημοσιογράφοι, αμέσως μετά τις εξαιρετικές της επιτυχίες, αντανakλούσε με τον πιο εμφαντικό τρόπο την αγωνιστική της παρουσία. Η μάχη της όμως ενάντια στην αναπηρία της παιδικής ηλικίας είναι αυτή που έμεινε ανεξίτηλη στη μνήμη και τη συνείδηση των φιλάθλων. Η κοινωνική δραστηριότητα της Ρούντολφ, μετά την ολοκλήρωση της αθλητικής της καριέρας, επισφράγισε μια σύντομη επίγεια διαδρομή, γεμάτη ρεκόρ, ανεξάντλητες προπονήσεις, παθιασμένους έρωτες, διαρκή αγώνα για επιβίωση και αξιοθαύμαστο κοινωνικό έργο.

Η αφίσα των 17ων Ολυμπιακών αγώνων στη Ρώμη, σχεδιασμένη από τον γεννημένο το 1917 Ιταλό Armando Testa, που κυκλοφόρησε σε 290.000 αντίτυπα, σε 11 γλώσσες. ΔΕΞΙΑ: Άγαλμα της Βίλμα Ρούντολφ στο Κλάρκσβιλ του Τέννεσσι.

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες στην Αιώνια Πόλη

Η ανάληψη των 17ων Ολυμπιακών Αγώνων από τη Ρώμη, στο διάστημα από 25 Αυγούστου έως 11 Σεπτεμβρίου 1960, δεν ήταν εύκολη υπόθεση. Υποψηφιότητα είχαν δηλώσει επίσης οι Βρυξέλλες, η Πόλη του Μεξικού, το Τόκιο, το Ντιτρόιτ, η Βουδαπέστη και η Λωζάννη. Ακόμα και η Αθήνα είχε προβεί σε ανεπίσημη εκδήλωση ενδιαφέροντος, πλην όμως απέσυρε έγκαιρα την υποψηφιότητά της, συνειδητοποιώντας προφανώς την ενδεχόμενη αδυναμία να φέρει σε πέρας ένα τόσο μεγαλειώδες εγχείρημα. Η Αιώνια Πόλη είχε ξανά επιχειρήσει να αναλάβει τη διεξαγωγή Ολυμπιακών Αγώνων το 1908. Και θα τους είχε πραγματοποιήσει, αν δεν προλάβαινε ο Βεζούβιος δύο χρόνια πριν, με απανωτές εκρήξεις, να σπείρει τον τρόμο και τον πανικό. Το Λονδίνο είχε τότε πάρει τη σκυτάλη για τη διεκπεραίωσή τους.

Οι αριθμοί, ως συνήθως, αποδεικνύ-

ονται ακαταμάχητοι και δηλώνουν περίτρανα τη σημειολογία της εποχής. Στη Ρώμη έλαβαν μέρος 83 χώρες (συμμετοχή εντυπωσιακή για τα μέχρι τότε δεδομένα) που έστειλαν 5.338 αθλητές (4.727 άνδρες και 611 γυναίκες) για να αναμετρηθούν σε 150 αγώνισματα. Αξίζει να μνημονεύσουμε την τελευταία συμμετοχή της ομάδας της Νότιας Αφρικής πριν από τον αποκλεισμό της εξαιτίας του επαίσχυντου απαρχαίντ, μέχρι την επάνοδό της το 1992. Επίσης τη Σιγκαπούρη, που για πρώτη φορά συμμετείχε με δική της σημαία, μετά την ανεξαρτητοποίησή της από τη Βρετανική Κοινοπολιτεία.

Μορφή των αγώνων αναδείχτηκε ο Αιθίοπας Αμπέμπε Μπικίλα, μέλος της αυτοκρατορικής φρουράς του Χαϊλέ Σελασιέ, ο οποίος έτρεξε ξυπόλητος στα λιθόστρωτα σοκάκια της πόλης την απόσταση των 42.195 χιλιομέτρων του μαραθωνίου, καταρρίπτοντας το ρεκόρ του Εμίλ Ζάτοπεκ στην Ολυμπιάδα του Ελ-

Από την τελετή έναρξης των Ολυμπιακών αγώνων στη Ρώμη.

σίνκι το 1952. Τέσσερα χρόνια μετά, στους Ολυμπιακούς Αγώνες του Τόκιο, ο Μπικίλα επρόκειτο να καταρρίψει εκ νέου το δικό του ρεκόρ, φορώντας όμως αθλητικά υποδήματα.

Άλλη μορφή, που τη μνήμη της ο χρόνος δεν ξεθώριασε, ήταν αυτή του πυγμάχου Κάσιους Κλέυ, ο οποίος τότε αγωνιζόταν στα ελαφρά βάρη. Αργότερα άλλαξε το επώνυμό του σε Μοχάμεντ Άλι, καθώς ασπάστηκε τον ισλαμισμό και αναδείχτηκε σε επαγγελματία πρωταθλητή βαρέων βαρών. Είναι γνωστές οι πεποιθήσεις του για τον πόλεμο στο Βιετνάμ, η άρνησή του να στρατευτεί και οι συνέπειες της άρνησής του στην αθλητική του καριέρα. Στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Ατλάντα το 1996 ήταν ο τελευταίος λαμπαδηδρόμος, καθώς με νόσο του Πάρκινσον και τρεμάμενο χέρι, άναψε την ολυμπιακή φλόγα στο στάδιο.

Στους ίδιους αγώνες έλαμψε το πείσμα του Χερμπ Έλλιοτ, του Αυστραλού δρομέα των 1.500 μέτρων, όταν κατέρριψε το παγκόσμιο ρεκόρ με χρόνο 3'35"6, αφήνοντας πίσω του, σε απόσταση 18 μέτρων, τον αθλητή που τερμάτισε δεύ-

τερος. Ο εκ πεποιθήσεως χορτοφάγος Έλλιοτ γιόρτασε μέχρι πρωίας τη μεγάλη του νίκη, παραβιάζοντας πρώτη φορά τη δίαιτά του. Για την Ελλάδα, αξιοσημείωτη ήταν η χρυσή νίκη του διαδόχου του θρόνου Κωνσταντίνου, ο οποίος πρώτευσε στην ιστιοπλοΐα με το σκάφος «Νηρέυς» τύπου Ντράγκον και με πλήρωμα τους Οδυσσέα Εσκιτζόγλου και Γιώργο Ζαΐμη.

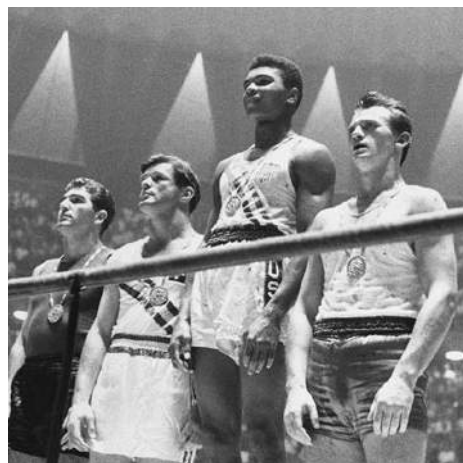
Αλλά η μορφή που έκανε τη μεγαλύτερη αίσθηση στον κόσμο των φιλάθλων ήταν η άγνωστη μέχρι τότε δρομέας Αμερικανίδα Βίλμα Ρούντολφ. Ειρήσθω εν παρόδω ότι στους αγώνες της Ρώμης πραγματοποιήθηκε η πρώτη τηλεοπτική μετάδοση των σημαντικότερων στιγμιότυπων, γεγονός που εξηγεί το παγκόσμιο ενδιαφέρον για τη διεξαγωγή τους. Η 20χρονη αθλήτρια από το Τεννεσσί, κατάφερε μέσα σε λίγα εικοσιτετράωρα να πάρει τρία χρυσά ολυμπιακά μετάλλια και να κερδίσει εκατομμύρια καρδιές σε ολόκληρο τον κόσμο.

Τα παιδικά χρόνια της Ρούντολφ

Οι βιογραφικές αναφορές για τη Βίλμα Ρούντολφ δεν είναι πολλές, ίσως επειδή

Ο Αιθίοπας Αμπέμπε Μπικίλα τρέχοντας ξυπόλυτος στα λιθόστρωτα δρομάκια της αιώνιας πόλης στη διάρκεια του μαραθωνίου δρόμου. ΔΕΞΙΑ: Ο Κάσιους Κλέυ, νικητής στον τελικό της πυγμαχίας στα ελαφρά βάρη.

Η Βίλμα Ρούντολφ με ειδικό ορθοπεδικό κηδεμόνα στο αριστερό σκέλος. ΔΕΞΙΑ: Επιτύμβια στήλη από την αρχαία Αίγυπτο απεικονίζει νεαρό άνδρα με παραμόρφωση στο δεξιό σκέλος, χαρακτηριστική πολιομυελίτιδας.

η ίδια δεν το θέλησε, παρά το γεγονός ότι μας άφησε την αυτοβιογραφία της (η οποία έγινε και ταινία για την τηλεόραση με τίτλο *Wilma* και πρωταγωνίστρια την Σίρλεϋ Τζο Φίννεϋ), ή επειδή τα ελάχιστα που γνωρίζουμε γι' αυτήν βασίζονται σε συνεντεύξεις. Ωστόσο, υπάρχουν ειδικά αφιερώματα στην τηλεόραση, όπου αποτυπώνονται στιγμές της πολυκύματης ζωής της. Ο ιστότοπος YouTube αφιερώνει ελάχιστα λεπτά από τον χρόνο του για να απαθανατίσει τις κούρσες της στη Ρώμη, που την κατέστησαν αλησμόνητη στη συλλογική μας μνήμη.

Γεννήθηκε πρόωρη στην Αγία Βηθλεέμ του Τεννεσσί των ΗΠΑ στις 23 Ιουνίου 1940 και ήταν το εικοστό παιδί μιας πολυμελούς φτωχής οικογένειας, που μοιραζόταν τις τύχες παρόμοιων οικογενειών σε μια Αμερική που πάσχιζε μάταια να αποτινάξει τους δαίμονες του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας. Σύμφωνα, μετά τη γέννησή της, η οικογένεια μετανάστευσε στο Κλάρκσβιλ. Η μικρή Βίλμα αποδείχτηκε φιλάσθενη. Υπέφερε συχνά από αναπνευστικές λοιμώξεις που έφταναν μέχρι την πνευ-

μονία. Σε ηλικία 4 ετών προσβλήθηκε από τον ιό της πολιομυελίτιδας που την άφησε ανάπηρη με παράλυτο το αριστερό σκέλος μέχρι την ηλικία των 8. Στην ίδια χρονική περίοδο ήταν υποχρεωμένη να μετακινείται με αμαξίδιο ή πατερίτσες και να φοράει ορθοπεδικό κηδεμόνα στο αριστερό σκέλος.

Η Βίλμα με τη μητέρα της ταξίδευαν κάθε εβδομάδα από το Κλάρκσβιλ στο Νάσβιλ προκειμένου η μικρή ασθενής να υποβάλλεται σε εντατικό πρόγραμμα φυσικοθεραπείας για την αποκατάσταση του παράλυτου σκέλους. Στο σπίτι της εξάλλου δεχόταν καθημερινά, και για πολλές ώρες, τη φροντίδα μελών της οικογένειάς της με χειρομαλάξεις και κινησιοθεραπείες. Γι' αυτή την εμπειρία της ζωής της είχε τονίσει πως «Οι γιατροί έλεγαν ότι δεν θα κατάφερνα ποτέ να περπατήσω, αλλά η μητέρα μου ήταν σίγουρη ότι θα περπατούσα ξανά. Κι εγώ πίστεψα τη μητέρα μου».

Μετά την ηλικία των 8, και για δύο επί πλέον χρόνια, χρειάστηκε να φοράει ορθοπεδικά υποδήματα με ειδικά διαμορφωτήρια. Η πρόοδος στην κινητική

της πορεία υπήρξε ραγδαία, με αποτέλεσμα στην ηλικία των 12 να απαλλαγεί οριστικά απ' όλα αυτά τα βοηθήματα. Ήταν η στιγμή που αποφάσισε να δοκιμάσει τις δυνάμεις της στο τρέξιμο.

Η Ρούντολφ σπούδασε στο γυμνάσιο του Κλάρκσβιλ. Έχοντας ως πρότυπο την αδελφή της Γιολάντα, η οποία διέπρεπε στο μπάσκετ, άρχισε δειλά να ασχολείται με το ομαδικό αυτό σπορ. Σύντομα έγινε αρχηγός της ομάδας, καθώς σε μία μόνο αγωνιστική περίοδο κατάφερε να πετύχει 803 πόντους. Τότε δοκίμασε για πρώτη φορά να τρέξει σε αγώνα ταχύτητας με προπονητή τον Εντ Τεμπλ, που είχε διαβλέψει το ταλέντο της. Υπό την καθοδήγηση του Τεμπλ, η Ρούντολφ αγάπησε το τρέξιμο και συνέχισε να λαμβάνει μέρος σε ολοένα και περισσότερους αγώνες.

Σε ηλικία 14 ετών, συμμετείχε ενεργά στις τακτικές προπονήσεις του Πανεπιστημίου του Τεννεσσή, που γίνονταν κάθε καλοκαίρι σε ειδικές εγκαταστάσεις. Μετά την ολοκλήρωση του προγράμματος, έλαβε μέρος σε 9 συνεχόμενους αγώνες, στους οποίους αναδείχτηκε νικήτρια. Ο επόμενος σταθμός ήταν η Φιλαδέλφεια της Πενσυλβάνια, όπου συμμετείχε σε ερασιτεχνικό πρωτάθλημα στίβου. Η έφεσή της για τον αθλητισμό ήταν ολοφάνερη. Κατάφερε να πείσει τους καθηγητές στο γυμνάσιο να παίρνει ειδική άδεια για να μπορεί να ανταποκρίνεται στις αγωνιστικές της υποχρεώσεις. Τα πέτρινα χρόνια της πολιομυελίτιδας και της προσωρινής της παράλυσης είχαν χαθεί από τη μνήμη της ανεπιστρεπτί. Ο δρόμος για την παγκόσμια καταξίωση ήταν πλέον ανοικτός.

Πολιομυελίτιδα, μια ίωση με κινητικά κατάλοιπα

Η νόσος που καθήλωσε τη Βίλμα Ρούντολφ στην τρυφερή παιδική της ηλικία

και της στέρησε τη χαρά να παίξει με τους συνομηλικούς της στα πρώτα 12 χρόνια της ζωής της ήταν η πολιομυελίτιδα. Οι γνώσεις που κατέχουμε σήμερα σε θέματα διάγνωσης και θεραπείας έχουν αποδυναμώσει την ισχύ της και την έχουν παντελώς απομυθοποιήσει. Στο πρώτο ήμισυ του 20ού αιώνα, όμως, η πολιομυελίτιδα αποτελούσε αληθινή μάστιγα.

Ακόμα και σήμερα, σποραδικές περιπτώσεις προσβολής από τη νόσο αναφέρονται συχνά, σε χώρες μάλιστα όπως το Αφγανιστάν και το Πακιστάν φαίνεται ότι ενδημεί. Με τις σύγχρονες μεθόδους πρόληψης και τον τακτικό εμβολιασμό στην παιδική ηλικία τα ποσοστά εμφάνισής της μειώθηκαν σημαντικά, πλην όμως η νόσος δεν εξέλιπε οριστικά. Για να γίνουμε περισσότερο κατανοητοί, θα μιλήσουμε με τη γλώσσα των αριθμών: ενώ το 1988 είχαν καταγραφεί 350.000 κρούσματα παγκοσμίως, στη διάρκεια του 2018 διαπιστώθηκαν μόνο 137 περιπτώσεις, εκ των οποίων οι 104 είχαν προηγουμένως εμβολιαστεί. Στις ΗΠΑ, το 1952, η πολιομυελίτιδα έλαβε διαστάσεις επιδημίας. Από τις 58.000 περίπου περιπτώσεις που καταγράφηκαν στα ιατρικά χρονικά, οι 3.145 απεβίωσαν, και από τους επιζήσαντες οι 21.269 ασθενείς παρουσίασαν ελαφρά έως βαρέα παραλυτικά προβλήματα.

Η πολιομυελίτιδα ήταν γνωστή στον αρχαίο κόσμο, όπως μαρτυρούν απεικονίσεις σε επιτύμβιες στήλες από την Αίγυπτο, με χαρακτηριστικές παραλυτικές παραμορφώσεις. Παρ' όλα αυτά, αναγνωρίστηκε για πρώτη φορά ως ξεχωριστό νόσημα το 1789 με τις εργασίες του Άγγλου ιατρού Μίκαελ Άντεργουντ, ενώ το παθογόνο αίτιο απομονώθηκε μόλις το 1908 από τον Αυστριακό Καρλ Λαντστάινερ. Το πρώτο εμβόλιο κατά της πολιομυελίτιδας εισήλθε στην κυ-

Φωτογραφία που δείχνει τον τρόπο αντιμετώπισης ασθενών με πολιομυελίτιδα στο Los Amigos National Rehabilitation Center στην Καλιφόρνια, το 1953.

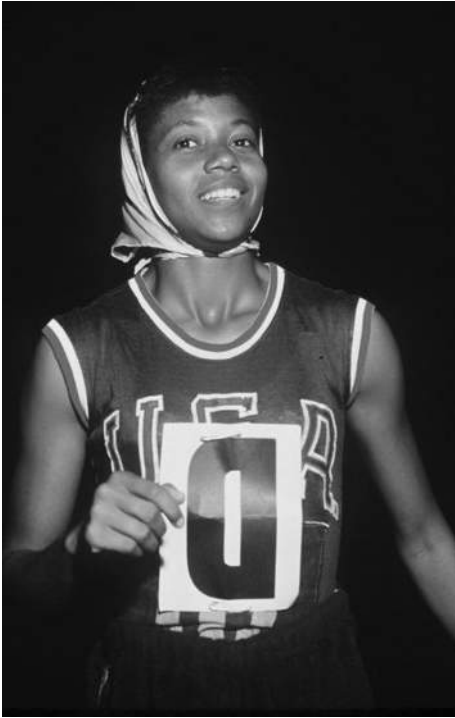
κλοφορία τη δεκαετία του '50 από τον Γιόνας Σαλκ του Πανεπιστημίου Πίτσμπουργκ, ενώ τελειοποιήθηκε από τον Άλμπερτ Σέιμπιν λίγα χρόνια αργότερα.

Πρόκειται για λοιμώδη πάθηση που προκαλείται από συγκεκριμένο ιό, τον ιό της πολιομυελίτιδας. Σε ποσοστό που αγγίζει το 0,5% των περιπτώσεων, οδηγεί σε μυϊκή αδυναμία με αποτέλεσμα τη μυϊκή ατροφία και τη δυσκινησία. Η προσβολή των μυών αφορά κυρίως τα κάτω άκρα, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν μπορεί να προσβληθούν μύες της κεφαλής, του αυχένα ή το διάφραγμα. Ωστόσο, πολλοί ασθενείς αναρρώνουν εντελώς και μόνο ένα 2-5% των παιδιών και ένα 15-30% των ενηλίκων αποθνήσκουν από τη νόσο. Ένα ποσοστό 25% των ασθενών εμφανίζουν ελαφρά συμπτώματα, όπως πυρετό και πονόλαιμο, ενώ ένα 5% παραπονούνται για κεφαλαλγία, αυχενική δυσκαμψία και πόνους στα άκρα.

Η περίπτωση της Βίλμα Ρούντολφ εξηγείται από την προσβολή, εξαιτίας του ιού της πολιομυελίτιδας, συγκεκριμένων νευρώνων στα πρόσθια κέρατα του νωτιαίου μυελού, εκείνων ειδικά που δίνουν κίνηση στο αριστερό σκέλος. Τα ποσοστά πλήρους ίασης (όπως κατέγραφαν ιατρικά άρθρα της εποχής) ανατράπηκαν ολοσχερώς, δεδομένης της δικής της ισχυρής βούλησης, αλλά παράλληλα εξαιτίας του φιλικού οικογενειακού περιβάλλοντος και των εντατικών φυσικοθεραπειών που η ίδια ακολούθησε. Τα ισχυρότερα φάρμακα στην περίπτωση της Ρούντολφ ήταν, χωρίς αμφιβολία, η επιδίωξη υψηλών στόχων και το πείσμα για την κατάκτησή τους.

Προετοιμασία για τη Ρώμη

Η πρώτη ευκαιρία για τη Ρούντολφ να αναδείξει το ταλέντο της ήταν οι Ολυμπιακοί Αγώνες στη Μελβούρνη της Αυστραλίας. Η μακρινή απόσταση και οι

Στα χρόνια προετοιμασίας για τους Ολυμπιακούς αγώνες στη Ρώμη, η Ρούντολφ δοκίμαζε ολοένα νέες τεχνικές.

Δυσκολίες για πρόκριση στην ολυμπιακή ομάδα στίβου δεν ήταν ικανές να πτοήσουν το ηθικό της. Προετοιμάστηκε με συνέπεια και σύνεση, υπό την καθοδήγηση του προπονητή Εντ Τερπλ. Περιθώρια για ψυχαγωγία, εκδρομές και διασκέδαση δεν υφίσταντο. Κατάφερε εντέλεια να προκριθεί στα δοκιμαστικά trials και να πάρει το πολυπόθητο διαβατήριο για τη Μελβούρνη.

Μόλις 16 ετών, φάνταζε σαν μια ξεχωριστή παρουσία ανάμεσα στις υπόλοιπες αθλήτριες της αμερικανικής ομάδας. Είχε ύψος 1,80 μέτρα και ζύγιζε μόλις 59 κιλά. Ήταν η μικρότερη σε ηλικία, και αυτό της έδινε μια πρωτόγνωρη αυτοπεποίθηση. Δεν είχε άλλωστε τίποτε να χάσει, ακόμα και αν δεν τα κατάφερνε όπως προσδοκούσε. Το μέλλον ξεδιπλωνόταν ολόλαμπρο μπροστά της. Είχε προκριθεί στα 200 μέτρα γυναικών και

με τη βεβαιότητα ότι θα πάλευε για το άριστο, στάθηκε στον βατήρα, στη γραμμή εκκίνησης.

Τελικά, δεν τα κατάφερε. Ο χρόνος 24"6 στον ημιτελικό την απέκλεισε από το να συνεχίσει. Ωστόσο, συγκαταλέχθηκε στην ομάδα σκυταλοδρομίας των ΗΠΑ, στα 4x100 μέτρα, γεγονός που τόνωσε την αυτοπεποίθησή της και χάρισε στη φαντασία της ένα κίνητρο για να κερδίσει. Θα έτρεχε ως τρίτη στην τετράδα που τη συναποτελούσαν οι συναθλήτριες Ιζαμπέλ Ντάνιελς, Μέι Φαγκς και Μάργκαρετ Μάθιους. Ο χρόνος των 44"9 στέρησε το χρυσό, έδωσε όμως το, κάθε άλλο παρά ευκαταφρόνητο, χάλκινο μετάλλιο. Δεύτερες τερμάτισαν οι Βρετανίδες και πρώτες οι Αυστραλές, οι οποίες είχαν στην ομάδα τους τη νικήτρια των 100 και 200 μέτρων Μπέττυ Κάθμπερτ, σε χρόνο 44"5.

Η Ρούντολφ στην εκκίνηση των 200 μέτρων στους Ολυμπιακούς της Ρώμης.

Όταν επέστρεψε στην πατρίδα της την περίμενε η έκπληξη. Όπως δήλωσε σε συνέντευξη η ίδια: *«Σαν επέστρεψα στο σχολείο με το μετάλλιο, όλα τα παιδιά που αντιπαθούσα, ή νόμιζα ότι αντιπαθούσα, σήκωσαν ένα τεράστιο πανό που έγραφε ΚΑΛΩΣΟΡΙΣΕΣ. Τη στιγμή εκείνη τους συγκώρησα για όσα είχαν κάνει. Το μετάλλιο το άγγιξαν όλοι. Όταν το πήρα πίσω δεν το αναγνώρισα, έτσι καθώς ήταν γεμάτο αποτυπώματα. Προσπάθησα να το γυαλίσω αλλά ανακάλυψα ότι ο μπρούντζος δεν γυαλίζει. Τότε αποφάσισα να ξαναδοκιμάσω στους επόμενους Ολυμπιακούς Αγώνες και να κερδίσω το χρυσό».*

Στα χρόνια προετοιμασίας για τους Ολυμπιακούς Αγώνες της Ρώμης, υπό

την εποπτεία και την καθοδήγηση του Τεμπλ, η Ρούντολφ δοκίμαζε ολοένα και νέες τεχνικές πασχίζοντας να θέτει προκλήσεις απέναντι στον εαυτό της για να τις κερδίζει. Το 1959, στους Παναμερικανικούς Αγώνες που διεξήχθησαν στο Σικάγο του Ιλλινόις, κέρδισε δεύτερη νίκη στα 100 μέτρα, ενώ στη σκυταλοδρομία 4x100 μέτρα ανέβηκε στο ψηλότερο σκαλί του βάρθρου μαζί με τις συναθλήτριες Ιζαμπέλ Ντάνιελς, Μπάρμπαρα Τζόουνς και Λουσίντα Γουίλλιαμς. Η Ρούντολφ την ίδια χρονιά κέρδισε τον τίτλο της καλύτερης δρομέα στα 100 μέτρα από τον Σύνδεσμο των Αμερικανικών Πανεπιστημίων (Association of American Universities).

Η Ρούντολφ τερματίζει πρώτη στον αγώνα των 200 μέτρων.

Όταν τη ρωτούσαν πώς τα καταφέρνει και τρέχει τόσο γρήγορα, συνήθιζε να λέει: *«Δεν ξέρω! Το μόνο που ξέρω είναι ότι μου αρέσει να τρέχω».*

«Μαύρη γαζέλα»

Το άστρο της Ρούντολφ έλαμψε στη διάρκεια των αγώνων στίβου στη Ρώμη, καθώς ανέβηκε τρεις φορές στο ψηλότερο σκαλί του βήθρου. Η κατάκτηση τριών χρυσών μεταλλίων από Αφροαμερικανίδα αθλήτρια δεν είχε προηγουμένο στην ιστορία των Ολυμπιακών Αγώνων, και το γεγονός θεωρήθηκε από τους αθλητικογράφους εξαιρετική επιτυχία, ενώ στη μνήμη των φιλάθλων χαρακτήρηκε ανεξίτηλα ως κάτι μοναδικό.

Η πρώτη επιτυχία ήλθε στα 100 μέτρα, όπου η Ρούντολφ τερμάτισε στον εκπληκτικό χρόνο των 11". Ο χρόνος δεν μέτρησε ως παγκόσμιο ρεκόρ, γιατί ο άνεμος στη διάρκεια του αγώνισματος

ήταν ευνοϊκός και ίσος με 2,75 μέτρα ανά δευτερόλεπτο (όταν το όριο είναι 2 μέτρα το δευτερόλεπτο). Σημειωτέον ότι στον ημιτελικό είχε ισοφαρίσει το παγκόσμιο ρεκόρ με 11"3. Αλλά το σημαντικότερο ήταν ότι η Βίλμα είχε κερδίσει σε έναν αγώνα που μόνο άλλη μία Αμερικανίδα αθλήτρια είχε καταφέρει: η Έλεν Στήβενς στους Ολυμπιακούς του 1936 στο Βερολίνο.

Η δεύτερη επιτυχία αφορούσε το αγώνισμα των 200 μέτρων. Τερμάτισε με χρόνο 24", ενώ κατάφερε περιφανή νίκη αφήνοντας πολύ πίσω τις αντιπάλους της, παρότι δεν κατέρριψε κάποιο ρεκόρ. Στα ημιτελικά είχε πετύχει νέο ολυμπιακό ρεκόρ με 23"2. Τότε ήταν που οι φίλαθλοι την αναγνώρισαν ως την «ταχύτερη γυναίκα στην ιστορία των αγώνων». Έμενε να επιβεβαιώσει το προσωνύμιο με τη συμμετοχή της στη μικρή σκυταλοδρομία.

Στις 7 Σεπτεμβρίου του 1960 ο υδράργυρος αναρριχήθηκε στους 43 βαθμούς Κελσίου (110 βαθμοί της κλίμακας Φαρενάιτ), φαινόμενο πρωτοφανές για την Αιώνια Πόλη. Παρ' όλα αυτά, τόσο οι φίλαθλοι που κατέκλυσαν τις κερκίδες του Σταδίου όσο και οι αθλούμενοι ήταν αποφασισμένοι να δώσουν ό,τι καλύτερο διέθεταν σε πείσμα και ψυχικά αποθέματα. Η αμερικανική ομάδα σκυταλοδρομίας 4x100 αποτελούνταν, εκτός της Βίλμα Ρούντολφ, από τις Μάρθα Χούντσον, Λουσίντα Γουίλλιαμς και Μπάρμπαρα Τζόουνς. Τερμάτισε πρώτη σε χρόνο 44"5, μια κούρσα ελάχιστα πιο αργή από αυτή των ημιτελικών (44"4), όταν κατέρριψε το παγκόσμιο ρεκόρ. Η Βίλμα λαχταρούσε να επαναλάβει τον άθλο του Τζέσσε Όουενς στους Ολυμπιακούς Αγώνες του Βερολίνου το 1936. Και τα κατάφερε!

Μετά τις επιτυχίες αυτές η Βίλμα Ρούντολφ απέκτησε τρομερή φήμη. Οι δημοσιογράφοι χάρισαν ένα πλήθος προσωνύμων σε αυτό το δρομικό φαινόμενο, που είχε καταφέρει το ακατόρθωτο: να ξεπεράσει την αναπηρία των παιδικών χρόνων και να μεταμορφωθεί στην ταχύτερη γυναίκα στον πλανήτη. Πολλοί την αποκάλεσαν «Σίφουνα», οι Γάλλοι την είπαν «Μαύρο μαργαριτάρι», οι ευφάνταστοι Ιταλοί την ονόμασαν «Μαύρη γαζέλα». Με αυτό το τελευταίο προσωνύμιο έμεινε γνωστή μέχρι τις μέρες μας.

Σε συνέντευξη όταν γύρισε στις ΗΠΑ, ένας δημοσιογράφος τη ρώτησε πώς κατάφερνε να τρέχει τόσο γρήγορα. Προφανώς θα περίμενε ν' ακούσει ότι απέδιδε τις καλές επιδόσεις στην άσπογη προετοιμασία, τον ικανό προπονητή, το πείσμα και την αδιάκοπη επιδίωξη ανώτερων στόχων. Η απάντηση ήταν απο-

Η Ρούντολφ με τη μητέρα της στο Λευκό οίκο. Αριστερά διακρίνεται ο πρόεδρος των ΗΠΑ Τζον Φιτζέραλντ Κέννεντυ και δεξιά ο αντιπρόεδρος Λύντον Τζόνσον.

στομωτική: «Στο σπίτι όταν ήμουν παιδί, ζούσαμε μαζί πολλά αδέρφια και, όταν η μητέρα φώναζε πως το φαγητό είναι έτοιμο, τρέχαμε να καθίσουμε σε μια από τις λιγοστές καρέκλες».

Ζωή αφιερωμένη σε κοινωνικό έργο

Η Βίλμα Ρούντολφ παντρεύτηκε δύο φορές. Αμφότεροι οι γάμοι όμως κατέληξαν σε διαζύγιο. Στις 14 Οκτωβρίου 1961 ενώθηκε με τον Γουίλλιαμ Γουάρντ, με τον οποίο έμεινε νυμφευμένη μέχρι τον Μάιο του 1963. Αμέσως μετά, παντρεύτηκε τον Ρόμπερτ Έλντριτζ, τον παιδικό της έρωτα, με τον οποίο είχε ήδη αποκτήσει μια κόρη, τη Γιολάντα, το 1958. Έκαναν μαζί τέσσερα παιδιά (δύο κορίτσια και δύο αγόρια) πριν χωρίσουν 17 χρόνια αργότερα.

Η αθλητική της καριέρα είχε ολιγόχρονη συνέχεια. Οι οικογενειακές υποχρεώσεις την ανάγκασαν να στραφεί σε άλλες δραστηριότητες, ενώ η συνειδησή της –διαμορφωμένη ήδη από τα προσωπικά της βιώματα– την ωθούσε να κινείται σε σφαίρες κοινωνικής προσφοράς και αλληλεγγύης. Το 1961 κατέρριψε το παγκόσμιο ρεκόρ των 100 μέτρων με 11"2. Επίσης, ένα χρόνο νωρίτερα, είχε καταρρίψει εκείνο των 200 μέτρων με 22"9. Ήταν η πρώτη σπρίντερ που κατέβασε το ρεκόρ κάτω από 23"0. Κατατάχθηκε τρεις φορές πρώτη στην ετήσια παγκόσμια κατάταξη (δύο φορές στα 100 μέτρα τη διετία 1960-1961 και μία φορά στα 200 μέτρα το 1960). Κατά τη διάρκεια της καριέρας της εξάλλου κέρδισε συνολικά τέσσερις εθνικούς τίτλους στις 100 γιάρδες/100 μέτρα (1959-1962).

Η Ρούντολφ συνειδητοποίησε έγκαιρα ότι ο ερασιτεχνικός αθλητισμός δεν της απέφερε τα μέσα που χρειαζόταν για να ζήσει. Στράφηκε σύντομα στη διδασκαλία και την προπονητική. Ανέλαβε καθή-

Η Ρούντολφ με τον Ολυμπιονίκη του στίβου Ραλφ Μπόστον και τον Κάσιους Κλέι (Μοχάμεντ Άλι) κατά την διάρκεια μιας επίσκεψής τους στο Πανεπιστήμιο του Τενεσί.

κοντα δασκάλας στο Cobb Elementary School, όπου είχε τις καλύτερες παιδικές αναμνήσεις, και προπονήτριας στίβου στο Burt High School, όπου η ίδια είχε προπονηθεί στα νεανικά της χρόνια. Έλεγε συχνά: «Μου αρέσει να δουλεύω με παιδιά. Έχω ανεπτυγμένο το μητρικό ένστικτο». Ταξίδεψε αρκετά δίνοντας διαλέξεις σε όλη την Αμερική και έμεινε σε διάφορες πόλεις, όπως Σικάγο, Ινδιανάπολη, Σαιντ Λούις, Μισσούρι, Νη-τρόιτ, Μίσιγκαν κ.λπ. Η αυτοβιογραφία της *Wilma: The Story of Wilma Rudolph* πρωτοδημοσιεύτηκε το 1977 και αποτέλεσε τη βάση πάνω στην οποία στηρί-

χτηκαν ταινίες και βιβλία που ακολούθησαν. Μέχρι το 2014 είχαν εκδοθεί τουλάχιστον 20 βιβλία με την αφήγηση της ζωής της, για παιδιά και εφήβους που λαχταρούσαν να μιμηθούν το παράδειγμά της.

Στο μεταξύ, συστηματοποίησε την κοινωνική της δράση, εντασσόμενη σε διάφορους φορείς μέσω των οποίων μπορούσε να διαδίδει αξίες ακατάλυτες, το αθλητικό ιδεώδες, την αλληλεγγύη, την αλληλοκατανόηση. Το 1961 της απονεμήθηκε το ετήσιο Βραβείο James Sullivan για την εν γένει προσφορά της στον ερασιτεχνικό στίβο. Αργότερα, δημιούργησε το Ίδρυμα Βίλμα Ρούντολφ για φτωχά παιδιά, ενώ διετέλεσε και πρέσβειρα καλής θέλησης στη Δυτική Αφρική.

Τον Ιούλιο του 1994 (λίγες εβδομάδες μετά τον θάνατο της μητέρας της), διαγνώστηκε ότι πάσχει από καρκίνο του εγκεφάλου. Η επιδείνωση της υγείας της υπήρξε ραγδαία. Πέθανε από μεταστάσεις στις 11 Νοεμβρίου 1994 στο σπίτι της στο Μπρέντγουντ, ένα προάστιο του Νάσβιλ, σε ηλικία 54 ετών. Πλήθος κόσμου παρακολούθησε τη νεκρώσιμη ακολουθία και οι σημαίες υψώθηκαν μεσίστιες σε ολόκληρη την πολιτεία του Τεννессή.

Η Βίλμα Ρούντολφ θα μείνει αθάνατη στη συλλογική μας μνήμη όχι τόσο για τις αθλητικές της επιδόσεις όσο για τον αδιάκοπο αγώνα της ενάντια στις σωματικές αντιξοότητες, τα στερεότυπα και τις φυλετικές προκαταλήψεις. Το μυστικό της επιτυχίας της συνοψίζεται σε λίγες μόνο λέξεις: *διαρκής προσπάθεια υπερπήδησης ολόενα υψηλότερων στό-*

χων. Μετά τα κατορθώματά της και την έκταση που έλαβε η φήμη της, αυξήθηκε κατακόρυφα η συμμετοχή των Αφροαμερικανίδων, που έλαμψαν με την αγωνιστική τους παρουσία στα χρόνια που ακολούθησαν.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- R. Bagchi, «50 stunning Olympic moments, No. 35: Wilma Rudolph's triple gold in 1960», *The Guardian*, ανάκτ. 09-02-2017.
- N. M. Frick & R. L. Bruno, «Post-polio sequelae: physiological and psychological overview», *Rehabilitation Literature* 1986, 47 (5-6), σ. 106-111.
- J. Lansbury, *A spectacular leap: black women athletes in twentieth-century America*, Fayetteville, University of Arkansas Press, 2014.
- B. L. Lovett, «Wilma Rudolph (1940-1994) and the TSU Tiger belles», *Tennessee Encyclopedia of History and Culture Version 2* (online edition), University of Tennessee Press, ανακτ. 09-02-2017.
- D. MacKenzie, «Global emergency declared as polio cases surge», *New Scientist* 2015-αρχειοθετημένο από το πρωτότυπο.
- D. Maraniss, *Rome 1960: The Olympics that changed the world*, Simon & Schuster, Νέα Υόρκη 2008.
- Κ. Κατσιγιάννης, *Τα αστέρια του παγκόσμιου κλασικού αθλητισμού*, εκδ. Εντός, Αθήνα 2006.
- Ν. Μαρκέας, *Η απολογία ενός δρομέα*, εκδ. Εντός, Αθήνα 2011. — *Το Εγχειρίδιο του Δρομέα*, εκδ. Βασδέκη, Αθήνα 2000.
- Ε. Σκιαδάς, *100 χρόνια νεώτερη ελληνική ολυμπιακή ιστορία, Επιτροπή Ολυμπιακών Αγώνων 1896-1996*, εκδ. ΤΑ ΝΕΑ, Αθήνα 1996.

Ο Νικόλαος Γ. Μαρκέας είναι χειρουργός ορθοπεδικός, δρ Ιατρικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών.

Τόμας Χάρντερ

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ ANDY

9 Απριλίου 1940-9 Απριλίου 1945

Η ιστορία του Δανού **Anders Lassen**, ήρωα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου

Μετάφραση: Παναγιώτα Γούλα

Πρόλογος: Ιωάννης Δ. Στεφανίδης

Μια μυθιστορηματική βιογραφία.

Ο Anders Lassen είναι ένας θρύλος που έδρασε στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Μετά τη συμμετοχή του σε μια ανταρσία σε ένα δανέζικο πλοίο, πήγε στη Σκωτία. Πρώτα κατατάχτηκε στην SOE προτού υπηρετήσει στην Καταδρομική Δύναμη Μικρής Κλίμακας (SSRF), την Special Air Service (SAS) και τη Special Boat Service (SBS). Συμμετείχε στην Επιχείρηση Postmaster, στα ανοικτά της Δυτικής Αφρικής, και στις επιδρομές στα Νησιά της Μάγχης και στην ακτή της Νορμανδίας. Ήταν παρών κατά το μεγαλύτερο μέρος της δράσης στην Ανατολική Μεσόγειο, πολεμώντας στην Ελλάδα, τα Δωδεκάνησα, τη Γιουγκοσλαβία, την ηπειρωτική Ελλάδα και τέλος στην Ιταλία.

Αυτή η καταπληκτική βιογραφία δεν αποτελεί μόνο έναν φόρο τιμής σε έναν εξαιρετικό στρατιώτη, αλλά και μια συναρπαστική περιγραφή πολλών ειδικών στρατιωτικών επιχειρήσεων στις οποίες συμμετείχε ο Anders. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η φρέσκια ματιά στα γεγονότα στη Θεσσαλονίκη και την Κρήτη το 1944 και 1945.

Ο **Thomas Harder** είναι Δανός ιστορικός και μεταφραστής λογοτεχνίας. Είναι συγγραφέας είκοσι βιβλίων με ιταλικά θέματα και τεσσάρων βιογραφιών. Έχει μεταφράσει έργα πολλών συγγραφέων και κυρίως των Σαλμάν Ρούσντι, Ουμπέρτο Έκο και πιο πρόσφατα, το κλασικό μεσαιωνικό *Δεκαήμερον του Βοκάκιου*. Ο Harder έχει κερδίσει πολλά δανικά, σουηδικά και ιταλικά βραβεία για την ιστορική του έρευνα και συγγραφή καθώς και για τις μεταφράσεις του. Ζει στην Κοπεγχάγη με τη σύζυγό του. Ο ιστότοπός του είναι <https://thomasharder.dk/en>

ΤΟΜΑΣ ΧΑΡΝΤΕΡ

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ ANDY

Μετάφραση:
Παναγιώτα Γούλα

Πρόλογος:
Ιωάννης Δ. Στεφανίδης

9 Απριλίου 1940 – 9 Απριλίου 1945

Η ιστορία του Δανού **Anders Lassen**, ήρωα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου

 ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ

Παρά την επιστημονική αυστηρότητα και το υψηλό επίπεδο της λεπτομερέστατης έρευνας που το διακρίνουν, το βιβλίο απευθύνεται όχι μόνο σε επαγγελματίες ιστορικούς, αλλά και σε ένα ευρύτερο κοινό με ενδιαφέρον για την Ιστορία. Από τις σελίδες του παρελαύνουν πλήθος χαρακτήρων «με σάρκα και αίμα», από κορυφαίους Βρετανούς Κομμάντο, όπως ο George Jellicoe ή ο Patrick Leigh Fermor, μέχρι «ταπεινούς» Έλληνες νησιώτες και Γερμανούς διοικητές. Οι σκηνές δράσης καθηλώνουν τον αναγνώστη. Οι αφηγηματικές αρετές, προστιθέμενες στην ποιότητα και τη θεματολογία του βιβλίου, το καθιστούν πράγματι ένα ελληνικό εκδοτικό γεγονός.

Ιωάννης Δ. Στεφανίδης

Η ΠΡΩΤΗ ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΥΠΑΤΗΣ ΤΟ 1821 Ο Διάκος και οι οπλαρχηγοί της Στερεάς πολιορκούν την Υπάτη πριν από τη μάχη της Αλαμάνας

ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ι. ΚΟΤΣΙΛΗ

«Των ευγενεστάτων αρχόντων Ληβαδιάς
Προσκυνητός εις Ληβαδεία
Την ευγένειάν σας προσκυνώ.

Σας ειδοποιώ ότι μας υποσχέθηκαν εις του Μαυρήλου¹ να μας προφθάσουν 80 οκάδες μπαρούτη και σήμερις εστείλαμε τα άσπρα² δια να μας την φέρουν. Διά τούτο από αυτού την ίδια ώρα που λάβετε το γράμμα μου να φορτώσετε δυό φορτώματα βόλια και με σίγουρον άνθρωπον να μας τα στείλετε εις Πατρατζήκι³ και από αυτού μην αμελείτε διά τζεπχανέ. Επί τούτοις να βάλτε σφίξη χώρα και χωριά όπου να μας ξεκινήσετε ανθρώπους ότι εδώ δεν έμεινε κανένας. Έφυγαν πίσω. Τώρα άλλη δουλειά δεν μας έμεινε μόνον αυτή η φροντίδα των ανθρώπων και του τζεπχανέ. Ημείς ξεκινήσαμε διά Πατρατζήκι και με τη δύναμη του Θεού αύριο Τρίτη το βαρούμε. Κατά παρόν νέο από κανένα μέρος δεν έχομε όπου να σας γράψω. Ταύτα και μένω. / Αθανάσης Διάκος / Υ.Σ. Στείλτε μαζί με τα μολήβια και 600 κόλλας χαρτί διά να δέσωμε φυσέκια. Στείλτε και κάμποση ξερή μελάνη. Δώστε του και 87 γρόσια δια τον κόπον του. / 1821 Απριλίου 11 Αλαμάνα Χάνι⁴ / (τ.Σ.)»

ΜΕ τα λόγια αυτά ο καπετάνιος Λειβαδιάς Αθανάσιος Διάκος ειδοποίησε τους άρχοντες της πόλης για τα σχέδια και τις προθέσεις του να απελευθερώσει την Υπάτη. Ο Διάκος, περνώντας από τη Μενδένιτσα, το πρώτο δεκαήμερο του Απριλίου 1821, βοήθησε το Γερο-Δυοβουνιώτη στην πολιορκία του κάστρου της, με αποτέλεσμα την παράδοση των Τούρκων και στη συνέχεια, στις 10 του Απρίλη, στρατοπέδευσε στο Χάνι της Αλαμάνας απ' όπου στις 11 του ίδιου μήνα έστειλε τούτο το γράμμα στη Λειβαδιά.

Από εδώ αρχίζει στην πραγματικότητα η μεγάλη προσπάθεια των Ελλήνων οπλαρχηγών να απελευθερώσουν ένα από τα σημαντικότερα κάστρα και από τις σημαντικότερες πόλεις, όπως ήταν η Υπάτη, τότε Πατρατζίκι ή Νέα Πάτρα ή ακόμα και απλά Πάτρα.

Για τη μάχη αυτή, την τόσο σημαντική, έχουν γραφεί πολλά, αλλά ιδού και η απορία. Ενώ έχουν γραφεί τόσα, η πολιορκία αυτή και η μάχη, τόσο η πρώτη όσο και οι άλλες, που επακολούθησαν στη συνέχεια, παραμένει άγνωστη σε πολλούς για τον κυριότερο λόγο επειδή επισκιάστηκε από αυτή της Αλαμάνας.

Από τους πρωταγωνιστές της μεγάλης αυτής μάχης παρατίθενται αυτούσια τα στοιχεία που υπάρχουν, καθώς και των ιστορικών της περιόδου και φυσικά της ιδιαίτερης και αξιολογότερης πηγής του Ι. Φιλήμονος. Έτσι, μετά από μια σύσκεψη των καπεταναίων στους Κομποτάδες, αρχίζει η μεγάλη προσπάθεια για την εξουδετέρωση της τουρκοαλβανικής φρουράς της Υπάτης.

Από τη βιογραφία Ι. Ρούκη

Στην αυτοβιογραφία⁵ του αγωνιστού (από την Αρτοτίνα) Ιωάννου Ρούκη για τη μάχη της Υπάτης αναφέρονται τα ακόλουθα:

Πορτρέτο του Αθανάσιου Διάκου (1788-1821) από τον Διονύσιο Τσόκο, (Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

«...Μετά μακρόν δε διάστημα εξεστράτευσε και ο Ιωάννης Ρούκης μετά του Αρχηγού του Αθανασίου Διάκου κατά του Φρουρίου Μουδουνιτζής έξωθεν του οποίου εύρον τον Ιωάννην Δυοβουνιώτην. Πολιορκήσαντες δε το Φρούριον και αφήσαντες μέρος του στρατού διά την πολιορκίαν, έτρεξαν εις Λαμίαν και Υπάτην ή Πατρατζίκι. Μετ' ολιγοήμερον δε διάστημα παρεδόθη το φρούριον της Μουδουνιτζής εις τους πολιορκητάς».

Πρώτη επίθεση κατά Πατρατζικίου. Τραυματισμός

Ο δε Ιωάννης Ρούκης μετά του Αθ. Διάκου ήσαν εις τους Κομποτάδες (Κομποτάδες) απέναντι της Λαμίας, όπου συνήχθη άπας ο Ελληνικός στρατός και εν μέρος εκ Σαλώνων, το οποίον απέστειλεν ο πορθητής του φρουρίου των Σαλώνων Πανουργιάς, υπό τον Αθανάσιον Μανίκαν. Εκείσε δε συνεννοηθέντες και μετά του Μήτσου Κοντογιάννη διά την πολιορκίαν της Υπάτης έπεμψαν εν σώμα εξ 700 ανδρών, δια να

Πορτρέτο του Γιάννη Δυοβουνιώτη (1757-1831) από τον Παντελή Προσαλέντη, (Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

αναχαιτίσουν την ορμήν του Τελιάμπη, όστις ων στρατοπεδευμένος εις Ντερβέν Φούρκαν, επί κεφαλής του οποίου ήν ο Ιωάννης Κομποταδίτης και Μπακογιάννης Μοσχαντώνης και Κωνσταντίνος Κολοκύθας (αδελφός του Ιωάννου Ρούκη), όστις απώλεσε και τον αριστερόν βραχίονα. Οι δε μείναντες υπό τον αείμνηστον Αθανάσιον Διάκον, Ιωάννην Δυοβουνιώτην, Μήτζον Κοντογιάννην και Ιωάννην Ρούκην επολιόρκησαν στενώς την Υπάτην, όπου δυστυχώς την πρώτην εσπέραν προς το μεσονύκτιον ο Ιωάννης Ρούκης επληγώθη καιρίως κατά τον δεξιόν μαστόν, διατρέχων μεταξύ Ωρολογίου⁶ και τζαμιού⁷ διάστημα της Υπάτης. Μετά δε την βαρείαν αυτήν πληγήν κατεβίβασαν αυτόν επί φορείου εις το Μπουγγμήλον της Υπάτης, εκείθεν δε διεύθυνεν αυτόν ο Αθανάσιος Διάκος επί κραβάτου μετά συνοδείας δώδεκα ανθρώπων της εξουσίας, ήτοι στρα-

τιωτών εκ δέκα χωρικών εις την Μονήν της Αγίας Παρασκευής παρά τω χωρίω Κωσταλέξη, όπου προσκληθείς τις ιατρός Πέτρος Χορμοβίτης επεριποιήθη την πληγήν και εκείθεν τον εσήκωσαν μετ' άλλων πληγωμένων και τον μετέφεραν εις Δαμίستان (Δαμάσταν) άνωθεν των Θερμοπυλών εν τω Μοναστηριώ της Θεοτόκου, όπου ενοσηλεύετο υπό του Πέτρου Χορμοβίτου άχρι της αφίξεως του Κούρταλη⁸, τον οποίον προσεκάλεσαν εξ Αταλάντης.

Η μάχη της Αλαμάνας

Ο δε αείμνηστος Αθανάσιος Διάκος, αφού έμεινέν τινας ημέρας πολιορκών την Υπάτην, καθ' ο διάστημα έφθασεν ο Τουρκικός στρατός εις Λιανοκλάδιον υπό τον Ομέρ Βρυώνη και Μεχμέτ Πασσάν, ηναγκάσθη ν' αφήση την πολιορκίαν και μετέβη εις Θερμοπούλας, όπου μάχης συγκροτηθείσης, άπας σχεδόν ο Ελληνικός στρατός έπεσεν ενδόξως μαχόμενος...»

Από την Ιστορία του Ι. Φιλήμονος

Ο Ιωάννης Φιλήμων⁹ για τη μεγάλη μάχη της Υπάτης γράφει τα ακόλουθα, που αξίζουν ιδιαίτερης προσοχής :

«...Αλβανοί Τούρκοι συνώκουεν εν τη πόλει ταύτη μέχρι των οκτακοσίων όπλων¹⁰. Άμα γενομένου του πρώτου κατά την Στερεάν κινήματος της Αμφίσσης, Δωρίδος και Λεβαδειάς, έσπευσαν ούτοι διά πάσης δραστηριότητος, όπως παρασκευασθώσι κατά πάσης ενδεχομένης ανάγκης. Προς τούτο δε ου μόνον ησφάλισαν τα τουρκικά και ελληνικά δημόσια κτίρια, ως και τας δυνατωτέρας οικίας, αλλά και οδοφράγματα εντός της πόλεως και οχυρώματα εκτός αυτής ήγειραν κατά την μικράν κώμην Σοφό ή Μσαλά¹¹, κειμένων προς τον ρύκα του προαστίου των Βογομύλων νοτιανατολικάς. Είχον άρα τον Τοτλέπεν αυτών οι Αλβανοί της Υπάτης, ή καταχθόνιόν τι πνεύμα εισηγήσατο αυτοίς μέτρα τοιαύτα; Ούτε κατά την Πελοπόννησον, ούτε κατά την λοι-

Αναμνηστική πλάκα στην ανατολική είσοδο της Υπάτης για την μάχη της 18ης Απριλίου 1821.

πήν Στερεάν, τοιούτον εφάνη παράδειγμα δεύτερον.

Ἐμελλεν οὕτως, ἵνα σοβαρόν υποστῶσιν οἱ Ἕλληνες ἀγῶνα κατὰ τὴν Υπάτην. Ἀλλὰ διὰ τῆς πρώτης αὐτῶν ὁρμῆς οἱ ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ μέρους ὑπὸ τὸν Διάκον, Δυοβουινιώτην καὶ Πανουριάν ἐπιπεσόντες τῆ 18 Ἀπριλίου, ἐξέβαλον τοὺς ἐχθροὺς ἐκ τῶν Βογομύλων καὶ ἐντὸς τῆς πόλεως ὤθησαν, διώκοντες τούτους καὶ πυρπολοῦντες οἰκίας. Συγχρόνως καὶ ὑπὸ τὸν Κοντογιάννη ἐκ τοῦ δυτικῆς μέρους, διαβάντες τὸν ποταμίσκον Ξηριάν, ἐκδίδοντα ἐν τῷ Σπερχειῷ, ἐπέπεσον κατὰ τοῦ Μσαλά, ἐξεδίωξαν τοὺς ἐκεῖ ὠχυρωμένους Τούρκους καὶ εἰσέβαλαν ἐν τῇ πόλει πολεμοῦντες καὶ καίοντες. Ἐντεῦθεν οἱ Τούρκοι περιορισθέντες ἐντὸς

τεσσάρων οἰκιῶν καὶ τῶν οχυρῶν δημοσίων κτιρίων, τοῦ τεμένους καὶ τοῦ ὠρολογοστασίου, ἤλθον βεβιασμένοι εἰς συνθηκολογίαν μετὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἀφ' ἐσπέρας, παύσαντος τοῦ πολέμου, ἐγένετο ἡ συνθήκη, υποχρεουμένων τῶν Τούρκων, ἵνα παραδώσωσι τὰ ὅλα καὶ μεταβῶσιν εἰς Λαμίαν· ἡ δὲ πραγματοποίησις ταύτης ἔμεινε διὰ τὴν αὔριον. Ἀλλ' ἡ ὑπὲρ αὐτῶν ἐξωτερικὴ βοήθεια οὐδ' ἐπὶ μίαν ἡμέραν ἐβράδυνε. Ὁ Κιοσέ Μεχμέτ πασσάς καὶ Ὁμέρ πασσάς Βρυώνης φθάσαντες διέλυσαν τῆ 17 Ἀπριλίου τὸ ἐν Δερβένφουρκα ἑλληνικὸν σῶμα, καὶ εἰς τὸ Λιανοκλαδι κατέβησαν, ἀπέχον τῆς Υπάτης μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν. Περί δε μέσσην νύκτα τῆς 18 πρὸς τὴν 19 Ἀπριλίου πυρὰ κατὰ τὸ πεδῖον πολυπληθῆ ἐβεβαίωσαν τὴν

Μνημείο στους Κομποτάδες όπου στις 20 Απριλίου 1821 πραγματοποιήθηκε σύσκεψη των Διάκου, Πανουργιά και Δυοβουνιώτη για την αντιμετώπιση των στρατευμάτων των Ομέρ Βρυώνη και Κιοσέ Μεχμέτ.

άφιξιν και πλησίασιν ισχυράς τουρκικής βοήθειας. Τότε δ' οι Έλληνες, ίνα μη κυκλωθώσι τη επαύριον, υπεχώρησαν ευθύς αφήσαντες την πόλιν ημίκαυστον. Επανήλθον δε ο Διάκος, Πανουριάς και Δυοβουνιώτης εις τους Κομποτάδες¹² ο δε Κοντογιάννης ησφαλίσθη εν τη μονή της Αθάγυνας, αφισταμένη επί μίαν σχεδόν ώραν.

Η υλική ζημία των Ελλήνων μικρά εγένετο, εξ μόνων πεσόντων και πέντε πληγωθέντων, εν οίς και ο Ρούκης επαισθητή όμως η ηθική υπήρξε, διότι ως εκ της ατυχίας ταύτης, κατέστη αδύνατος πλέον η προσβολή κατά της Λαμίας και η περαιτέρω πρόοδος. Αυτό επήνεγκε το αποτέλεσμα η βραδύνασα κίνησης του Κοντογιάννου και η ευκολυνθείσα ούτω παρασκευή των βαρβάρων. Το παν εξήρηται ωσεπιπολύ κατά τον πόλεμον

Προτομή του Αθανάσιου Διάκου, έργο Πέτρου Ρούμπου, Πεδίο του Άρεως, Λεωφόρος Ηρώων (1937).

εκ του κέρδους ουχί οκτώ, αλλά και μιας έτι ημέρας και μιας έτι ώρας και στιγμής. Οι πολλοί των ανθρώπων βλέπουσι τα αποτελέσματα και ουχί τας αιτίας. Τους Τούρκους της Υπάτης επολέμησαν ουχί εις μόνος οπλαρχηγός και μία μόνη επαρχία, αλλά τέσσερες ομού οι ονομαστότεροι και τα εκλεκτότερα όπλα της Φωκίδος, Βοιωτίας, Λοκρίδος και Φθιώτιδος¹³ επομένως η ατυχία αυτών εξελήφθη εκ πρώτης αφετηρίας ως το βαρόμετρον των περί του πολέμου ελπίδων. Προσετίθετο δ' εν τη ώρα ταύτη και η δεινοτάτη παντός γινομένη εντύπωσις των πρώτων παθημάτων, εν ως κατά τα μετέπειτα έτη εθωροούντο ως συμβεβηκότα συνήθη ανωτέρα αλλά και γενικώτερα δυστυχήματα, συνοικειωθέντων προς αυτά διά του χρόνου και της συνεχείας των Ελλήνων».

Με τα λίγα που παραθέσαμε μπορούμε να φανταστούμε τη σημασία που είχε η αποτυχία της προσπάθειας για απελευθέρωση της Υπάτης και πόσο στοίχισε σε χρόνο και αίμα μέχρι την τελική απελευθέρωση της πόλης και της Λαμίας με τις συνθήκες καθορισμού των συνόρων το 1833.

Σήμερα, όμως, παρόλα αυτά, τίποτα δεν θυμίζει στους Υπαταίους αλλά και στους Φθιώτες τη μεγάλη αυτή μάχη, ακόμη δε και η αναφορά στους Κομποτάδες παραμένει για τους περισσότερους που ασχολούνται με την ιστορία χωρίς τεκμηρίωση και απροσδιόριστη!

Αλλά ποτέ δεν είναι αργά. Ένα μνημείο στην Υπάτη για τον Ήρωα της Αλαμάνας, τους άλλους αγωνιστές και σ' όσους έπεσαν εκεί είναι χρέος μας. Παρόλα αυτά μια μικρή αναμνηστική πλάκα στην είσοδο της πόλης θυμίζει το μεγάλο γεγονός.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Στο Μαυρήλο, που υπάγονταν στον Κάζα – επαρχία Υπάτης, λειτουργούσαν μπαρουτόμυλοι που πωλούσαν τη μπαρούτη, όπως φαίνεται και από το γράμμα του Διάκου.
- 2 Άσπρα: άσπρον, τούρκικο νόμισμα (ακτσέ) ίσον με το 1/3 του παρά, γενικότερη ονομασία του νομίσματος.
- 3 Πατρατζίκι, τουρκική ονομασία της Υπάτης κατά τη μέση και ύστερη τουρκοκρατία, αφού στην αρχή, μετά την κατάκτηση, η πόλη ονομάζονταν Badra = Πάτρα.
- 4 11 Απριλίου 1821, ημέρα Δευτέρα.
- 5 Κ. Δ. Δημόπουλου: «Η αυτοβιογραφία του εξ Αρτοτινής Στρατηγού (αγωνιστού του 1821) Ιωάννου Ρούκη, Αθήνα 1966.
- 6 Ωρολόγιο : Δεν είναι γνωστή η θέση του.
- 7 Στην Υπάτη λειτουργούσαν τρία τζαμιά ένα στον μετέπειτα ναό του Αγίου Γεωργίου, άλλο στο Κάστρο ή στη θέση Πειβόλια, όπου και σήμερα το τοπωνύμιο «Τζαμί» που ήταν αφιερωμένο στον Μωάμεθ τον Πορθητή (Φετιχιέ τζαμί) και το τρίτο σε θέση μέχρι σήμερα άγνωστη.
- 8 Κούρταλης: Περιβόητος Τούρκος γιατρός της Αταλάντης στην υπηρεσία των Ελλήνων.

Πορτρέτο του οπλαρχηγού Δημητρίου Ξηρού ή Πανουργιά (1759/1767-1834), (Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

- 9 Ιωαν. Φιλήμονος, *Δοκίμιον Ιστορικών της Ελληνικής Επανάστασεως*, τόμ. Γ', Αθήνα, 1860.
- 10 Αρχηγός τους ήταν ο Τουρκοαλβανός Τελεχά Φέζος, γιγαντώσωμος με στεντόρεια φωνή, φίλος του Αλή Πασά.
- 11 Η συνοικία του Μσαλά ή Μεσαλά ήταν στο δυτικό μέρος της Υπάτης.
- 12 Αποδεικνύεται εδώ ότι έχουμε δύο συνάξεις στους Κομποτάδες, μια πριν τη μάχη της Υπάτης και μια μετά (ο συγγραφέας αναφέρει εδώ «επανάληθον»). Πάντως στα μεγάλα πλατάνια του χωριού διαιωνίζεται η δεύτερη, κατά την οποία αποφασίστηκε να δοθεί η τελική μάχη στην Αλαμάνα.
- 13 Απ' αυτό φαίνεται η μεγάλη σημασία της μάχης που τόσο αγνοείται.

Ο Κωνσταντίνος Ι. Κοτσίλης είναι ιστορικός ερευνητής.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΟΙ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

ΤΟΥ ΑΛΕΞΗ ΖΗΡΑ

Τα πρόσωπα της φωτογραφίας του ζευγαριού που δημοσιεύεται παραπλεύρως μου είναι τελείως άγνωστα! Και η ανακάλυψή της ήταν τυχαία. Μου κίνησε όμως την περιέργεια από την πρώτη στιγμή που την είδα, αν και δεν περίμενα από μια μάλλον συνηθισμένη φωτογραφική αναπαράσταση να με οδηγήσει αλλού. «Διαβάζοντας» όμως το ντύσιμο του ζευγαριού και προσέχοντας την έκφραση, την αποτυπωμένη στα χαρακτηριστικά τους, θα μπορούσα να υποθέσω (με αρκετές πιθανότητες να μην πέφτω έξω, γιατί έχω δει πολλές ανάλογες πόζες) ότι φωτογραφήθηκαν λίγο πριν ή λίγο μετά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Και οι δυο τους είναι σχετικά νέοι. Παρά το έντεχνο ρετουσάρισμα, την απάλειψη των ρυτίδων και ίσως των άλλων μικροατελειών, έτσι ώστε η επιδερμίδα να φαίνεται λεία, υπάρχουν κάποια επιπλέον στοιχεία που μας δηλώνουν περίπου την εποχή. Λόγου χάριν, το χτένισμα της νεαρής γυναίκας που φέρνει λίγο στις Γκλόρια Σουάνσον, το αλά Σαρλώ μουστάκι του συζύγου, ο γιακάς του πουκαμίσου του και ιδίως το μαντήλι στο τσεπάκι του σταυρωτού σακακιού του. Η γραβάτα είναι κάπως τολμηρή για τα αστικά ή τα ημιαστικά ήθη της Αθήνας εκείνων των χρόνων –αν υποθέσουμε ότι φωτογραφήθηκαν μεταξύ του 1930 και του 1950– αλλά σκέπτομαι πως θα μπορούσε να

είναι αγορασμένη και σταλμένη από κάποια άλλη χώρα. Μπορεί όμως και όχι. Πέρα από αυτά, ακολουθώντας ασφαλώς τις υποδείξεις του ίδιου έμπειρου καλλιτέχνη, οι δυο τους έχουν σχεδόν ανεπαίσθητα ακουμπήσει τα κεφάλια τους, κάτι που θέλει να υποδηλώσει αμοιβαία στοργή.

Φωτογραφία ζευγαριού από τον Ιάκωβο Καλλιγέρη, η ανεύρεση της οποίας από τον Αλέξη Ζήρα υπήρξε αφορμή για το άρθρο.

ΛΙΑ να πω την αλήθεια, αυτό που με σταμάτησε ήταν προπάντων το βλέμμα τους. Συνήθως οι πόζες στα παλαιότερα φωτογραφικά πορτρέτα έχουν κάτι το στατικό, το ακίνητο ή και το απολιθωμένο.¹ Αλλά εδώ, τουλάχιστον, είχα την εντύπωση ότι εξακολουθούσε, παρά τα τόσα χρόνια που πέρασαν, να είναι μεταδόσιμο κάτι περισσότερο σ' αυτόν που κοιτούσε πιο προσεκτικά το ζευγάρι: μια ζωντάνια! Κι όμως, αυτή ακριβώς η κάπως αινιγματική φωτογραφία που μας απασχολεί ήταν πεταμένη καλοκαιριάτικα, πάνω-πάνω στον σωρό των σκουπιδιών, στον κάδο που χρησιμοποιώ συνήθως κι εγώ. Ευτυχώς, ακόμα προστατευμένη από το κάδρο της, αν και ελαφρώς λερωμένη από το μισολειωμένο παγωτό που είχε πετάξει κάποιο περαστικό παιδί. Με όλα αυτά στον νου μου, ήταν πια αδύνατο να την αφήσω εκεί, την πήρα, την καθάρισα, της έβγαλα το ξύλινο πλαίσιο, έψαξα έπειτα να βρω στο πίσω μέρος της σφραγίδες, σημειώσεις με ονόματα και τόπους, κάποιες λίγες έστω χρονικές επισημάνσεις, έτσι ώστε να αρχίσει να αποκτά τη δική της «οντότητα». Τίποτε ή σχεδόν τίποτε! Και λέω «σχεδόν» διότι η μόνη ένδειξη που τελικά μου δόθηκε, βοηθώντας με να βγάλω τη φωτογραφία από την πλήρη ανωνυμία της, ήταν η υπογραφή στην κάτω και δεξιά γωνία του πλαισίου της. Ξεχώριζε καθαρά με λευκά γράμματα πάνω στο γκρίζο χαρτόνι μόνο το επώνυμο του δημιουργού της: Καλλιγέρης! Τα υπόλοιπα – όσα μπορούσαν δηλαδή – ήταν πλέον θέμα χρόνου να εντοπιστούν, έτσι ώστε να γίνει γνωστός τουλάχιστον ο φωτογράφος που, κάποια στιγμή, περίπου στα μισά του περασμένου αιώνα (ή λίγο πιο πριν), στάθηκε με τη μηχανή του απέναντι στο ζευγάρι!

Καλλιγέρης στα χρόνια εκείνα δεν μπορεί να ήταν παρά μόνο ένας, ο Ιάκω-

βος. Όλα τα πραγματολογικά στοιχεία που διαθέτουμε μάς οδηγούν σ' αυτόν. Ανατρέχοντας στην *Ιστορία της Ελληνικής Φωτογραφίας 1839-1970* του Άλκη Ξ. Ξανθάκη,² όπως και στο *Λεξικό Φωτογράφων 1839-1960* του ίδιου,³ πληροφορούμαστε ότι ο Ιάκωβος Καλλιγέρης του Σπυρίδωνος (Σμύρνη, 1886-Αθήνα, 1977) ακολούθησε τον πατέρα του στην τέχνη του φωτογράφου από την ηλικία των δεκαέξι ετών. Προτού ακόμα γεννηθεί ο Ιάκωβος, ο Σπυρίδων Καλλιγέρης είχε το φωτογραφείο του κοντά στην εκκλησία της Αγίας Φωτεινής, στη Σμύρνη, στο σοκάκι Ρότσι. Στην ίδια περιοχή παρέμεινε ο Σπυρίδων και αργότερα, όταν το 1882 συνεταιρίστηκε με τον επίσης Σμυρνιό, βετεράνο της φωτογραφίας, Γεώργιο Σωσιάδη, ήδη δραστήριο στο επάγγελμα από το 1860. Για τον Σωσιάδη ο Ξανθάκης αναδημοσιεύει στο *Λεξικό* του μια αγγελία από την τοπική εφημερίδα *Ευσέβεια* που, μεταξύ άλλων, δείχνει ότι μεταξύ των φωτογράφων της κοινωνικά αστικότερης από την Αθήνα Σμύρνης υπήρχε αισθητός ανταγωνισμός. Ο ανταγωνισμός τον ανάγκασε να κάνει γνωστό με την αγγελία του ότι προσφέρει αρκετά φθηνότερα τις πολλαπλές εκτυπώσεις φωτογραφιών, υπονοώντας ότι έτσι μειώνει τις επικρατούσες υψηλές αγοραίες τιμές: «Ο κ. Γεώργιος Σωσιάδης γνωστός φωτογράφος εν Σμύρνη ειδοποιεί το φιλόκαλον κοινόν, ότι επιθυμύν να ευχαριστήση έτι περισσότερο τους τιμώντας το κατάστημά του με παραγγελίας των, απεφάσισεν να καταβιάση την τιμήν των εικόνων από 16 φράγκων εις 12 φρ. την δωδεκάδα, και 3 φρ. την ημίσειαν δωδεκάδα. Περιττόν θεωρεί να υποσχεθή ενταύθα τελειότητας περί των εικόνων επεξεργασίαν κ.τ.λ., διότι τα φωτογραφικά έργα του είναι ικανώς γνωστά εν τη πόλη ταύτη. Το κατάστημα εις "Φαρδύ Σοκάκι"».

Κοντά στο ίδιο πέρασμα όπου ήταν ο

Ο πατέρας του Ιάκωβου, Σπυρίδων Καλλιγέρης είχε το φωτογραφείο του κοντά στην εκκλησία της Αγίας Φωτεινής, στη Σμύρνη, στο σοκάκι Ρόσσι.

Σωσιάδης και που φαίνεται ότι ήταν «πιάτσα» των φωτογραφικών καταστημάτων της Σμύρνης, άνοιξαν μαζί, Σωσιάδης και Καλλιγέρης, τη νέα επιχείρησή τους, η οποία και παρουσιάστηκε στην εφημερίδα *Νέα Σμύρνη*, τον Σεπτέμβριο του 1882, με την εξής ενημερωτική είδηση προς τους αναγνώστες της: «Ο προ εικοσαετίας παρά το "Φαρδύ Σοκάκι" Αγίου Δημητρίου, γνωστός φωτογράφος Γ. Σωσιάδης και ο Σ. Καλλιγέρης, φωτογράφος επίσης, συνεταιρίσθησαν, συστήσαντες δε νέον φωτογραφείον, παρά τη Αγία Φωτεινή, πλησίον καταστήματος Διογένους, δίοδος Ρόσσι, εφοδιάσαντες δε αυτό δια παντός μέσου νεωτερισμού

υπόσχονται τοις προσερχομένοις εντελή επιτυχίαν επί το τελειότερον».

Περισσότερα στοιχεία για την επαγγελματική ασχολία των Καλλιγέρη, πατέρα και γιου, δεν υπάρχουν, τουλάχιστον για τα επόμενα περίπου τριανταπέντε χρόνια. Χωλαίνει άλλωστε αρκετά η αρχειακή έρευνα, η σχετική με τη ζωή στη Σμύρνη και στις άλλες μικρασιατικές πόλεις όπου υπήρχε ενεργός ελληνισμός. Το μόνο γεγονός που βασίζεται σε πληροφορίες από τον σμυρναϊκό Τύπο είναι ότι το 1918, όταν ο Ιάκωβος Καλλιγέρης ήταν πια τριάντα δύο ετών και κατά πάσα πιθανότητα θέλησε να ανεξαρτητοποιηθεί ως επαγγελματίας, εγκαινίασε το δικό του φωτογραφικό κατάστημα, στο οποίο απασχολούσε δεκαεπτά υπαλλήλους, έναν αριθμό σταθερά απασχολουμένων που είναι εντυπωσιακός για τα δεδομένα της εποχής και του τόπου. Όμως, η πυρπόληση της Σμύρνης το 1922 και η εκδίωξη του ελληνικού πληθυσμού ανάγκασαν και τον Καλλιγέρη να φύγει και να έρθει ως πρόσφυγας στην Ελλάδα, βρίσκοντας με μεγάλη δυσκολία εργασία –όπως όλοι σχεδόν οι Μικρασιάτες πρόσφυγες– στα χρόνια του μεσοπολέμου, σε αθηναϊκά φωτογραφεία. Όπως αναφέρει και πάλι ο Άλκης Ξ. Ξανθάκης, στηριγμένος σε μαρτυρία του ίδιου του Καλλιγέρη, το επόμενο φωτογραφείο που κατόρθωσε να ανοίξει ως προσωπική του επιχείρηση ήταν το 1925, στην οδό Αιόλου 75 και Ευριπίδου, σε ένα παμπάλαιο μονώροφο νεοκλασικό, όπου στεγάζονταν (σύμφωνα με τις πληροφορίες της Δέσποινας Δρεπανιά, αναρτημένες στο blog της), πολλά γραφεία φωτογράφων και φωτορεπόρτερ. Στην Αιόλου 75, ο Καλλιγέρης, πασίγνωστος για τις αριστοτεχνικά επιχρωματισμένες φωτογραφίες όπως και για τις φωτογραφίες πορτρέτα,⁴ έμεινε ως το 1970. Το κτήριο δόθηκε τότε προς κατεδάφιση, οπότε εικάζουμε ότι και

Ελληνικό σοκάκι της Σμύρνης.

εκείνος πήρε την απόφαση να εγκαταλείψει τα φωτογραφικά και να αποσυρθεί ιδιωτεύοντας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1 Βλ. τις σχετικές απόψεις του Ρολάν Μπαρτ στη μελέτη του *Ο φωτεινός θάλαμος*, μτφρ. Γιάννης Κρητικός, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 2008,

168 σ. Για όποιον ενδιαφέρεται ευρύτερα προτείνω το δοκίμιο *Περί φωτογραφίας* της Αμερικανίδας Σούζαν Σόνταγκ, μτφρ. Ηρακλής Παπαϊωάννου, εκδ. Φωτογράφος, Αθήνα 1993, σ. 192, όπως και το κλασικό *Φωτογραφία και κοινωνία* της Gisele Freund, μτφρ. Εύα Μαυροειδή/Δημήτρης Τζίμας, εκδ. Φωτογράφος, Αθήνα 1996, σ. 192.

- 2 Εκδόσεις Πάπυρος, Αθήνα 2008.
- 3 Με καταγραφή των Ελλήνων και των ξένων φωτογράφων που εργάστηκαν ή πέρασαν από την Ελλάδα. Η καταγραφή κυκλοφόρησε το 2006 σε ψηφιακή μορφή από το ΕΛΙΑ/ΜΙΕΤ, χρηματοδοτημένη από ειδικό πρόγραμμα της ΕΕ.
- 4 Φωτογραφίες από το εργαστήριο του Ιάκωβου Καλλιγέρη, παρεμφερείς με αυτή του ζευγαριού που βρέθηκε πεταμένη και που

ήταν έναυσμα για την πιο πάνω σύντομη ιστοριογραφική έρευνα, βρίσκονται στα αρχεία των συλλογών του Ελληνικού Ιστορικού και Λογοτεχνικού Αρχείου (ΕΛΙΑ), συγκεντρωμένες από τον Μάνο Χαριτάτο. Βλ. και eliaserver.elia.org.gr. Μια πρόχειρη διαδικτυακή περιήγηση εντόπισε ολόσωμα πορτρέτα ζευγαριών της ίδιας χρονικής περιόδου (σ. 1930-1950) όπως και πορτρέτα οικογενειών ή μεμονωμένων ατόμων.

Φωτογραφία ζευγαριού από τον Ιάκωβο Καλλιγέρη με την γυναίκα να φοράει παραδοσιακή ενδυμασία της Αττικής.

Ο Αλέξης Ζήρας είναι συγγραφέας και κριτικός λογοτεχνίας.

1 Στο Μάντισον Σκουέαρ Γκάρντεν της Νέας Υόρκης περίπου 40.000 άτομα παρακολουθούν δύο διαδοχικές συναυλίες που πραγματοποιούνται με σκοπό την οικονομική ενίσχυση των προσφύγων του πολέμου στο Μπάνγκλα Ντεσ. Την έμπνευση για τις συναυλίες είχε ο Ινδός μουσικός Ραβί Σανκάρ, ο οποίος έπεισε τον φίλο του Τζωρτζ Χάρισον (πρώην μέλος των Μπητλς) να αναλάβει την οργάνωσή τους. Χάρη στον τελευταίο έλαβαν μέρος σε αυτές οι Ρίνγκο Σταρ, Έρικ Κλάπτον και Ραβί Σανκάρ.

2 Ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος ζητά δημόσια τη διακοπή της αμερικανικής στρατιωτικής βοήθειας προς την Ελλάδα ως μέσο πίεσης για την επαναφορά της δημοκρατίας. Τη δήλωσή του προσυπογράφουν οι πολιτικοί Δημήτριος Παπασπύρου και Γεώργιος Μαύρος, καθώς και ο φυλακισμένος Ιωάννης Ζίγδης.

5 Ο ρατσιστής κυβερνήτης της Αλαμπάμας, Τζωρτζ Ουάλλας, ανακοινώνει την πρόθεσή του να διεκδικήσει για τρίτη φορά την προεδρία των ΗΠΑ κατά τις εκλογές του 1972.

6 Στη Βόρεια Ιρλανδία ο φόνος ενός Καθολικού με την υποψία ότι ήταν βομβιστής προκαλεί εκτεταμένες ταραχές, με αποτέλεσμα δύο ημέρες αργότερα ο τοπικός Προτεστάντης πρωθυπουργός Μπράιαν Φώκνερ να θέσει σε εφαρμογή ειδικό νόμο περί φυλάκισης χωρίς δικαστική απόφαση των υπόπτων για συνεργασία με τον IRA. Έτσι συλλαμβάνονται περισσότεροι από 300 Καθολικοί για τους οποίους η Διεθνής Αμνηστία καταγγέλλει ότι υφίστανται βασανισμούς, ενώ εκδηλώνονται νέες διαδηλώσεις και βομβιστικές επιθέσεις στη διάρκεια των οποίων σκοτώνονται 26 άτομα. Παράλληλα, στις 14 Αυγούστου ο Βρετανικός Στρατός καταλαμβάνει θέσεις στα σύνορα με τη Δημοκρατία της Ιρλανδίας για να παρεμποδίσει την παράνομη ροή όπλων προς τον IRA.

Παν. Κανελλόπουλος Πητ Σάμπρας

12 Γεννιέται στην Ουάσινγκτον ο διάσημος Ελληνοαμερικανός τενίστας Πητ Σάμπρας. Στη διάρκεια της επαγγελματικής του σταδιοδρομίας (1988-2002) ο Σάμπρας αναδείχθηκε νικητής 14 φορές σε τουρνουά Γκραντ Σλαμ (εκ των οποίων επτά φορές στο Ουίμπλεντον), ενώ διατήρησε τη θέση του κορυφαίου παγκόσμιου τενίστα επί 286 εβδομάδες, από το 1993 και εξής.

13 Η δικτατορική κυβέρνηση αφαιρεί την ελληνική ιθαγένεια από τον Ανδρέα Παπανδρέου, τότε εξόριστο στο Τορόντο.

15 Με τηλεοπτικό διάγγελμα του ο πρόεδρος Ρίξον ανακοινώνει μια δέσμη ριζοσπαστικών οικονομικών μέτρων, που περιλαμβάνουν το πάγωμα τιμών, ενοικίων και μισθών επί τουλάχιστον 90 ημέρες, τη δραστική περικοπή των δημοσίων δαπανών, την αναστολή προγραμματισμένων μεταρρυθμίσεων στην κοινωνική πρόνοια, την επιβολή φόρου 10% σε εισαγόμενα προϊόντα όμοια με τα οποία κατασκευάζονταν στις ΗΠΑ, φοροαπαλλαγές στις αμερικανικές εξαγωγικές επιχειρήσεις, περικοπή της στρατιωτικής βοήθειας σε όλες τις συμμαχικές χώρες και άρση της μετατρεψιμότητας του χρυσού σε δολάρια. Τα μέτρα αυτά πλήττουν ευθέως τις κοινωνικές κατακτήσεις στο εσωτερικό της χώρας, καθώς και τους πολιτικούς συμμάχους (αλλά και οικονομικούς ανταγωνιστές) των ΗΠΑ. Γίνονται όμως δεκτά χωρίς ουσιαστικές αντιδράσεις από τα αμερικανικά εργατικά συνδικάτα και τις

17 Βίλχελμ Λιστ

24 Καρλ Μπλέγκεν

οικονομικά ισχυρές χώρες του Ειρηνικού (Ιαπωνία, Ν. Κορέα, Ταϊβάν, Χονγκ Κονγκ), ενώ στη σχετική διάσκεψη των χωρών της ΕΟΚ που συγκλήθηκε στις 18 και 19 Αυγούστου τα μέλη της αποτυγχάνουν να τηρήσουν κοινή στάση.

17 Πεθαίνει σε ηλικία 91 ετών στο Γκάρμιν Παρτενκίρχεν ο στρατάρχης Βίλχελμ Λιστ ο οποίος το 1941, ως διοικητής της 12ης Στρατιάς της Βέρμαχτ, κατέλαβε τη Γιουγκοσλαβία και την Ελλάδα. Το επόμενο έτος, στο πλαίσιο της Επιχείρησης Μπαρμπαρόσα, τέθηκε επικεφαλής της Ομάδας Στρατιών Α που προήλανε προς τον Καύκασο, αλλά στις 9 Σεπτεμβρίου αντικαταστάθηκε λόγω αδυναμίας του να καταλάβει το Γκρόζνι της Τσετσενίας. Το 1947 καταδικάστηκε από αμερικανικό στρατοδικείο για τη δολοφονία ομήρων στην κατεχόμενη Γιουγκοσλαβία αλλά αποφυλακίστηκε τον Δεκέμβριο του 1952 για λόγους υγείας.

| Η απόπειρα του καρδιοχειρουργού Κρίστιαν Μπάρναρντ να πραγματοποιήσει στις 25 Ιουλίου ταυτόχρονη μεταμόσχευση καρδιάς και πνευμόνων οδηγείται σε αποτυχία λόγω του θανάτου του λήπτη, του 49άχρονου οδοντοτεχνίτη Έηντριαν Χερμπερτ. Η χήρα του δότη, ενός 28άχρονου μαύρου που είχε τραυματιστεί θανάσιμα σε καυγά το βράδυ πριν από τη μεταμόσχευση, είχε δηλώσει ότι ο Μπάρναρντ πραγματοποίησε τη μεταμόσχευση χωρίς να ζητήσει την άδειά της, την οποία δεν θα είχε δώσει.

19 Μετά από δέκα μήνες στην εξουσία, ο σοσιαλιστής πρόεδρος της Βολιβίας Χουάν Χοσέ Τόρες ανατρέπεται από αιματηρό πραξικόπημα ακροδεξιών στρατιωτικών υπό τον συνταγματάρχη Χούγκο Μπάνζερ, υποκινούμενων από τις ΗΠΑ και το στρατιωτικό καθεστώς της Βραζιλίας. Οι στασιαστές συνέτριψαν αμείλικτα την τριήμερη αντίσταση φοιτητών, ανθρακωρύχων και στρατιωτικών πιστών στον Τόρες, ο οποίος υποχρεώθηκε τελικά να αναζητήσει καταφύγιο στην Αργεντινή, όπου δολοφονήθηκε από παρακρατικούς τον Ιούνιο του 1976.

24 Πεθαίνει στην Αθήνα, σε ηλικία 84 ετών, ο φιλέλληνας Αμερικανός αρχαιολόγος Κάρλ Μπλέγκεν, καθηγητής Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο του Σινσινάτι (1927-57) και γνωστός για τις ανασκαφές του στην Τροία και, κυρίως, για την ανακάλυψη του ανακτόρου του Νέστορα, στην Πύλο, το 1939.

26 Ο δικτάτορας Γ. Παπαδόπουλος απομακρύνει από την κυβέρνηση και τον κρατικό μηχανισμό τα πιο σκληρά στελέχη του καθεστώτος του, καθιστώντας την εξουσία του πιο προσωποπαγή. Στους απομακρυνθέντες περιλαμβάνονται οι δύο αντιπρόεδροι της κυβέρνησης, Στ. Παττακός και Ν. Μακαρέζος, καθώς και ο Ιω. Λαδάς.

28 Το φέρυ μπόουτ «Ελεάννα» εγκαταλείπεται στις 6.35 το πρωί από το πλήρωμα και τους επιβάτες του λόγω πυρκαγιάς, ενώ έπλεε στη θαλάσσια περιοχή μεταξύ Μπρίντιζι και Μπάρι. Η βεβιασμένη εγκατάλειψη έχει ως θύματα 24 νεκρούς, 270 τραυματίες και έναν αγνοούμενο (κυρίως Έλληνες και Ιταλούς), ενώ διασώζονται 1.089 άτομα. Το πόρισμα (που δημοσιεύτηκε στις 29 Δεκεμβρίου) αποδίδει ευθύνες λόγω βαριάς αμέλειας στον κυβερνήτη, τον δεύτερο αξιωματικό και τον μάγειρο.

Το παλιότερο παπούτσι στη Γερμανία

Το παλιότερο σωζόμενο παπούτσι στη βόρεια Γερμανία και πιθανότατα σε ολόκληρη την χώρα, ανακάλυψαν οι επιστήμονες μέσα στην λάσπη, στις ελώδεις εκτάσεις της Κάτω Σαξονίας. Πρόκειται για δερμάτινο σανδάλι με τρύπες για να περνά δερμάτινο λουρί (κορδόνι), που χρονολογείται περίπου από το 50 π.Χ.

Η ανακάλυψη έγινε κατά τη διάρκεια ανασκαφικών εργασιών στο μήκος 2,5 χλμ. αρχαίο ξύλινο μονοπάτι PR VI. Στην Κάτω Σαξονία έχουν καταγραφεί έως σήμερα σχεδόν 500 παρόμοια ξύλινα μονοπάτια από την Εποχή του Σιδήρου, που βοηθούσαν την μετακίνηση των κατοίκων σε αυτήν την εξαιρετικά δύσβατη, λόγω των εκτεταμένων ελών, περιοχή. Το μονοπάτι PR VI θεωρείται ως ένα από τα αντιπροσωπευτικότερα του είδους του, λόγω του μήκους αλλά και του γεγονότος ότι ήταν κατασκευασμένο εξ' ολοκλήρου από ξύλα ελάτων.

Σήμερα, ολόκληρη η περιοχή είναι ενταγμένη στο Φυσικό Πάρκο Dümmer.

Το γεγονός ότι το παπούτσι βρέθηκε ακριβώς δίπλα στο μονοπάτι, καθώς και η ανεύρεση θραυσμάτων από όχημα της εποχής, οδηγούν τους επιστήμονες στο συμπέρασμα ότι ο κάτοχος του έχασε το παπούτσι στον βάλτο επιχειρώντας να επαναφέρει το κάρο του, που πιθανότατα έσερναν βοοειδή και είχε ανατραπεί στο μονοπάτι. Στην προσπάθειά του αυτή, το παπούτσι του κόλλησε στην λάσπη του έλους και ο ίδιος

το εγκατέλειψε προκειμένου να συνεχίσει την πορεία του.

Οι Μαορί πρώτοι επισκέπτες της Ανταρκτικής

Οι αυτόχθονες Μαορί της Νέας Ζηλανδίας είναι πιθανόν οι πρώτοι ναυτικοί που έφτασαν στην Ανταρκτική και μάλιστα δώδεκα αιώνες πριν από τους δυτικούς εξερευνητές, υποστηρίζει μελέτη Νεοζηλανδών επιστημόνων που δημοσιεύτηκε πρόσφατα στην εφημερίδα *Journal of the Royal Society of New Zealand*. Όπως αναφέρουν στη μελέτη τους, οι συγγραφείς αξιοποίησαν πληροφορίες από την παράδοση διαφορετικών ομάδων των Μαορί, αλλά και ανθρωπολογικά στοιχεία, που οδηγούν στην εκτίμηση ότι ο Πολυνησιακός εξερευνητής Hui Te Rangiora και το πλήρωμά του ταξίδεψαν στα ύδατα της Ανταρκτικής στις αρχές του 7ου αιώνα. «Σε μερικές αφηγήσεις αναφέρεται ότι ο Hui Te Rangiora και το πλήρωμά του συνέχισαν νότια, πολύ νότια. Έτσι, είναι πιθανότατα οι πρώτοι άνθρωποι που είδαν τα νερά της Ανταρκτικής και ίσως και την ίδια την ήπειρο» επισημαίνουν.

Η επιστημονική ομάδα θεωρεί ότι, ισχυρή ένδειξη προς την ίδια κατεύθυνση, αποτελεί και η λέξη των Μαορί «Te tai-uka-ariā», όπου «tai» σημαίνει «θάλασσα», «uka» σημαίνει «πάγος» και «ariā» το χιόνι όπως μοιάζει όταν ξύνεται.

Τα ναυτικά επιτεύγματα των αυτόχθονων λαών στον Ειρηνικό είναι «ευρέως αναγνωρισμένα» υπογραμμίζουν οι συγγρα-

φείς, επικαλούμενοι παλιότερες εθνογραφικές μελέτες που αποδείκνυαν πως στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα, οι Μαορί διέσχιζαν τον Ειρηνικό τόσο εύκολα όσο οι δυτικοί διέσχιζαν μια λίμνη.

Σιγκαπούρη: Βρέθηκε μαζικός τάφος Βρετανών από τον Β΄ Π.Π.;

Το ενδεχόμενο ύπαρξης μαζικού τάφου Βρετανών στρατιωτών και πολιτών από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στον περιβάλλοντα χώρο του νοσοκομείου «Alexandra» της Σιγκαπούρης διερευνούν ιστορικοί, στο πλαίσιο έργων επέκτασης των εγκαταστάσεων του νοσοκομείου. Στις 14 και 15 Φεβρουαρίου 1942 περισσότεροι από 200 Βρετανοί υγειονομικοί και στρατιώτες, που νοσηλεύονταν στο «Alexandra», σφαγιάστηκαν κατά την εισβολή των ιαπωνικών στρατευμάτων στο νησί. Η Σιγκαπούρη αποτελούσε μέχρι τότε ισχυρή βρετανική βάση και οι μάχες με τον ιαπωνικό στρατό διήρκεσαν από τις 8 έως τις 15 Φεβρουαρίου.

Το «Alexandra» βρέθηκε στην πρώτη γραμμή των εκθροπραξιών, όμως σύμφωνα με τις υπάρχουσες μαρτυρίες έφερε σαφή διακριτικά πως επρόκειτο για νοσοκομείο. Επιπλέον, ένας Βρετανός αξιωματικός, κρατώντας λευκή σημαία, προσπάθησε να το παραδώσει επίσημα, αλλά δολοφονήθηκε εν ψυχρώ. Όταν οι Ιάπωνες στρατιώτες εισήλθαν στο νοσοκομείο, άρχισαν να πυροβολούν και να μαχαιρώνουν αδιακρίτως τους νοσηλευόμενους και το προσωπικό, ενώ άλλοι Βρετανοί μεταφέρθηκαν στο προαύλιο όπου εκτελέστηκαν. Ιαπωνικές πηγές της περιόδου αναφέρουν πως οι Ιάπωνες στρατιώτες αντέδρασαν με τον τρόπο αυτόν, επειδή δέχθηκαν πυρά από το νοσοκομείο.

Πιστεύεται ότι στη συνέχεια τα πτώματα των νεκρών ενταφιάστηκαν πρόχειρα σε μαζικό τάφο πίσω από το κτήριο του νοσοκομείου, σε χώρο που σήμερα καλύπτεται

από γρασίδι και «σκανάρει» με ειδικά μηχανήματα η ερευνητική ομάδα.

Η πιο θανατηφόρα μέρα στην ιστορία των ΗΠΑ

Ποια ήταν η πιο θανατηφόρα μέρα στην ιστορία των ΗΠΑ; Απάντηση στο ερώτημα αυτό επιχειρεί να δώσει ο ιστορικός δημογραφίας του Πανεπιστημίου της Μινεσότα, Ντέιβιντ Χάκερ.

Μιλώντας στην ιστοσελίδα *LiveScience.com*, ο Χάκερ αναφέρει ότι το πρώτο που σκεφτόμαστε είναι η 17η Σεπτεμβρίου 1862 με τη μάχη του Αντίεταμ κατά τη διάρκεια του αμερικανικού εμφυλίου πολέμου ή η 6η Δεκεμβρίου 1941 με την επίθεση των Ιαπώνων στο Περγλ Χάρμπορ ή 11η Σεπτεμβρίου 2001 ή ακόμα και ο φετινός Φεβρουάριος, όταν στη χώρα πέθαιναν κάθε μέρα από επιπλοκές του Covid-19 σχεδόν 7.000 άνθρωποι. Όμως, όπως επισημαίνει, έτσι ξεχνάμε πως την ίδια ημέρα πέθαιναν άνθρωποι και από άλλες αιτίες, ενώ τίθεται και στατιστικό ζήτημα. «Ο πληθυσμός των ΗΠΑ έχει αυξηθεί από μόλις 4 εκ. το 1790 σε περισσότερα από 332 εκ. σήμερα» εξηγεί. «Φυσικά υπάρχουν περισσότεροι γενικοί θάνατοι σε μια τυπική ημέρα σήμερα, αλλά το ποσοστό των θανάτων στο σύνολο του πληθυσμού ήταν αναμφίβολα πολύ υψηλότερο το 1790».

Έτσι, λαμβάνοντας υπ' όψη όλες τις σχετικές παραμέτρους, ο Χάκερ είναι σαφής: «Αν έπρεπε να ποντάρω σε μία μόνο επιλογή, θα διάλεγα μία από τις ημέρες του Οκτωβρίου του 1918, όταν κατά μέσο όρο πέθαιναν ημερησίως 6.000 άνθρωποι από την ισπανική γρίπη» καταλήγει.

Δημήτρης Δ. Αρβανιτάκης

**Η αγωγή του πολίτη,
Η γαλλική παρουσία στο Ιόνιο (1797-1799)**

Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2020,
σελ.: 874, τιμή: 30,00 €

Η διετία 1797-1799 υπήρξε εξαιρετικά κρίσιμη για την πορεία του ελληνικού κόσμου. Και καταλυτικός υπήρξε ο ρόλος της Γαλλίας, η οποία έγινε το κέντρο ενός πλέγματος παραγόντων που λειτούργησαν ως μοχλός, ως επιταχυντής των εξελίξεων: η εγκαθίδρυση των ρεπουμπλικανικών θεσμών στο Ιόνιο το καλοκαίρι του 1797 και η ένταξή του στη Γαλλική δημοκρατία τον χειμώνα του ίδιου χρόνου· η αστραπιαία διάδοση των νέων

ιδεών και οι ογκούμενες ελπίδες της γαλλικής επέμβασης στην κυρίως Ελλάδα· η αποκάλυψη των σχεδίων του Ρήγα, στα τέλη του χρόνου· η επαμφοτερίζουσα πολιτική της Γαλλίας απέναντι στην Πύλη και στον ελληνικό κόσμο, η σταδιακή αποκάλυψη των επαφών της με τους Έλληνες ραγιάδες· επιπλέον η αβεβαιότητα και οι φήμες για τον προορισμό του στόλου της Τουλόν, η κατάληψη της Μάλτας και η πορεία προς την Αίγυπτο, την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1798, ήταν οι παράγοντες που προσέδωσαν στις εξελίξεις ιλιγγιώδη ρυθμό.

Το 1797 δεν σημαίνει πολλά πράγματα για την ελληνική ιστοριογραφία. Αν αυτή αναγνώρισε εμμέσως ένα ρόλο στο (εν πολλοίς άγνωστο μέχρι σήμερα, καθότι ανερευνήτο) 1797, αυτό έγινε στο πλαίσιο της ευρύτερης και πολύ σημαντικής συζήτησης για την επιρροή της Γαλλικής επανάστασης στην εθνική αφύπνιση, Όμως, η σημασία της παρουσίας της Γαλλίας στο Ιόνιο δεν έχει καθόλου μελετηθεί ούτε ως προς τον ρόλο της στην αλλαγή των ευρωπαϊκών συσχετισμών και της πολιτικής της Πύλης, ούτε ως προς τη μεταβολή του εννοιολογικού ορίζοντα των Ελλήνων, ούτε ως προς την επιτάχυνση των νέων συνειδητοποιήσεων, ούτε ως προς το πολιτικό νόημα με το οποίο εμβολίασε την ελληνική προεπαναστατική πραγματικότητα.

Ο Δημήτρης Δ. Αρβανιτάκης συμβάλλοντας σημαντικά με το βιβλίο του στη σχετική βιβλιο-

γραφία, φωτίζει την εν πολλοίς άγνωστη πτυχή της γαλλικής παρουσίας στο Ιόνιο, από το καλοκαίρι του 1797 μέχρι την άνοιξη του 1799, και τις ευρύτερες συνέπειές της για τον κόσμο των Ελλήνων.

Αρχικά εστιάζει το ενδιαφέρον του στο τέλος της μακραίωνης βενετικής κυριαρχίας στο Ιόνιο, κυρίως όμως στους νέους πολιτικούς, διοικητικούς και εκπαιδευτικούς θεσμούς, αλλά και σε κομβικά εννοιολογικά ζητήματα που προέκυψαν από αυτό: στους τρόπους πρόσληψης της ρήξης, στην εννοιολογική μετακίνηση και νοηματική διεύρυνση κρίσιμων όρων (πολίτης, τόπος, αρετή, νόμος, πατρίδα, έθνος), στη νέα ανάγνωση του ιστορικού χρόνου - στην πολιτικοποίηση, ιδίως, της αρχαιότητας.

Παράλληλα, παρακολουθεί την προσέγγιση του Ιονίου με τον ελληνικό κορμό: μετά από αιώνες, οι δύο κόσμοι αρχίζουν να συγκλίνουν, λόγω των εξελίξεων του παρόντος, κυρίως όμως λόγω των ελπίδων του μέλλοντος.

Η ορθόδοξη Εκκλησία, εντός του πλαισίου που όριζε η Οθωμανική αυτοκρατορία και με λόγο αντίστοιχο της καθολικής, αντιπαράτεθηκε σφοδρά στις νέες ιδέες, εννοιολογώντας με τον δικό της τρόπο τους επίμαχους όρους: ελευθερία, αρετή, ισότητα, πατρίδα. Η οξεία αυτή αντιπαράθεση επέσπευσε το επόμενο μεγάλο βήμα του ελληνικού κόσμου: την εννοιολογική αυτονόμηση του γένους των Γραικών από το γένος των ορθοδόξων.

Παναγιώτης Δημουλέας, Γιάννης Πριόβολος,
**Δεν συνεμορφώθησαν προς τας υποδείξεις
Η ομηρία και οι ιδεολογικοπολιτικές
συγκρούσεις Ελλήνων αξιωματικών στα
Στρατόπεδα συγκέντρωσης του Άξονα, 1941-1945**

εκδ. Πατάκη, 2001, σελ.: 192, τιμή: 6,00 €

Από τις οδυνηρές συνέπειες του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου ήταν και το μέτρο εγκλεισμού από τις δυνάμεις του Άξονα εκατομμυρίων πολιτών των κατακτημένων χωρών της Ευρώπης και της Σοβιετικής Ένωσης σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Στην Ελλάδα ιδιαιτέρως οι Ιταλοί, που είχαν και τον έλεγχο του μεγαλύτερου μέρους της χώρας, προχώρησαν από την αρχή σχεδόν της Κατοχής σε μέτρα καταπίεσης του συνόλου του πληθυσμού, με συλλήψεις, φυλακίσεις Ελλήνων με την κατηγορία –ή και με απλή υποψία– για κατοχή όπλων, απόκρουση Βρετανών στρατιωτών που είχαν εγκλωβιστεί στην Ελλάδα, μετάδοση ειδήσεων δυσμενών για τον Άξονα, διανομή προκηρύξεων κ.ά. Σύντομα οι Ιταλοί προχώρησαν και στην ίδρυση στρατοπέδων συγκέντρωσης και κράτησης πολιτών εντός της ελληνικής επικράτειας, καθώς ο όγκος των συλλαμβανομένων αυξανόταν και οι φυλακές δεν επαρκούσαν.

Από το τέλος της άνοιξης του 1942 οι Ιταλοί προχώρησαν και στο μέτρο της αποστολής Ελλήνων πολιτών ομήρων σε στρατόπεδα που συγκροτήθηκαν στο ιταλικό έδαφος. Μόλις λίγο αργότερα, τον Ιούνιο του 1942, καταγράφεται και η αποστολή των πρώτων Ελλήνων αξιωματικών σε στρατόπεδο της Ιταλίας. Η σύλληψη και η αποστολή αξιωματικών στην Ιταλία αυξήθηκαν το φθινόπωρο της ίδια χρονιάς, με αποτέλεσμα η φήμη ότι οι Ιταλοί θα απέστειλαν όλους τους αξιωματικούς σε στρατόπεδα συγκέντρωσης να εξαναγκάσει αρκετούς απ' αυτούς να αναχωρήσουν εσπευσμένα για τη Μέση Ανατολή και λίγο αργότερα για τις οργανώσεις ένοπλης αντίστασης που είχαν αρχίσει να δημιουργούνται στην Ελλάδα.

Οι άσχημες συνθήκες κράτησης στα στρατόπεδα ήρθαν να επιτείνουν έριδες και ιδεολογικοπολιτικές αντιπαραθέσεις μεταξύ κρατούμενων αξιωματικών οι οποίες ξέσπασαν αρκετά γρήγορα. Οι αντιπαραθέσεις αυτές απομεινάρια του παλιού δικασμού του σώματος των αξιωματικών σε βασι-

λόφρονες και βενιζελικούς, επανεμφάνιστηκαν, όταν, κατά την Κατοχή και την Αντίσταση, με την εκρηκτική άνοδο του εαμικού κινήματος το 1943, απέκτησαν μια νέα ιδεολογική διάσταση, πήραν άλλη μορφή, το ίδιο δικαστική.

Όμως η μεγάλη περιπέτεια των ομήρων αξιωματικών θα αρχίσει από τη στιγμή, που μετά την αποβίβαση των Συμμάχων στην Ιταλία αυτοί ελευθερώθηκαν.

Πέραν του ενδιαφέροντος που έχουν αυτά καθ' αυτά τα στοιχεία που καταγράφουν την ομηρία των Ελλήνων αξιωματικών στα φασιστικά και στα ναζιστικά στρατόπεδα (1941-1945), ταυτόχρονα, έμμεσα, φωτίζουν και πλευρές της ελληνικής ιστορίας, όπως εκείνες που αφορούν την εμπλοκή του σώματος των αξιωματικών στην πολιτική ζωή της χώρας προπολεμικά, αλλά και μεταπολεμικά, με ολέθρια κατάληξη την επιβολή στρατιωτικής δικτατορίας το 1967. Στο βιβλίο των Παναγιώτη Δημουλέα και Γιάννη Πριόβολου, επισημαίνεται και καταγράφεται η εκ του παραπάνω λόγου σφοδρή σύγκρουση στα στρατόπεδα συγκέντρωσης μεταξύ δύο μερίδων αξιωματικών, των λεγόμενων «εθνικοφρόνων» και των κατ' αυτούς «προδοτών» εαμιζόντων συναδέλφων τους. Επίσης επιλέχθηκε και εξιστορείται ξεχωριστά η ομηρία και η δράση ενός αξιωματικού, του ταγματάρχη Βασίλη Μερκουρίου, καθώς στο πρόσωπό του συγκεφαλαιώνεται η ταραχώδης πορεία του σώματος των αξιωματικών από τον Εθνικό Δικασμό (1916 - 1919) έως τον Εμφύλιο (1946 - 1949).

Jared Diamond

Έθνη σε αναταραχή

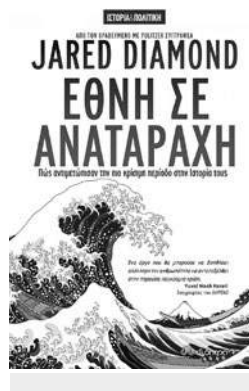
Μετάφραση: Ρηνούλα Γεωργιάδου
εκδόσεις Διόπτρα, σελ.: 496, τιμή: 22,00 €

Η έρευνα από επαγγελματίες ιστορικούς δίνει έμφαση στις αρχαιολογικές μελέτες, δηλαδή στην ανάλυση των διατηρημένων πρωτογενών γραπτών πηγών. Κάθε νέο βιβλίο Ιστορίας αιτιολογείται μέσω της αξιοποίησης ως τότε αχρησιμοποίητων ή ελάχιστα χρησιμοποιημένων αρχαιολογικών πηγών ή από την επανεξέταση αρχαιολογικών πηγών που έχουν ήδη χρησιμοποιηθεί από άλλους ιστορικούς. Το βιβλίο του Τζάρντ Ντάιαμοντ –καθηγητή Γεωγραφίας στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας–, δεν βασίζεται σε αρχαιολογικές μελέτες. Η συμβολή του εξαρτάται από ένα νέο πλαίσιο που προέρχεται από προσωπικές κρίσεις, μια καθαρά συγκριτική προσέγγιση και μια προοπτική που προέρχεται από τις εμπειρίες της ζωής του και εκείνες του φιλικού του περιβάλλοντος.

Ο Ντάιαμοντ καταθέτει μια συγκριτική, αφηγηματική, διερευνητική μελέτη για την κρίση και την επιλεκτική αλλαγή που εξελίσσεται εδώ και πολλές δεκαετίες σε επτά σύγχρονα κράτη, στα οποία ο ίδιος έχει μεγάλη προσωπική εμπειρία και τα οποία εξετάζει υπό το πρίσμα της επιλεκτικής αλλαγής στις προσωπικές κρίσεις.

Οι εθνικές κρίσεις εγείρουν πολυάριθμα ζητήματα, όπως ζητήματα ηγεσίας, ομαδικής λήψης αποφάσεων, εθνικών θεσμών και άλλα. Με αφηγηματικό στυλ που ξεκινάει από την θεμελίωση της Ιστορίας ως επιστήμης που ανέπτυξαν ο Ηρόδοτος και ο Θουκυδίδης, μοιράζει τις σελίδες του σε σύντομες αναλύσεις για επτά κράτη. Πρόκειται για τη Φινλανδία, την Ιαπωνία, την Χιλή, την Ινδονησία, τη Γερμανία, την Αυστραλία και τις Ηνωμένες Πολιτείες. Πέντε από αυτά είναι πλούσια βιομηχανοποιημένα κράτη, το ένα είναι μέτρια εύπορο και μόνο ένα είναι ένα φτωχό, αναπτυσσόμενο κράτος. Κανένα δεν είναι αφρικανικό, δύο είναι ευρωπαϊκά, δύο είναι ασιατικά, και από τα υπόλοιπα τρία το ένα είναι βορειοαμερικανικό, το άλλο νοτιοαμερικανικό και το τελευταίο αυστραλιανό.

Στην εντυπωσιακή συγκριτική μελέτη του μελετά επτά χώρες που κατάφεραν όχι μόνο να επιβιώσουν από κρίσεις που απείλησαν την ύπαρξή

τους, αλλά και να αναπτυχθούν απαντώντας στα καιρία ερωτήματα, όπως: Ποια χαρακτηριστικά γνωρίσματα των χωρών αυτών συνέβαλαν στην έξοδό τους από την κρίση; Υπάρχουν ομοιότητες στη διαχείριση των προσωπικών και των εθνικών αναταραχών; Ποιους μηχανισμούς διαχείρισης μπορούμε να δανειστούμε από την ψυχοθεραπεία για να ερμηνεύσουμε την άνοδο και την πτώση κάποιων κρατών;

Έχοντας ζήσει για μεγάλα διαστήματα σε πέντε από τις επτά αυτές χώρες και μιλώντας τη γλώσσα τους, ο Ντάιαμοντ παρουσιάζει τα ιστορικά γεγονότα τόσο υπό το πρίσμα των προσωπικών βιωμάτων του όσο και από μαρτυρίες ανθρώπων που σε πολλές περιπτώσεις τα βίωσαν.

Προσθέτοντας και την ψυχολογική διάσταση στη βαθιά γνώση του σε θέματα Ιστορίας, Γεωπολιτικής, Οικονομίας και Ανθρωπολογίας, ο αποκαλύπτει πώς ένα έθνος ξεπερνά μια δύσκολη περίοδο με τον ίδιο τρόπο με τον οποίο ένα άτομο ξεπερνά μια προσωπική κρίση: εντοπίζοντας το πρόβλημα, κατανοώντας την ευθύνη του ίδιου του ατόμου, ζητώντας βοήθεια από φιλικά προσκείμενα πρόσωπα, ακολουθώντας το παράδειγμα ανθρώπων που πέρασαν αντίστοιχες κρίσεις.

Το αποτέλεσμα είναι ένα έργο με ευρύτατο πεδίο εφαρμογής που φέρει την προσωπική του σφραγίδα περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο βιβλίο έχει γράψει μέχρι σήμερα. Τελικά, μπορούμε να διδαχτούμε από τα μαθήματα του παρελθόντος;

Ελένη Κυραμαργιού

Δραπετσώνα 1922-1967

Ένας κόσμος στην άκρη του κόσμου

έκδ. Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, 2019,

σελ.: 488, τιμή: 18,00 €

Στα τέλη του 1922 χιλιάδες πρόσφυγες, εγκαταστάθηκαν σε αυτοσχέδια παραπήγματα στην έρημη, μέχρι τότε, δυτική ακτή του λιμανιού του Πειραιά. Ένας νέος συνοικισμός αναδύθηκε, πέρα από τα όρια του μέχρι τότε οικισμένου χώρου: η Δραπετσώνα.

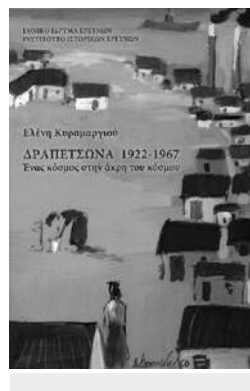
Η Δραπετσώνα ως οικισμένος χώρος διαμορφώθηκε σε δύο χρονικές στιγμές στις αρχές του 20ού αιώνα και αμέσως μετά την προσφυγική εισροή του 1922. Οι δύο αυτές «στιγμές» οριοθετούν

την αφετηρία της πραγμάτευσης του βιβλίου της Ελένης Κυραμαργιού, ενώ το τέλος του συμπίπτει με τη ολοκλήρωση ενός εκτεταμένου προγράμματος στεγαστικής αποκατάστασης –για το σύνολο εντέλει των κατοίκων της– που ξεκίνησε στα μέσα της δεκαετίας του 1960 και ολοκληρώθηκε στα χρόνια της Απριλιανής δικτατορίας.

Το βιβλίο εξετάζει τον πολυδαίδαλο κόσμο των εργατών και των προσφύγων, των παραπηγμάτων και των βιομηχανικών μονάδων αναδεικνύοντας τα νήματα που συνδέουν τους ανθρώπους, τον οικισμένο χώρο και την οικονομία. Χωρίζεται σε τέσσερα μέρη. Το πρώτο μέρος (*Πέρα από το βλέμμα του Πειραιά, 1880-1921*) σκιαγραφεί την παράλληλη βιομηχανική και οικιστική ανάπτυξη στην Ηετιώνεια Ακτή, η αφετηρία της οποίας τοποθετείται την δεκαετία του 1880. Η επισκόπηση αυτής της περιόδου επιμένει στις κοινωνικές και οικιστικές ορίζουσες που προϋπήρχαν της εγκατάστασης των προσφύγων το 1922. Το δεύτερο μέρος (*Μία «πόλη» από την αρχή. Δραπετσώνα 1922-1940*) καλύπτει την περίοδο του Μεσοπολέμου: από την στιγμή του προσφυγικού σοκ έως την κήρυξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Εδώ η Κυραμαργιού εξετάζει βασικά ερωτήματα της ελληνικής ιστοριογραφίας του Μεσοπολέμου, όπως τη σημασία της προσφυγικής εργασίας στην ελληνική οικονομία, την ανάδειξη του κοινωνικού ζητήματος με νέους όρους και τις αντιφατικές κρατικές πολιτικές έναντι των νέων πολιτών. Το ευρύτερο θέμα των κοινωνικών διεργασιών σε στιγμές κρίσης διαπερ-

νά και το τρίτο μέρος (*«Πόλη» σε πόλεμο, 1940-1949*), όπου διερευνώνται οι όψεις της κατοχικής εμπειρίας, ο λιμός στις λαϊκές συνοικίες και η εργασία τις επιταγμένες βιομηχανικές μονάδες, ενώ φωτίζονται εκείνες οι καθημερινές εμπειρίες που τροφοδότησαν την ανάπτυξη του αντιστασιακού φαινομένου. Το τέταρτο και τελευταίο μέρος (*Αυτονομία και αυτοστεγάση, 1950-1960*) εστιάζεται στο κεντρικό θέμα της στεγαστικής αποκατάστασης των κατοίκων του συνοικισμού, μεταξύ αυτών και των προσφύγων. Η αναλυτική παρουσίαση του όλου εγχειρήματος αναδεικνύει τις κοινωνικές αντιθέσεις, τα προβλήματα που για χρόνια υποβαθμίζονταν και την πολιτική αποτύπωση των μετασχηματισμών που συντελέστηκαν.

Η Ελένη Κυραμαργιού ανασυνθέτει την κοινωνική και οικονομική Ιστορία της Δραπετσώνας αναδεικνύοντας τους μηχανισμούς της προσφυγικής εγκατάστασης και φωτίζοντας την καθημερινή ζωή σε έναν αυτοστεγή συνοικισμό που διαμορφώθηκε μέσα από την γειτνιάσή του με εμβληματικές βιομηχανικές μονάδες. Παρακολουθεί τη διαδρομή των κατοίκων του συνοικισμού από το 1922 έως το 1967, που οι άορατοι άνθρωποι της προσφυγικής και εργατικής εμπειρίας μετασχηματίζονται σε πρωταγωνιστές της ιστορίας. Μία Ιστορία που συντίθεται από τους μεγάλους κοινωνικούς και οικονομικούς μετασχηματισμούς, τις καθημερινές αποφάσεις και τις επιλογές των γηγενών και των προσφύγων, που δημιούργησαν έναν ξεχωριστό κόσμο στην άκρη του κόσμου.

ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ

1. Αρχαίος φιλόσοφος από τη Λάμψακο πιστός φίλος του Επίκουρου
2. Ηγέτης αυτού του κόμματος ήταν ο Κώστας Νάσσης
3. Καφενείο που ζωγράφισε ο Τσαρούχης - Η αδράνεια, η ακινησία (μτφ)
4. Γυναίκα του δρόμου, καλντεριμιτζού (γεν.)
5. Δοτική πληθυντικού της μετοχής ενεστώτα του οίδα (αρχ) - Συνώνυμο του ιδού
6. Πρωτεύουσα του είναι η Βιεντιάν - Αγγλίδα δεσποινίς
7. Εκτελείται με δεξιόστροφη κίνηση
8. Βυζαντινή νότα - Αντισυμβατικός θεατρικός συγγραφέας και σκηνοθέτης Ένας Λουδοβίκος
9. Είδος γνωστών χρεογράφων - Απόθεμα προϊόντων
10. Γαλλίδα ιεροδόουλη ηρωίδα του Νίκου Καζαντζάκη - Γαλλικό ναι
11. Το νοτιότερο ακρωτήρι της Βαλκανικής χερσονήσου - Διπλασιαζόμενο προσωνύμιο της Λολομπρίζιντα

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2								■	
3				■					
4								■	
5							■		
6				■				■	
7	■		■						
8		■					■		
9					■				
10						■			
11							■		

ΚΑΘΕΤΑ

1. Ο πατέρας της Γεωμετρίας των Φράκταλ
2. Νύμφη της Ρωμαϊκής μυθολογίας - Πολεμική κραυγή του αλβανικού έπους
3. Το ψηλότερο βουνό της Κύπρου - Μικρό στα γαλλικά
4. Αμφιλεγόμενος σύμβουλος του Γιώργου Παπανδρέου στο ΥΠΕΞ - Το όνομα του Μιρό στα καταλανικά
5. Αρχικά γνωστού οικονομικού περιοδικού - Διπλασιαζόμενο μισείται - Θεότητα της άνοιξης στη σερβική μυθολογία
6. Παραδοσιακό κυπριακό παιχνίδι δύναμης - Κοντινά στο αλφάβητο
7. Ενάλιες νύμφες της ελληνικής μυθολογίας
8. Συνθετικό πολυτελών αυτοκινήτων - Νομπελίστας λογοτέχνης - Άρθρο
9. Είδος γυναικείων εξώφτερνων παπουτσιών
10. Βυζαντινός αυτοκρατορικός χιτώνας

ΛΥΣΗ ΣΤΑΥΡΟΛΕΞΟΥ ΙΟΥΛΙΟΥ

ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ: • 1. ΚΙΦΚΙΝΑΤΟΣ • 2. ΡΑΚΙΝΑΣ-ΗΟ • 3. ΑΓΕΛΕΣ-ΕΣΥ • 4. ΤΟΛΕ-ΙΟΛΑΣ • 5. ΙΥ-ΡΟΜΦΑΙΑ • 6. ΣΑΝ-ΤΣΑ • 7. ΘΡΙΑΣΙΟ-ΣΣ • 8. ΕΟΤ-ΙΝ • 9. ΝΥΡΕΜΒΕΡΓΗ • 10. ΟΠΟΙΑ-ΑΚ • 11. ΣΑΝΟΣ-ΒΟΡΑ
 ΚΑΘΕΤΑ: • 1. ΚΡΑΤΙΣΘΕΝΗΣ • 2. ΙΑΓΟΥΑΡΟΥ • 3. ΓΚΕΛ-ΝΙΤΡΟΝ • 4. ΚΙΛΕΡ-ΕΠΟ • 5. ΙΝΕ-ΘΑΣΙΜΟΣ • 6. ΝΑΣΙΜ-ΙΝΒΙ • 7. ΑΣ-ΟΦΤΟ-ΕΑΒ • 8. ΕΛΑΣ-ΟΡ • 9. ΟΗΣΑΙΑΣ-ΓΑΡ • 10. ΣΟΥΣΑ-ΣΦΗΚΑ

YARA

ΣΕ ΣΑΓΗΝΕΥΕΙ!

NEO
Premium
Arabica
Blend

E-ORDER
www.gregorys.gr

Download app!

Γρηγόρης

GIOCHI PREZIOSI

*Παιχνίδια που
δημιουργούν
αναμνήσεις!*

cicciobello

Από το 1962

Giochi Preziosi Hellas

Αγρινίου 14, Πεύκη, 151 21, Τηλ.: 210 61.00.381-2, Fax: 210 61.00.383

info@giochipreziosi.gr, www.giochipreziosi.gr

